

ISSN 0354-5458

MATICA CRNOGORSKA

**GODIŠNJAK
2021/2022**

PROMOCIJE

MATICA CRNOGORSKA - OGRANAK CETINJE I ANTIFAŠISTI CETINJA
VAS PODRŽAJU NA PROMOCIJU KNJIGE

Adnan Prekić
**CRVENA IDEJA
CRNE GORE**

GOVORE:

Dr Adnan Prekić
istoričar i autor

Filip Kuzman
istoričar

Eko-biznis centar Cetinje (Bivša zgrada IMO Kolata)
srjeda, 10. novembar 2021. godine u 18 časova

Promociji knjige

Crvena ideja Crne Gore
autora Adnana Prekića

Cetinje, 10. novembar 2021. godine

Promocija knjige istoričara dr Adnana Prekića *Crvena ideja Crne Gore*, čiji je izdavač Matica crnogorska održana je na Cetinju u sklopu manifestacije „Dani antifašizma“, koju povodom obilježavanja 13. novembra – Dana oslobođenja Cetinja organizuje Udruženje „Antifašisti Cetinja“. Organizatori promocije bili su Matica crnogorska Ogranak Cetinje i Udruženje „Antifašisti Cetinja“. O knjizi su govorili istoričar Filip Kuzman i autor. Knjiga obuhvata period od 1945. do 1955. godine.

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na predstavljanje knjige

CRNOGORSKA POLITIČKA KULTURA
autora Radovana Radonjića

GOVORE

Nela Savković-Vukčević, *kulturološkinja*

Dragan Radulović, *predsjednik Matice crnogorske*

Tijana Lopičić, *publicistkinja*

Ana Kovač, *ekonomistkinja*

i autor

Biblioteka „Radosav Ljumović“

sala „Marko Miljanov“

Podgorica, četvrtak, 17. mart 2022. u 19 časova

Predstavljena knjiga

Crnogorska politička kultura
autora Radovana Radonjića

Podgorica, 17. marta 2022. godine

Knjiga „Crnogorska politička kultura“, autora Radovana Radonjića, namijenjena čitaocima srednjoškolskog obrazovanja i starijima koji žele da unaprijede saznanje o prošlosti Crne Gore, predstavljena je sinoć u Narodnoj biblioteci „Radosav Ljumović“.

O knjizi je, osim autora, govorio i Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske, u čijem je izdanju ovo djelo i objavljeno, Nela Savković-Vukčević, dok su Tijana Lopičić i Ana Kovač predstavile Radonjićeovu biografiju.

Knjiga *Crnogorska politička kultura*, kako je Radulović kazao, predstavlja autorovo nastojanje da čitaocima pruži sintezu kako se jedan sadržajem obiman, a značenjima slojevit, pojam političke kulture odražava i prepoznaje kroz milenijumsko trajanje Crne Gore od antičnih vremena do nama najbližeg savremenog doba.

„Naravno, autor dobro zna da je ovim poduhvatom nemoguće pružiti posljednju riječ nauke datom fenomenu, niti mu je to, najzad, bila namjera. Osnovnu motivaciju za ovakvo istraživanje možemo, i moramo, tražiti negdje drugo. Na prvom mjestu u potrebi da se utemelji i legitimiše pojam crnogorske političke kulture, a da svojom prisutnošću ne izaziva zazor i odmahivanje rukom“ – kazao je Radulović.

Autor je, prema riječima Radulovića, nastojao i da čitaocima uputi poziv na razmišljanje, kao i da im omogući dovoljno materijala za razumijevanje istorijskih, politikoloških i pravnih fenomena o kojima se u knjizi raspravlja.

„Shodno tome, ova knjiga ima i svoju pedagošku dimenziju, što samo doprinosi njenoj vrijednosti. Politička kultura određuje bitne načine na koje ljudi u jednoj političkoj zajednici reaguju na politički život. Prihvataju ili odbacuju vrijednosti, propituju običajne matrice svog odnosa prema vlasti, pružaju ili uskraćuju legitimitet, odnosno pristanak da se nad njima vlada na određeni način, u određenom smjeru. Da li su nijemi podanici ili ljudi sposobni i osposobljeni da značajnije participiraju vlast – najzad, da li su kmetovi ili vitezovi“ – rekao je Radulović i dodao da je to jedno od pitanja koje proučava *Crnogorska politička kultura*.

Razmišljajući o korijenima i razvoju političkog vladanja u Crnoj Gori, kako je kazala Savković-Vukčević, profesor Radonjić predstavlja i analizira modele političke kulture.

„Oni mu pomažu da potpunije razumije događaje i ljude, uočava odnose suverena i građana među sobom i prema državi, i pritom potencirajući značaj države. Takođe, on naglašava da je naša država prije svega mediteranska. Profesora zanima koliko se i kako radilo u interesu naroda i šta je definisalo članove naše zajednice kroz vjekove. Tom prilikom osvjetljava različite dimenzije – istorijske, moralne, zakonske, obrazovne. Obrazlažući značaj političke kulture, Radonjić upotpunjuje naše razumijevanje političke moći“ – kazala je Savković-Vukčević.

Ova knjiga, kako je Radonjić rekao, 16. je, odnosno, posljednja u njegovoj biblioteci „Montenegrina“.

„Oni koji su imali prilike da se češće sriječemo, znaju za moj princip da u svojim knjigama, ali i inače, ne govorim istinu. Govorim samo ono što saznam kroz svoje duhovne naočare posmatrano i vrednovano, i iza čega stojim“ – kazao je Radonjić.

Ljudi politici i političkom, prema njegovim riječima, prilaze na različite načine, a to je bio jedan od motiva koji su ga pokrenuli da napiše ovu knjigu.

„Ljudi različito definišu i kulturu. Kada je politika u pitanju, često smo svjedoci raznih definisanja, a najčešće jednog netačnog da je ona vještina mogućeg“ – rekao je on.

Svetlana Višnjić

Foto: Mara Babović

Preuzeto: <https://www.pobjeda.me/clanak/doprinos-shvatanju-politicke-moci>

*Riječ Dragana Radulovića na predstavljanju knjige
Crnogorska politička kultura, Radovana Radonjića*

Novu knjigu prof. Radovana Radonjića *Crnogorska politička kultura* – istaknutog crnogorskog politikologa, autora više od šezdeset studija i monografija, kao i nekoliko stotina stručnih i naučnih radova objavljenih u inostranim i domaćim časopisima – objavila je Matica crnogorska prošle godine. Ona predstavlja autorovo nastojanje da čitaocima pruži sintezu kako se jedan sadržajem obiman, a značenjima slojevit pojam „političke kulture“ odražava i prepoznaje kroz milenijumsko trajanje Crne Gore, od antičkih vremena do nama najbližeg savremenog doba. Naravno, autor dobro zna da je ovim poduhvatom nemoguće pružiti posljednju riječ nauke o datom fenomenu, niti mu je to, najzad, bila namjera. Osnovnu motivaciju za ovakvo istraživanje možemo, i moramo, tražiti negdje drugo. Na prvom mjestu, u potrebi da se utemelji i legitimiše pojam „crnogorske političke kulture“, a da svojom prisutnošću ne izaziva zazor ili odmahivanje rukom kod čitalaca, jer bože moj: „kakvu to Crnogorci mogu imati političku kulturu?“ – kako se to često može čuti, nažalost i od obrazovanih ljudi, nažalost i od ljudi obrazovanih u oblasti političkih nauka. Sljedeći momenat gdje možemo tragati za autorovom motivacijom jeste nastojanje da se čitaocima uputi poziv na razmišljanje, i da im se omogući dovoljno materijala za razumijevanje istorijskih, politikoloških, pravnih... fenomena o kojima se u knjizi raspravlja. Shodno tome, ova knjiga ima i svoju pedagošku dimenziju, što samo doprinosi njenoj vrijednosti.

Politička kultura određuje bitne načine na koje ljudi u jednoj političkoj zajednici reaguju na politički život: prihvataju ili odbacuju vrijednosti, propituju običajne i tradicijske matrice svog odnosa prema vlasti, pružaju ili uskraćuju legitimitet –

odnosno pristanak da se nad njima vlada – na određeni način, u određenom smjeru... Da li su nijemi podanici, ili ljudi sposobni i osposobljeni da značajnije participiraju u vlasti? Najzad, da li su kmetovi ili vitezovi? Ako posjeduju oružje, nose ga i upotrebljavaju, bez obzira koliko bili siromašni i gladni, sasvim sigurno nijesu kmetovi. Eto, recimo, jedno od pitanja koje proučava crnogorska politička kultura, i samo ona može dati valjan odgovor na njega. Sljedeća tema koja me je intimno uvijek fascinirala – a o kojoj se u knjizi detaljno raspravlja – jeste postojanje u Crnoj Gori jednog republikanskog oblika vlasti oličenog u Opštencrnogorskom zboru, i njegova uspješnija ili manje uspješna kohabitacija sa teokratijom. Nipošto tu nije riječ o čistim modelima, već o veoma specifičnom obliku teokratskog republikanizma. Tradiciju takve vrste participiranja u vlasti tek je kralj Nikola uspio definitivno da uništi, stvarajući za potrebe sopstvenog apsolutizma odgovarajuće podanike. I nema tu mjesta ljutnji, kao što je Opštencrnogorski zbor u suštini fenomen visoke renesanse (pogledajmo samo italijanske republike toga doba i njihova demokratska uređenja), tako je i apsolutizam kralja Nikole u drugoj polovini XIX vijeka bio izraz ruskog apsolutizma. Podsjetimo se samo njegovih muka sa Ustavom, a docnije i sa parlamentarizmom.

Još jedan, ništa manje značajan prodor nevjerovatne političke imaginacije u stvarnost jeste ujedinjenje Crne Gore i Boke, i stvaranje Centralne komisije, kao Vlade te nove države u kojoj su jednakim brojem bili zastupljeni Bokelji i Crnogorci, a kojom je predsjedavao crnogorski Mitropolit Petar I. Upravo činjenica stvaranja takve državne organizacije govori u prilog tezi da je riječ o jasno iskazanoj političkoj volji slobodnih ljudi s obje strane, koji su zajedničkom borbom oslobodili zemlju od stranog zavojevača, a kada su prvi put samostalno mogli odlučivati o vlastitoj sudbini, odlučili su da u povjerenju pruže ruke jedni drugima, da se ujedine, i što je posebno bitno – u zajednicu ravnopravnih građana!

Kada danas čitamo Akt o ujedinjenju i brojne uredbe Centralne komisije kojima je u svojstvu Vlade regulisala društveni život, u oblastima zdravstva, finansija, pravde, bezbjednosti i vojnih poslova... – mi vidimo da je ta politička zajednica u formi državnog aparata počela da djeluje i daje prve rezultate.

Nažalost, trajala je isuviše kratko. Mi danas znamo ono što njeni tvorci prije dvjesta godina nikako nijesu mogli blagovremeno znati, a sve i da su znali ništa ne bi mogli učiniti: evropska koalicija protiv Napoleona koja se upravo tada stvarala pod značajnim pokroviteljstvom Rusije, a bila je šesta po redu, podrazumijevala je da Austriji za njeno pristupanje anti-napoleonovskoj koaliciji

pripadnu kao nagrada Dalmacija i Boka. Ono što je epohalno jeste primijenjeni model ujedinjenja: na ravnopravnim osnovama, slobodni ljudi iskazuju svoju političku volju... Da, crnogorska politička kultura u svom najljepšem, republikanskom izdanju.

Ovih nekoliko primjera, ovlaš prikazanih, samo djelimično osvjetljavaju opravdanost pojma „crnogorska politička kultura“, njegovu utemeljenost i potrebu za daljim proučavanjem. U knjizi profesora Radonjića taj cilj je ostvaren neuporedivo sadržajnije.

Svaki narod ima svoj osobeni hod ka slobodi, kako je smatrao Hegel. I unutar tog hoda ostvaruju se i isprobavaju različiti modeli i matrice. Ni za koji narod, pa tako ni za crnogorski, put nije ravnomjieran i lišen opasnosti pada u ništavilo i beznačajnost. Ali na tom putu postoje i oni sjajni, blistavi trenuci u kojima se politička zajednica snažnije primiče ostvarenju slobode. I to je osnovni predmet proučavanja političke kulture svakog naroda. Profesor Radonjić nam je darovao knjigu koja se bavi ovim našim, crnogorskim iskustvom. I zbog toga je najtoplije preporučujem pažnji čitalačke publike.

Matica crnogorska i KIC „Budo Tomović“
organizovali predstavljanje knjige

Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta

autora **Bartolomea Bjazoleta**

Na promociji su govorili

Vesna Kilibarda

autor uvodne studije i previda s italijanskog

Olivera Popović

prof. na Filološkom fakultetu u Nikšiću

Vlatko Simunović

publicista

Podgorica, KIC „Budo Tomović“, Multimedijalna sala

četvrtak 7. april 2022. u 19 časova

Predstavljena knjiga

Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta
autora Bartolomea Bjazoleta

Podgorica, 7. april 2022. godine

Knjiga *Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta*, autora Bartolomea Bjazoleta, koju je objavila Matica crnogorska, predstavljena je u Multimedijalnoj sali KIC-a „Budo Tomović“.

Na promociji su govorili prof. dr Vesna Kilibarda, koja je knjigu prevela s italijanskog jezika i autorka je uvodne studije; profesorica na Filološkom fakultetu u Nikšiću Olivera Popović i novinar Vlatko Simunović, moderator promocije.

Kilibarda je objasnila da se Bjazolet pridružio kralju Fridrihu Augustu II, liberalnom saksonskom vladaocu i poštovaocu nauke i umjetnosti, na putovanju kroz Istru, Dalmaciju i Crnu Goru 1838. godine s ciljem da istraži biljni svijet. Tu je saksonski kralj prvi put vidio Crnogorce koje je poznao samo na osnovu obavještenja koja su mu o njima do tada pružile austrijske vlasti, susreo se i sa Njegošem u selu Mirac, a zatim je povorka posjetila Cetinje, gdje je saksonski kralj prenoćio u manastirskoj rezidenciji.

„Bjazolet je opisao Njegoša koji je tada imao svega 25 godina, njegov izgled,

njegovu markantnu figuru, njegov džinovski stas. On je obavijestio publiku da je on i pjesnik i da mu je izašla prva knjiga poezije *Pustinjak cetinjski* iz novoosnovane cetinjske štamparije. Opisao je manastirsku rezidenciju, Biljardu koja se tek gradila, zgradu crnogorskog Senata. Opisao je, naravno, ono što je na te strance ostavilo užasavajući utisak, a to je balzamovana glava Mahmut paše Bušatlije, skadarskog vezira, koja je čuvana u kutiji od orahovog drveta kao sjećanje na veliku crnogorsku pobjedu nad Turcima 1796. godine“ – kazala je Kilibarda.

Ona je istakla da je Bjazoleti unio dosta podataka o Crnoj Gori koje je prikupio i iz literature, te da se služio knjigom Vuka Karadžića iz 1837. godine i knjigu *Vijale de Somijera* koji je u Crnoj Gori bio još u vrijeme Petra I, 1810. godine.

„Utisci stranaca, koliko god mi bili opterećeni stereotipima, predrasudama, predubjeđenjima, uspijevali su da opišu naš svijet na jedan način koji se ipak razlikovao od lokalnog viđenja u kome, pored toga što se dobro poznaje situacija, ipak se nema kritička distanca prema njoj“ – rekla je Kilibarda.

Popović se osvrnula na italijanske putopise o Crnoj Gori iz 19. vijeka. Interesovanje Italijana za Crnu Goru u prvoj polovini tog vijeka je, prema njenim riječima, bilo sporadičnog karaktera što se dijelom može pojasniti i političkim prilikama na Apeninskom poluostrvu. Italijani su se tada bavili svojim političkim problemima, odnosno bili su posvećeni borbi za nacionalno ujedinjenje.

„Putopisci po pravilu nijesu pisci, već ljudi različitih profila, ali kod Bjazoleta je primjetan književni dar“ – konstatovala je Popović i naglasila da je Bjazolet jedan od rijetkih koji je taj književni dar pokazao i to posebno u ovom dijelu koji se odnosi na Crnu Goru.

Simunović je na samom početku podsjetio da se Matica crnogorska u minuloj deceniji profilisala kao ugledna izdavačka kuća čija je djelatnost usmjerena na objašnjenje crnogorskih identitetskih i istorijskih pitanja.

Dragana Erjavšek

Link: <https://www.pobjeda.me/clanak/o-crnoj-gori-stranci-su-pisali-sa-kritickom-distancom>

Promocija zbornika

Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773
priredivača Marijana Maša Miljića

Podgorica, 14. april 2022. godine

Zbornik *Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773*, koji je objavila Matica crnogorska, a čiji je priredivač Marijan Mašo Miljić, predstavljen je u Multimedijalnoj sali KIC-a „Budo Tomović“. Izdavač je ovim zbornikom želio doprinijeti izučavanju građe o ovoj misterioznoj ličnosti naše nacionalne istorije.

Zbornik sadrži dio neobjavljene građe, kao i objavljenu građu o Šćepanu Malom. Nepublikovana građa je dominantno iz Bogišićevog arhiva u Cavtatu i u ovom zborniku se prvi put objavljuje cjelovito. Zbornikom je obuhvaćena građa objavljena od XIX vijeka do danas u zbirkama dokumenata, zbornicima građe i drugim monografskim izdanjima, kao i u periodičnim publikacijama kod nas i u inostranstvu, na izvornim jezicima i u prevodu sa njih. U zborniku se prvi put objavljuju prevodi dokumenata koji su bili poznati i do sad korišćeni samo na italijanskom, ruskom, francuskom i njemačkom jeziku. Najviše dokumenata je iz mletačkih i ruskih arhiva.

Istoričar Dragutin Papović istakao je da se iz dokumenata u knjizi može uvidjeti da je Šćepan Mali dobro govorio južnoslovenski jezik, s bosanskim naglaskom, te da je znao francuski, italijanski i njemački jezik. Prema njegovim riječima, iz zbornika se može zaključiti i kako su tri velike sile posmatrale Crnu Goru.

„Svaka se na svoj način plašila Šćepana Malog u Crnoj Gori. Mletačka republika u prvom periodu čak izdaje naređenje Šćepanu Malom da mora napustiti manastir Maine. Kada mu je to saopštio mletački predstavnik, on je kazao: ‘Maine su Katunska nahija, ovo je Crna Gora’. On ima toliko moći i snage da kaže Mlečanima da on neće da napusti tu teritoriju. To je znak opasnosti za Mletačku republiku. Na drugoj strani, Osmansko carstvo strepi od pojave Šćepana Malog jer se zapaža jedan nevjerovatan uticaj koji je on ostvario na Crnu Goru. Rusija ima i unutrašnje i spoljno-političke razloge zbog kojih joj on smeta u Crnoj Gori. Za jedan kratak period Crna Gora je u središtu velikog evropskog političkog pitanja“, rekao je Papović.

Prema njegovim riječima, možda bi primjernije bilo da je ovaj knjiga nazvana „Crna Gora u dokumentima 1767–1773“, jer je ovo zbornik dokumenata koji govori o istoriji Crne Gore, ne samo o Šćepanu Malom.

„Tu su izuzetno vrijedni podaci. Sada po prvi put na jednom mjestu imamo precizno prevedene dokumente s italijanskog i ruskog jezika. Mi tu imamo obilje podataka o Crnoj Gori i o interesima velikih sila u Crnoj Gori, zatim o raznim političkim dešavanjima u našoj zemlji. Tu su brojne ocjene mletačkih i ruskih predstavnika koji su boravili u Crnoj Gori, o karakteru države, naroda i društvenog uređenja. Ovaj zbornik ima širu saznavnu vrijednost od onoga što je samo izričito istorija o Šćepanu Malom, iako je fokus na njegovu ličnost“, istakao je Papović.

Priručivač Marijan Mašo Miljić kazao je da je Šćepan Mali ostavio neizbrisov trag u crnogorskoj istoriji svojom ličnošću i državničkim djelom.

„Moja namjera u vezi s ovom knjigom nije bila preambiciozna. Kao dugodnjišnji bilotekar u biblioteci Istorijskog instituta Crne Gore shvatio sam da bi bilo korisno prikupiti i sabrati brojna objavljena i neobjavljena dokumenta na jednom mjestu da svjedoče i govore, iako su većinom korišćena u nauci. Ali, jedno integralno sagledavanje na osnovu ovih dokumenata vjerovatno bi moglo upotpuniti mozaik naučne istine o Šćepanu Malom. Nепublikovana građa je ispisana iz Bogišićevog arhiva 1953. i 1954. godine, a ispisao ih je Niko Simov Martinović za potrebe Istorijskog instituta. Ona je srećom sačuvana u biblioteci Istorijskog instituta u fascikli 239. Tu se nalazi još nekoliko dokumenata, ali na sreću ili nesreću ta fascikla o Šćepanu Malom nije ušla u registar, tako da je to sigurno jedan od razloga što nije otuđena. Imao sam sreću da nađem na tu fasciklu i ona je prije svega bila podsticaj i nukleus za nastanak ove knjige“, istakao je Miljić.

Urednica izdanja Vesna Kilibarda pojasnila je da zbornik sadrži 441 dokument.

„Poređani su hronološki od 1767. do 1773. godine, po godinama, a unutar godina po datumima. Svaki od tih dokumenata zadržao je originalni naslov, a u fusnoti se daje objašnjene o tome odakle je preuzet. Značaj ovog zbornika je u tome što je na jednom mjestu objedinio i sakupio svu dosad poznatu, ali i nepoznatu arhivsku građu o Šćepanu Malom. Dokumenti koji su ovdje sabrani su uglavnom objavljavani na južnoslovenskim jezicima. Najviše na italijanskom i ruskom, a nešto manje na francuskom i njemačkom jeziku. Svi dokumenti za koje je to bilo moguće ponuđeni su dvojezično“, kazala je Kilibarda.

Medijatorka večeri bila je novinarka i književna kritičarka *Pobjede* Dragana Erjavšek.

M. C.

Izvor: <https://www.portalanalitika.me/clanak/scepan-mali-u-dokumentima-1767-1773-novi-pogled-na-misterioznog-vladara>

Zadovoljstvo nam je da vas pozovemo
na predstavljanje knjige

POZORIŠTE KAO KAPITAL

autora
Janka Ljumovića

UČESTVUJU

Ilija Subotić
direktor Kraljevskog pozorišta Zetski dom
Hazim Begović
profesor na Akademiji daniških umjetnosti Tuzla
Marija Mihaljević
dramaturkinja i
autor

Kraljevsko pozorište Zetski dom, Cetinje
Četvrtak, 21. april 2022. godine u 19 sati

Predstavljena knjiga eseja

Pozorište kao kapital

autora **Janka Ljumovića**

Cetinje, 21. april 2022. godine

Knjiga eseja *Pozorište kao kapital*, autora prof. mr Janka Ljumovića, u izdanju Matice crnogorske, promovisana je u Kraljevskom pozorištu „Zetski dom“.

Odabrane teme radova bile su građa za istraživanje unutar polja savremenih izvedbenih studija, pozorišne produkcije, repertoarske politike, menadžmenta festivala, sociologije pozorišta i studija kulture.

Autor Ljumović ističe da su različiti pozorišni identiteti, entiteti, problemi, otvorena pitanja i iskustva determinisani kroz narativ koji određuje mjesto i ulogu savremenog pozorišta u Crnoj Gori, uz osvrt na istorijske perspektive.

„Kada uđete u savremeni period, zapravo imate problem sa manjkom bibliografskih jedinica. Jako je malo naslova koji kontekstualizuju, problemski čitaju, postavljaju i suvereno otvaraju teme. Iz tog razloga, bilo mi je važno da ovi eseji, koji pripadaju različitim istraživačkim postupcima ili inspiracijama da govorim o nekim aspektima, ne budu samo publikovani u Gracu, Mariboru,

Beogradu ili Skoplju, već da budu dostupni našoj javnosti, a i da naši studenti imaju u jednoj knjizi sabranu primijenjenu metodologiju o tome kako se teatar može čitati“, naglasio je Ljumović.

Prema riječima direktora Zetskog doma Ilije Subotića, *Pozorište kao kapital* predstavlja tematski raznorodan ali jasno koncipiran skup tekstova koje uvezuje autorova namjera da sagleda konstituisanje naše nove pozorišne stvarnosti, kroz izazove i paradokse vremena u kojem se ta nova stvarnost uobličavala.

„Takođe bih istakao značaj tekstova koji se bave opusima autora koji su se u svom polju djelovanja čvrsto držali istraživačkog pristupa, konkretno – Slobodana Milatovića u pozorišnoj režiji i Dragana Klaića u teatrologiji i analizi kulture. Ovim odabirom autor pokazuje i svoj doživljaj pozorišta, koji vidi kao prostor dinamičnih i tragalačkih iskaza onih umjetničkih pregnuća čije se djelovanje ne završava u polju estetskog ugođaja.

Stalna prisutnost takvog doživljaja u ovoj knjizi čini je bitnim štivom u novim čitanjima novije istorije i savremenosti našeg pozorišnog života, koji se upravo u pomenutom periodu uspješno oslobađao krutih pravila tradicionalnog pozorišta, posebno onih koja su insistirala na strogo zacrtanim granicama između scene i publike, kao i na omeđenosti domašaja same pozorišne izvedbe“, rekao je direktor Subotić.

Prof. dr Hazim Begagić, predavač na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Zenici i Akademiji dramskih umjetnosti Tuzla, istakao je da ova knjiga predstavlja živo, vitalno svjedočenje u istorijskom kontekstu najdinamičnijeg perioda koji je uticao na potpuno redefinisane jednog pozorišnog sistema kakav je crnogorski.

„Pratim recentnu teatarsku produkciju u Crnoj Gori, a nakon što sam pročitao knjigu shvatio sam koliko se radi o vitalnoj sceni i koliko autor svojim pristupom, koji je i istoriografski i teorijski, ali istovremeno uključuje i njegovo veoma bogato iskustvo u pozorišnoj produkciji, na fascinantan način vodi kroz brojne teme i pitanja, uz otvaranje problema koji se odnose ne samo na crnogorski teatar, već i na širu regionalnu i evropsku scenu i istovremeno dijagnostifikuje ključne trenutke koji su u recentnoj istoriji crnogorskog teatra bili praktično presudni za ovu scenu kakvu danas imamo“, rekao je Begagić

Promociju knjige eseja *Pozorište kao kapital*, kojom je moderirala dramaturškinja Marija Mihaljević, organizovali su Kraljevsko pozorište „Zetski dom“ i Matica crnogorska.

Preuzeto sa: <https://zetskidom.me/u-zetskom-domu-predstavljena-knjiga-pozoriste-kao-kapital/>

DRUŠTVO PRIJATELJA
POŠTOVALACA
NIKŠIĆA

*Zadovoljstvo nam je da vas pozovemo
na predstavljanje knjige*

ŠĆEPAN MALI u dokumentima 1767–1773

Priradio Marijan Mašo Miljić

GOVORE

Marijan Mašo Miljić, *priređivač*
Sait Šabotić, *istoričar*
Ivan Tepavčević, *istoričar*

MEDIATORNA PROGRAMA

Jasmina Nikčević
predsjednica Ogranka Matice crnogorske Nikšić

NIKŠIĆ - HOTEL „ONOGOŠT“
četvrtak, 28. april 2022. godine u 19 sati

Promocija zbornika

Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773 priređio Marijan Mašo Miljić

Nikšić, 28. april 2022. godine

Matica crnogorska i Društvo prijatelja i poštovalaca Nikšića organizovali predstavljanje zbornika *Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773*, koji je priredio Marijan Mašo Miljić. M. Miljić je ujedno i autor predgovora, a Zbornik je objavljen u izdanju Matice crnogorske. Zahtjevan urednički posao uradila je Vesna Kilibarda.

Na promociji su pored priređivača M. Miljića, govorili Sait Šabotić, istoričar; Ivan Tepavčević, istoričar i Jasmina Nikčević, predsjednica Ogranka Matice crnogorske Nikšić.

Svojom ličnošću i državničkim djelovanjem Šćepan Mali je ostavio neizbrisiv trag u crnogorskoj istoriji. Uprkos brojnim pokušajima da se utvrde njegovo porijeklo i identitet, zagonetka Šćepana Malog ipak nije riješena. Matica crnogorska ovim izdanjem želi doprinijeti izučavanju građe o ovoj misterioznoj ličnosti naše nacionalne istorije.

Zbornik sadrži dio neobjavljene građe, kao i objavljenu građu o ovoj misterioznoj i značajnoj личности u istoriji Crne Gore. Nepublikovana građa je dominantno iz Bogišićevog arhiva u Cavtatu i u ovom zborniku se prvi put objavljuje cjelovito. Zbornikom je obuhvaćena građa objavljena od XIX vijeka do danas u zbirkama dokumenata, zbornicima građe i drugim monografskim izdanjima, kao i u periodičnim publikacijama kod nas i u inostranstvu, na izvornim jezicima i u prevodu sa njih. U Zborniku se prvi put objavljuju prevodi dokumenata koji su bili poznati i do sad korišćeni samo na italijanskom, ruskom, francuskom i njemačkom jeziku. Najviše dokumenata je iz mletačkih i ruskih arhiva. Zbornik *Šćepan Mali u dokumentima 1167–1773* sadrži ukupno 441 dokument na preko hiljadu strana.

M. C.

Задовољство нам је
да Вас позовемо на промоцију књиге

Празнични mineј
Бождара Вуковића Подгоричанина
1538.

ФОТОТИПСКО ИЗДАЊЕ

ГОДОВИ

Н. Е. др Мелани Паучијева

Амбасадора Републике Бугарске у Црној Гори

Ана Медитовић

Секретаријат за културу и спорт, Главни град Подгорика

Др. др Кристина Александрова

Директорат Народне библиотеке „Св. Кирил и Методије“, Софија (Република Бугарска)

Драган Радоновић

Председник Матице црногорске

Др Марија Полимирова

Универзитет „Св. Климент Охридски“, Софија (Република Бугарска)

Депитар за савезно-општинско издање „Проф. Иван Ђурић“, уредница издања

Проф. др Бождар Шекуларца

Историчар

МЕДИЈИСТ

Данило Челебић

Матичар

Поштом: Матичарски одјелак Подгорика
ЧЕТВРТАК, 5. MAJ 2022. ГОДИНЕ У ПОДГОРИЦИ

Predstavljeno fototipsko izdanje

Praznični mineј iz 1538.

štampara Božidara Vukovića Podgoričanina

Podgorica, 5. maj 2022. godine

Promocija prvog fototipskog izdanja *Prazničnog mineја* iz štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina, čijim je objavljivanjem zaokružen projekat Matice crnogorske „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“, održana je u Podgorici, u organizaciji Matice crnogorske i Glavnog grada Podgorica.

Zanatski i umjetnički najvrjednije djelo koje je 1538. godine izašlo iz Vukovićeve štamparije u Veneciji, Matica crnogorska objavila je, u originalnom formatu i 500 numerisanih primjeraka, u saradnji sa Nacionalnom bibliotekom Bugarske „Sv. Ćirilo i Metodije“ iz Sofije. Reprint ovog čuvenog djela, čiju je štampu finansijski pomogao Sekretariјat za kulturu i sport Glavnog grada Podgorica, sadrži tekstove urednice izdanja dr Marije Polimirove sa Univerziteta „Sv. Kliment Ohridski“ u Sofiji i prof. dr Božidara Šekularca na crnogorskom, bugarskom i engleskom jeziku.

Govoreći na promociji, predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović istakao je da je, objavljivanjem *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina, završen projekat „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“, čiju je realizaciju Matica pokrenula još 2019. godine.

„Ovo je prvi put da se pred crnogorskom naučnom i kulturnom javnošću pojavljuje bilo koje izdanje iz Vukovićeve štamparije. Odlučili smo se za ono najljepše, koje uvjerljivo demonstrira štamparsko znanje i vještinu starih majstora, njihovu posvećenost ljepoti knjige i uzvišenost motiva kojim su pristupali njenoj izradi. Božidar Vuković, svojim djelom i zaslugama predstavlja jednu od najznačajnijih ličnosti crnogorske kulture, i on to nesumnjivo zaslužuje“ – ocijenio je Radulović.

Nakon vizionarske odluke Đurđa Crnojevića da u Crnoj Gori utemelji prvu štampariju u tadašnjoj Evropi, a onda pada Crne Gore pod Osmansku vlast, Božidar Vuković je, podsjetio je Radulović, neugaslu luču crnogorskog ćirilskog štamparstva održavao u Veneciji nastavljajući da izrađuje bogoslužbene knjige na ćirilici.

„Knjige Božidara Vukovića, a kasnije i njegovog sina Vićenca, distribuirale su se i prodavale diljem zemalja pravoslavnog hrišćanstva, pogotovo na Balkanu, jer su zadovoljavale duhovnu potrebu. Tako da su odavno postale kulturno i nacionalno dobro najviše vrijednosti, ne samo u Crnoj Gori, nego i u ostalom pravoslavnom svijetu. Samo u Bugarskoj postoje 43 knjige iz Vukovića štamparije i 13 inkunabula Crnojevića“ – rekao je predsjednik Matice crnogorske.

Radulović je na kraju obraćanja, uz zahvalnost svima koji su učestvovali u ovom, kako je rekao, značajnom poduhvatu, obećao da će Matica crnogorska istrajati na zadatku i u skladu sa svojim programskim opredjeljenjem nastaviti da vrednuje sve što je bitno za očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta crnogorskog naroda.

Ambasadorica Bugarske u Podgorici Meglena Plugčijeva je na početku svog izlaganja rekla da zvanično predstavljanje reprinta izdanja *Prazničnog mineja* za nju predstavlja veliku čast, ali i zadovoljstvo.

„To doprinosi našim kulturnim vezama i gradnji bolje budućnosti. Postoji mnogo mogućnosti za produženje međusobne saradnje dvije zemlje. Naša je ambasada, osim ovog, uspijela da razvije i više projekata sa crnogorskim opštinama. Bugarska je prijateljska država i zemlja koja želi da pomaže Crnoj Gori na putu ka njenoj evropskoj budućnosti“ – rekla je ambasadorica.

Sekretarka za kulturu i sport Glavnog grada Ana Medigović, je naglasila da su ponosni što su finansijski podržali štampanje fototipskog izdanja *Prazničnog mineja*.

„*Praznični minej* predstavlja kapitalno izdanje i jedno od najsajajnijih svjedočanstava bogatstva i jedinstvenosti crnogorske izdavačke tradicije. Ponosni

smo jer smo u saradnji sa Maticom prethodnih godina realizovali nekoliko programa od značaja za crnogorsku kulturu i afirmaciju kulturne baštine. Sa zadovoljstvom smo podržali objavljivanje fototipskih izdanja *Psaltira s posljedovanjem* i *Prazničnog mineja*, koja su rezultat predanog rada i sjajne saradnje Matice crnogorske i cijenjenih bugarskih naučnika i kulturnih institucija“ – navela je Medigović.

Dodala je i da će Sekretarijat za kulturu i sport nastaviti da iskazuje poseban senzibilitet za inicijative i projekte koji afirmišu crnogorsko kulturno nasljeđe.

Glavna urednica fototipskog izdanja Maria Polimirova kaže kako je *Praznični minej* u vrijeme kada ga je objavio Božidar Vuković predstavljao neophodnu, dugo očekivanu i traženu knjigu.

„Riječ je o velikom formatu, bogato ilustrovanom sa 34 gravure. Ova knjiga predstavlja Vukovićevo najluksuznije i najskuplje izdanje. U svijetu je do danas sačuvano nešto više od 200 nepotpunih primjeraka ove knjige. U Bugarskoj je sačuvano 14 primjeraka *Prazničnog mineja*, a pet se nalazi u Narodnoj biblioteci u Sofiji. Njihov najcjelovitiji i najbolje sačuvani primjerak poslužio je kao osnova za ovo fototipsko izdanje. Nedostajućih 12 listova nadomješteno je iz drugog primjerka. Na taj način smo došli do punog obima Vukovićevog izvornog izdanja od 432 lista, 34 gravure i pashalnom tablicom. Zadržali smo i izvornu numeraciju stranica konkretnog primjerka, rukopisne rubne bilješke i druge osobenosti originala“ – rekla je Polimirova koja se, kako je dodala, nada da će knjiga pobuditi interesovanje znatiželjnih čitalaca iz Crne Gore, Bugarske i drugih zemalja.

Praznični minej je, kako je objasnio istoričar Božidar Šekularac, jedna od ukupno sedam knjiga koje je Vuković štampao u svojoj štampariji u Mlecima, a koja ujedno predstavlja i najstariji štampani primjerak na staroslovenskom jeziku i vrhunac crnogorskog štamparstva XVI vijeka.

„Najljepša knjiga i primjer grafičkog zanata tog vremena je upravo *Zbornik-Praznični minej*, čije je štampanje počelo 11. juna 1536, a završeno 19. januara 1538. godine. Prvi primjerci rađeni su na pergamentu. Zahvaljujući izdavačima Matici crnogorskoj i Narodnoj biblioteci „Sveti Ćirilo i Metodije“ iz Sofije, dobili smo jednu izuzetno opremljenu knjigu čije je fototipsko izdanje vjerno originalu“ – rekao je Šekularac uz napomenu da će izdanje biti pristupačano svim zainteresovanim čitaocima.

Direktorica Narodne biblioteke „Sveti Ćirilo i Metodije“ iz Sofije Krasimira Aleksandrova navodi da ta Biblioteka posjeduje nekoliko primjeraka inkunabula iz Crnojevića štamparije i veći broj iz štamparije Božidara Vukovića, među kojima je i pet primjeraka Prazničnog mineja iz 1538. godine.

Ona kaže da su crnogorske inkunabule bile u književnom prometu i služile crkvenoj praksi gotovo svih hramova u Zapadnoj Bugarskoj.

„Njihovi se primjerci i dalje registruju u unutrašnjosti zemlje, u raznim bibliotekama. Predstojeći zadatak istraživača je njihovo sveobuhvatno proučavanje, opis i digitalizacija, što će stvoriti priliku za razjašnjavanje i nadopunjavanje kulturnih i književnih veza između balkanskih naroda“ – zaključila je Aleksandrova.

Matica crnogorska je ranije, u sklopu projekta „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ istoimenu izložbu predstavila u Sofiji u saradnji sa Bugarskom akademijom nauka, sa kojom je publikovala i fototipsko izdanje *Psaltira s posljedovanjem* Crnojevića štamparije iz 1494. godine.

M. C.

*Riječ doc. dr Krasimire Aleksandrove na promociji
fototipskog izdanja Praznični minej Božidara Vukovića Podgoričanina*

Crnogorske inkunabule u Bugarskoj – poznate i nepoznate

Fototipsko izdanje koje predstavljamo danas, rezultat je plodne saradnje Narodne biblioteke Bugarske i Matice crnogorske ostvarene na osnovu primjeraka *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina, koji se čuvaju u Narodnoj biblioteci Bugarske. Osim pet primjeraka ove izvanredne ranoštampane knjige, u našim fondovima čuvamo još 9 primjeraka ostalih izdanja crnogorskog štampara.

Za naše zbirke posebno su važne i vrijedne crnogorske inkunabule, pohranjene u fondovima Narodne biblioteke „Sv. sv. Ćirilo i Metodije“. Ukupno posjedujemo 5 primjeraka dva izdanja Cetinjske štamparije – 4 primjerka *Oktoiha prvoglasnika* i jedan *Psaltir s posljedovanjem*, koje je štampao crnogorski jeromonah Makarije na Cetinju 1494. i 1495. godine.

Dva primjerka *Oktoiha* nalazila su se u gradu Etropolju – bogatom naselju u doba Osmanske vladavine s intenzivnim privrednim i književnim životom. U jedan primjerak uvezano je 59 rukopisnih stranica, koji sadrže dio *Oktoiha petoglasnika*. Ovaj dodatak nastao je u manastiru „Sv. Troice“ kod Etropolja. Prema rukopisnim bilješkama na marginama knjige kasnijih godina bio je i u selu Belčin, Samokovska oblast. Primjerak je dostavljen u Narodnu biblioteku poslije 1915. godine. Drugi primjerak *Oktoiha* sadrži bilješku pisanu rukom produktivnog književnika Danaila Etropoljskog – jednog od najistaknutijih predstavnika Etropoljske književne škole. Treći primjerak donesen je u Narodnu biblioteku iz Samokova. Za četvrti, još uvijek nemamo podatke o putevima kojima je prošao,

prije nego što je stigao u zbirku odjeljenja „Rukopisne i stare štampane knjige“ Narodne biblioteke „Sv. sv. Ćirilo i Metodije“.

Psaltir s posljedomanjem takođe sadrži rukopisne rekonstrukcije teksta i brojne hronološke bilješke. Prije XVIII vijeka *Psaltir* je bio u Belovu, a Narodnoj biblioteci je iz Pazardžika najvjerojatnije dostavljen prije 1910. godine.

U bugarskim bibliotekama registrovana su još tri primjerka *Oktoiha prvoglasnika* – u biblioteci Crkveno-istorijskog i arheološkog instituta, u Arhivu Bugarske akademije nauka i u crkvi „Sv. Đorđe“ u Etropolju.

Cetinjska izdanja poslužila su južnoslovenskim srednjovjekovnim književnicima kao pouzdan uzor i stvorila su osnovu za osiguravanje kontinuiteta između rukopisne i štampane slovenske tradicije. U uslovima osmanske vladavine, cilj očuvanja hrišćanskog vjerskog identiteta, poistovjećivanog u to vrijeme s nacionalnim, postao je prioritet. Istorijske okolnosti dovode do vrlo tijesne interakcije i međusobnog prožimanja kulturnih tradicija balkanskih etničkih skupina, što daje zanimljiv i originalan krajnji rezultat – slovensku balkansku književnost.

Crnogorske inkunabule bile su u književnom prometu i služile su crkvenoj praksi gotovo svih hramova u Zapadnoj Bugarskoj. Njihovi se primjerci i dalje registruju u unutrašnjosti zemlje, u raznim bibliotekama. Predstojeći zadatak istraživača je njihovo sveobuhvatno proučavanje, opis i digitalizacija, što će stvoriti priliku za razjašnjavanje i nadopunjavanje kulturnih i književnih veza između balkanskih naroda.

Riječ Marie Polimirove, urednice fototipskog izdanja Praznični minej na promociji u Podgorici

Izuzetno mi je zadovoljstvo biti u Podgorici i učestvovati u predstavljanju ovog vrijednog i luksuznog izdanja, a koje jeste rezultat dobrih kulturnih i naučnih veza Bugarske i Crne Gore, konkretno – zajedničkog djelovanja Matice crnogorske i Narodne biblioteke „Sv. Ćirila i Metodija” iz Sofije.

Zahvaljujem se na pozivu i povjerenju Matice crnogorske da budem glavna urednica fototipskog izdanja *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina iz 1538. Za mene je taj posao bila velika čast i odgovornost!

Božidar Vuković Podgoričanin je značajna ličnost ne samo u istoriji Crne Gore, on je ličnost – pojava u kulturi slovenskog svijeta prve polovine XVI vijeka. Božidar je 1519. otvorio najveću i dugo godina aktivnu slovensku štampariju u Veneciji, koja je ostavila svijetli trag u istoriji ćirilичne štampe. Izdavao je liturgijske knjige i molitvenike, knjige prefinjenog sadržaja, likovno bogato opremljene i izuzetno tipografski urađene. Venecijanska izdanja vjekovima su bila distribuirana i korišćena kod svih pravoslavnih Slovena na Balkanu, a koji su u to vrijeme bili pod osmanskom vlašću.

Godine 1538. Božidar Vuković je prvi put objavio *Praznični minej* – u to vrijeme neophodnu, dugo očekivanu i traženu knjigu. Kao što se može vidjeti, riječ je o velikom formatu, bogato ilustrovanom sa 34 gravure. Ova knjiga predstavlja Vukovićevo najluksuznije i najskuplje izdanje. U svijetu je do danas sačuvano nešto više od 200 nepotpunih primjeraka ove knjige.

U Bugarskoj je sačuvano 14 primjeraka *Prazničnog mineja*, a pet se nalazi u Narodnoj biblioteci u Sofiji. Njihov najcjelovitiji i najbolje sačuvani primjerak poslužio je kao osnova za ovo fototipsko izdanje. Nedostajućih 12 listova nadomješteno je iz drugog primjerka. Na taj način smo došli do punog obima

Vukovićevog izvornog izdanja od 432 lista, 34 gravure i pashalnom tablicom. Zadržali smo i izvornu numeraciju stranica konkretnog primjerka, rukopisne rubne bilješke i druge osobenosti originala. Digitalnom primjerku knjige pridodali smo i Dodatak od dva autorska teksta na crnogorskom, bugarskom i engleskom jeziku: o istoriji i suštini *Prazničnog mineja*, koji je priredio prof. dr Božidar Šekularac i moj tekst o specifičnostima konkretnog primjerka, koji sam kao urednica napisala.

Nakon dugog rada na selekciji, digitalizaciji, kompilaciji i prijevodu, montaži, obradi i pripremi za štampu, postigli smo kvalitetno, precizno dizajnirano i odštampano fototipsko izdanje. Knjiga nije namijenjena samo naučnicima, bibliofilima i knjigoljupcima, već se nadamo da će pobuditi interesovanje niza znatiželjnih čitalaca iz Crne Gore, Bugarske i drugih zemalja.

Želim da se zahvalim Matici crnogorskoj na ukazanom povjerenju, posebno g. Draganu Raduloviću i g. Ivanu Ivanoviću, prof. Šekularcu na zajedničkom naučnom radu, g. Draganu B. Peroviću na dobrim prijevodima, prof. Suzani Pajović za strpljenje i trud u procesu dizajniranja i pripreme za štampu. Krajnji rezultat ovog zajedničkog rada pred vama, je jedno vrijedno bibliofilsko izdanje, štampano u numerisanim primjercima, prvo fototipsko izdanje *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina.

Srećna sam što sam bila dio ovog stručnog tima kolega, a usuđujem se reći – prijatelja, a to je pravo bogatstvo! Na kraju ću spomenuti gospodina Mirosljuba Orlandića, povjerenika Matice crnogorske u Makedoniji, s kojim sam se upoznala prije četiri godine i koji je bio inicijator naše plodne saradnje s Maticom crnogorskom, za koju vjerujem da će se nastaviti i s drugim, takođe uspješnim, poduhvatima!

*Riječ prof. dr Božidara Šekularca na promociji
fototipskog izdanja Praznični minej Božidara Vukovića Podgoričanina*

Praznični minej Božidara Vukovića

Zahvaljujući Matici crnogorskoj i Narodnoj biblioteci Bugarske u Sofiji, gdje se nalazi potpuni primjerak *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina napokon se pojavilo prvo njegovo reprint izdanje u Crnoj Gori koje u potpunosti odgovara originalu iz 1538. godine.

Radi toga predstavljamo ovo izdanje kao izuzetan primjer saradnje dvije institucije i dvije države Crne Gore i Bugarske.

Božidar Vuković Podgoričanin je nastavljajući crnogorske tradicije rukodjelisanja crkvenih knjiga u stoljetnom trajanju, prvo onih rukopisnih, a zatim štampanih. Za štampane knjige njegov doprinos je nemjerljiv, o čemu govori broj štampanih knjiga u njegovoj štampariji u Veneciji, rasutih po bibliotekama, manastirima i muzejima širom Evrope. Božidar Vuković Podgoričanin predstavlja dragulj u kruni crnogorskog štamparstva i pismenosti.

Živio je u teškom vremenu kada je i Crna Gora potpala pod tursku vlast, ali i vremenu evropske kulture i istorije, miješanja stilova u umjetnosti, grafici i ikonografiji. Vještina i umijeće ljepote štamparstva, koje su obilježile svjetsku epohu, našle su visoko mjesto u Crnoj Gori, gdje se među prvima u svijetu počinju štampati knjige u državnoj štampariji Crnojevića, ali i pojedinaca entuzijasta i patriota – A. Paltašića, Makarija, Pahomija, Vukovića, Zagurovića, Marinovića i dr.

Štampar Božidar Vuković je tipičan primjer vremena renesanse, koji postaje vlasnik tipografije i tipara, kome saradnici rade i rasturaju izdanja po raznim zemljama.

Mletački vojvoda Božidar Vuković nije bio poznat samo na Balkanu i Veneciji, već mnogo šire. Njemu je, trećeg februara 1533. godine dodijeljena plemićka titula i grb od strane španskog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla V (1500–1558). [J. Milović, *Dodjeljivanje plemićke titule i grba B. Vukoviću i njegovim potomcima od strane španskog kralja i rimsko-njemačkog cara Karla V (1500-1558)*, Zbornik, *Štamparska i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina*, Titograd 1986, 13-26.]

Na početku povelje Karlo V se obraća „vjernom i poštovanom“ Božidaru Vukoviću, izražavajući „carsku milost i svako dobro“ uz apostrofiranje da je on „plemić svete Lateranske palate, našeg Carskog dvora i Imperijalnog vijeca“, što je „vrlina časnih ljudi“. Da bi status plemića zablistao punim sjajem, Božidaru i njegovim nasljednicima je dodijeljen grb, sa detaljnim opisom.

U Veneciji i Zapadu Božidarovo ime ima više varijanti. Na italijanskom je glasilo: *Dionisio della Vechia*, na latinskom *Dionisius a Vetula*.

Na štampanim knjigama i ikonama najčešće je to „gospodin Božidar“, „Božidar vojvoda“, „Veliki vojvoda Božidar“, „Božidar Vuković Zećanin“, „Božidar Vuković, od Đurića, Podgoričanin“.

No, njegova puna intitulacija glasi: „Az grešni Hristu rab, Božidar Vuković, otačestvom ot dioklitijjskih stranah, v predjelah makedonskih, ot grada suštu glagoljemago Podgorica“.

Ima li potpunijeg, ljepšeg i jasnijeg natpisa od ovoga kojim je sebe vojvoda Božidar predstavio i deklarirao? [R. Radunović, *O imenima Božidara Vukovića Podgoričanina*, isti Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina, 27-40; Pogovor *Prazničnog mineja*, Venecija 1538, Narodna biblioteka Srbije, Beograd, IVII, L, 432a.]

Život i rad Božidara Vukovića govore o njemu kao ličnosti široke kulture, radoznalog duha, angažovanog i aktivnog u raznim poslovima, veoma bogatog, slobodnih nazora, darodavca, patriotu, posebno poznatog i uglednog u Veneciji. [R. Vujošević, *Štampar vojvoda Božidar Vuković Podgoričanin*, Titograd 1981, 8.]

U periodu od 1519. do 1540. godine Božidar Vuković je izdao sedam knjiga: *Psaltir*, *Služabnik*, dva zbornika za putnike, *Oktoih petoglasnik*, *Praznični minej* i *Trebnik*.

Predmet našega rada je *Praznični minej* Božidara Vukovića iz 1538. godine, koji predstavlja najstariji štampani minej na prostoru Crne Gore i na crkvenoslovenskom jeziku. On sadrži službe svetaca u kojima se nalaze i stihovi Siluana, ali i službu Grigorija Camblaka. [Đ. Radojičić, *Karakter i glavni momenti iz prošlosti starih srpskih štamparija*, Istorijski zapisi, Cetinje 1950, 265.]

Minej (grčki – *menaion*) je bogoslužbena knjiga koja sadrži promjenljive djelove službe za svaki dan septembarskog godišnjeg kruga, posvećene jednom ili više svetaca.

Minej je podijeljen na 12 posebnih knjiga po mjesecima.

Tu su pjesnopjenija na večernji i jutrenju – stihiri, tropari, sedalni i dr. među kojima redovno mjesto zauzima „kanon“, tip grčkog crkvenog pjesništva od devet pjesama. Svaka pjesma počinje „irmosom“ i ima četiri „tropa“ i ponekad i „sinaksar“. Ovakav tip mineja je nastao u VIII vijeku.

Mineji po svojoj sadržini i formi mogu biti: opšti, praznični, služabni, mjesečni, prosti i dopunski (dopolniteljni).

Opšti minej je nastao iz potrebe da nadopuni nedostatak knjiga potpunog mineja. Sadrži službe opšteg tipa i opšte službe Gospodnjim i Bogorodičnim praznicima.

Dopunski minej je dodatak mjesečnom mineju i sadrži službe lokalnih svetitelja kasnije kanoniziranih, a nijesu ušli u mjesečni minej.

Praznični (Cvijetni) minej, na grčkom *anthologion*, *trefologion*, izvod je iz mjesečnog mineja s potpunim službama za velike praznike. Nastao je u grčkoj crkvi kao zbornik odabranih pjesama, odakle mu dolazi i ime *Anthologion*. Najstariji *Praznični minej* ili *Sabornik* izdao je Božidar Vuković na crkvenoslovenskom jeziku 1538. godine. [V. Mošin, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, II, Zagreb 1962, 200.]

Matrice gravira rađene su samo za Božidarovu štampariju što je takođe čini posebnom. On sam o tome kaže da je „crkvena spisanija“ uradio velikim slovima, a druge knjige „pomanjim slovima, kako bi bile udobne za nošenje onima koji idu na put“. S obzirom na veliki broj odštampanih knjiga i primjeraka, te zbog ljudi koji su radili u njoj, nesporno je da je štamparija raspolagala sa najmanje dvije prese.

Upravo o tome svjedoči broj najznačajnije knjige Božidara Vukovića – *Prazničnog mineja*, koji je rađen od jula 1536, do januara 1538. godine. Knjiga ima 54 tabaka dvostubačnog sloga sa dvije vrste slova i 34 lika raznih svetitelja. Na ovoj knjizi je radio jerođakon Mojsije „od manastira zvanog Dečani, koji je u stranama maćedonskim, blizu velikih gora, a otačestvom od mejsta zvanog Budimlja, blizu manastira Šudikove“. Dakle, intitulacija veoma slična onoj Božidarevoj.

Jerođakon Mojsije Budimljanin dalje zapisuje: „I kao što mornari, gonjeni burom po pučini morskoj, žele da pristanu u mirnu luku, tako i oni koji pišu knjige, žele da ugledaju njen kraj“.

Božidareva štamparija je raspolagala bogatom kolekcijom slova, kao nijedna druga štamparija. Osnovna štampa je crveno-crna, dvostubačna, sa dvije – tri vrste slova. Naslovna slova odstupaju od slova u tekstu, ali time ne narušavaju harmoniju stranice kao cjeline. Ukrasne kompozicije su pod snažnim uticajem mletačkog slikarstva, koje je pred kraj XV vijeka pod uticajem Belinija, u skladu sa duhom Humanizma i Renesanse. [L. Plavšić, *Srpske štamparije od kraja XV do sredine XIX veka*, Beograd 1959, 176-182.]

Knjiga *Praznični minej* Božidara Vukovića je bogato opremljena ornamentima, ilustracijama, inicijalima i natpisnim slovima. Sadrži 44 ornamenta, 26 ilustracija, te brojne inicijale.

Ilustracije predstavljaju likove svjetitelja – Sv. Simeona Stolpnika, Roždestvo Sv. Bogorodice, Vozišenije časnoga i životvornog krsta, Sv. Jovana Bogoslova, Isusa Hrista, Sv. Petke, Sv. Dimitrija, Sv. Kozme i Damjana, Arhangela Mihaila itd.

Sve Božidareve knjige u osnovi imaju isti ustavni tip ćirilskog pisma, mada ono ponegdje naginje i poluustavu. Slovni oblici su ujednačeni, u *Prazničnom mineju* su predstavljena krupna slova za glavni tekst, naslovna slova, malo sitnija za podnaslove, i sitna, kojima je štampan najveći dio teksta. U tekstu je upotrijebljen sistem grčkih akcenata. Sve su riječi akcentovane, česta su dva ili tri. Upravo takav akcenatski sistem karakterističan je za rukopise XV i XVI vijeka, po čemu se one razlikuju od starijih.

Praznični minej Vukovića svojim formatom, opremom, sadržinom i osobenostima predstavlja vrhunac crnogorskog štamparstva u XVI vijeku. [B. Šekularac, *Božidar Vuković Podgoričanin u svom vremenu*, Matica br. 77, Podgorica 2019, 164–167.]

Veoma lijepoj opremi knjige s ornamentima i naslovima, slovima inicijalima pisanim crvenim mastilom i ilustracijama u potpunosti odgovara ljepota crkvenoslovenskog jezika, slično latinici i grčkome pismu. [G. Čremošnik, *Studije iz srpske paleografije i diplomatike*, Glasnik skopskog naučnog društva XXI, Skopje 1940, 3.]

Upravo pismo u knjigama Vukovića s minuskulnim elementima postalo je tipičnim pismom knjiga od XV vijeka i dalje. Takvo pismo se često naziva poluustav ili ustav s kurzivnim elementima.

Na početku odjeljka ili poglavlja inicijali se ističu svojom veličinom i naročito stilizacijom.

Uostalom, Božidar Vuković se naročito trudio da mu slova budu „ugodna svakomu pročitajušćemu“, kaže on.

U *Prazničnom mineju*, za razliku od jednostavnih slova prvih izdanja, upotrebljavaju se bogatije ukrašena slova, prepleteni inicijali i slova s lisnatim dodacima. Inicijali su rađeni sa dosta biljnih motiva.

Na prvi pogled zapaža se ljepota, jasnost i lakoća teksta. Razgovijetnosti slova odgovara njihov pravilan međusobni razmak, pravi redovi i pravilan razmak između njih. Ovi tekstovi predstavljaju vrhunac ondašnje štamparske vještine čime je ova štamparija ostvarila svoj zadatak, koji je P. J. Šafarik ovako formulisao: „Najveći zadatak ćirilovskih štamparija, da sastavi karakter slova, kakva su u starim rukopisima s ljepotom oblika koja se ukusom ište, da zadovolji istorijsku vernost i štamparsku eleganciju“. [S. Novaković, *Istorija srpske književnosti*, Beograd 1871, 123.]

Ilustracije u *Prazničnom mineju* skladno su ukomponovane i uvijek podređene razmjeru stupca i obimu teksta, tako da se sadržaj i vizuelno objašnjava slikama. Oko figura izrađen je dekorativni ram s motivima renesanse i baroka, jer upravo renesansa i barok unose ilustraciju u književno djelo. Upravo, u vrijeme pojave Vukovićeve štamparije „italijanska, a posebno mletačka štampa dala je već čitav niz velikih dostignuća na polju štampane umjetnosti, koja su i bez čvršćih veza Crnojevića s Mlecima, mogla u znatnoj meri, tehnički i stilski da utiču na umetnost štampe“. [D. Medaković, *Grafika srpskih štampanih knjiga XV-XVII veka*, Beograd 1958, 63–64.]

O karakteru venecijanskih izdanja najbolje govori misao P. Mijovića: „Naročito su se luksuzom izdvajale inkunabule. Venecijanska knjiga je ljepotom premašivala ostale u Evropi zato što su se njeni izdavači prvi okrenuli antičkim autorima i što su knjige štampali s *littera antiqua*... Osim po strukturnom i umjetničkom oblikovanju, treba crnogorsku štampanu knjigu posmatrati i u procesu naše novovjekovne evropeizacije s kojom počinje i preporođivanje naše svijesti“. [P. Mijović, *Naša i venecijanska štampana knjiga*, Zbornik, *Štampana i književna djelatnost Božidara Vukovića Podgoričanina*, Titograd 1986, 56, 62.]

Praznični minej Vukovića iz 1538. godine, primjerci iz CANU i Cetinjskom manastiru sadrže 432 lista, veličine 30,5 x 19,5 cm. [Katalog, *Crna Gora 500 godina štampane knjige 1494–1994*, Cetinje 1994, Budapest 1995, br. 8.]

Raznovrsnost i ljepota ilustracija i ornamenata daje *Prazničnom mineju* posebnu vrijednost. Skreće na sebe pažnju onaj ornament na početku u kojem je ugrađen grb Božidara Vukovića.

U ilustracijama veoma su vrijedne i interesantne predstave – scene i portreti, koji su karakteristični za knjige štamparije Vukovića. [B. Šekularac, *Sv. Đorđe ispod Gorice u Titogradu*, Titograd 1985, 19.]

Koliko je bio popularan i raznovrstan *Praznični minej* najbolje govori podatak da ga nalazimo u nacionalnim bibliotekama, arhivima i muzejima širom Evrope – u Beču, Sofiji, Hilandar, Zadru, Veneciji, Prizrenu, Dečanima, Budimpešti, Skoplju, Rumuniji, Moskvi, Beogradu, Kijevu itd. Naravno i u Crnoj Gori. [M. Vračar, *Izdanja crnogorskih štampara iz Venecije u fondovima nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ i drugim bibliotekama*, Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina, Podgorica 2018, 31–32.]

Za knjige Božidara Vukovića interesantno je istaći nepravilnu upotrebu jusova, te da je u nauci potvrđen proces uklanjanja nazalnosti tokom uproščavanja velikog sistema crnogorskog jezika. „Vidljivo je da se u Vukovićevom izdanju srijeću i druge vrijednosti, te uz „Y“ imamo i „A“, „E“, „O“ i sl., dok u drugom slučaju opet imamo uz „E“ i „JE“, „Y“, „JY“. Veliko „P“ bilježimo i u kombinaciji s poluglasom“. [N. Vujović, *Mjesto Božidara Vukovića u crnogorskoj filologiji*, Zbornik Božidara Vukovića Podgoričanina, 132.]

U ovim knjigama mnogo je jezičkih, ortografskih i grafičkih karakteristika koje su karakterisale i druge naše štamparije i prije i poslije one Vukovića. Ovdje se prije svega misli na tip slova, inicijale, minijature, donekle akcenatski sistem, vokalizaciju itd. [B. Šekularac, *Razvoj pismenosti u Crnoj Gori*, Cetinje 2014, 368.]

Vjerujemo da je ovim izdanjem ova reprezentativna crnogorska knjiga, štampana u Veneciji 1538. godine, sačuvana trajno kao kulturno dobro Crne Gore.

Riječ Dragana Radulovića, predsjednika Matice crnogorske na promociji fototipskog izdanja Praznični minej Božidara Vukovića Podgoričanina

Poduhvat Matice crnogorske „Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka“ počeo je da se ostvaruje 2019. godine obilježavanjem dva značajna jubileja crnogorske prošlosti: 525 godina od štampanja Oktoiha prvoglasnika u Crnojevića štampariji i 500 godina od štampanja *Psaltira* i *Služabnika* – prvih knjiga iz ćirilске štamparije Božidara Vukovića Podgoričanina u Veneciji.

Priprema je počela godinu ranije, uspostavljanjem kontakata s vodećim institucijama kulture u Sofiji i Skoplju, čiji arhivi i fondovi, kao svoje nacionalno blago, čuvaju preko pedeset inkunabula i paleotipa iz crnogorskih štamparija. Matica crnogorska je uspostavila saradnju s Nacionalnom bibliotekom „Sv. Ćirilo i Metodije“ iz Sofije, Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka, sa Centrom za slovensko-vizantijska proučavanja „Ivan Dujčev“ iz Sofije, kao i s Nacionalnom i univerzitetskom bibliotekom „Sv. Kliment Ohridski“ iz Skoplja. Kod svih smo nailazili na prijateljsku podršku i spremnost da nam otvore svoje bibliotečke fondove i omoguće prikupljanje materijala.

Izložba koju smo tim povodom organizovali, uz sadržajan prateći katalog na crnogorskom i engleskom jeziku, imala je svoj primijećeni život, ne samo u gradovima Crne Gore, nego i izvan nje. Posebno ističemo njenu zapaženost u Sofiji prilikom obilježavanja 150 godina Bugarske akademije nauka, u oktobru 2019. godine. Tada se Matica crnogorska predstavila značajnim bugarskim institucijama kulture kao kuća u koju se može imati povjerenja za ozbiljne poduhvate.

Sljedeći korak je bio objavljivanje fototipskog izdanja *Psaltira s posljedovanjem* iz Crnojevića štamparije krajem 2020. godine, kao zajednički izdavački poduhvat s Naučnim arhivom Bugarske akademije nauka. Prethodno je primjerak u posjedu

ove naučne institucije inicijativom Matice crnogorske restauriran i digitalizovan. Cijeli poduhvat dovršili smo objavljivanjem fototipskog izdanja *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina. Kako je ovo prvi put da se pred crnogorskom naučnom i kulturnom javnošću pojavljuje bilo koje izdanje iz Vukovićeve štamparije – odlučili smo se za ono najljepše, koje uvjerljivo demonstrira štamparsko znanje i vještinu starih majstora, njihovu posvećenost ljepoti knjige i uzvišenost motiva kojim su pristupali njenoj izradi. Božidar Vuković, svojim djelom i zaslugama predstavlja jednu od najznačajnijih ličnosti crnogorske kulture, i on to nesumnjivo zaslužuje.

U istorijskom postojanju crnogorskog naroda kroz vjekove postoje mnogi prijelomni događaji koji su određivali budućnost i uticali na formiranje njegove svijesti o sebi. Utemeljenje i rad prve državne štamparije u Crnoj Gori uveliko prevazilazi njene granice i moć. Odlukom Đurđa Crnojevića da u Veneciju pošalje ljude sa zadatkom da izuče vještine zanata – najvjerovatnije u radionici Andrije Paltašića Kotoranina, prvog crnogorskog štampara latiničnih knjiga – s namjerom da naučeno potom primijene u Crnoj Gori. I da to bude u prvoj državnoj štampariji ne samo među Južnim Slovenima na Balkanu, nego i u tadašnjoj Evropi. A sve to u vrijeme kada se Crna Gora sasvim izvjesno suočava sa nestankom kao država...

Tom vizionarskom odlukom i njenim ostvarenjem, Crna Gora se upisuje u nadolazeću civilizaciju štampane knjige, i to uspijeva da učini decenijama prije nego mnogo veće i bogatije zemlje. Mala mediteranska Crna Gora je u vrijeme pozne renesanse i sveopšteg preobražaja evropskog duha prihvatila štampu pokretnim slovima, to najblistavije dostignuće zapadne civilizacije. Ona postaje organski dio evropske kulture, kojoj su njene knjige ljepotom i grafičkim dometima dale poseban doprinos. Crnojevića štamparija je zvjezdani trenutak državničke mudrosti i primjer epohalnog ostvarenja onog suštinskog u kulturi svog vremena.

Luču crnogorskog ćirilskog štamparstva – nakon pada Crnojevića Crne Gore pod Osmansku vlast – održava neugaslom Božidar Vuković Podgoričanin u Veneciji. Okuplja stručne ljude, znatnim dijelom i one koji su već imali iskustvo iz crnogorske štamparije Crnojevića, i nastavlja da izrađuje bogoslužbene knjige na ćirilici. Knjige Božidara Vukovića, a kasnije i njegovog sina Vićenca, distribuirale su se i prodavale diljem zemalja pravoslavnog hrišćanstva, pogotovo na Balkanu, jer su zadovoljavale duhovnu potrebu. Tako da su odavno postale kulturno i nacionalno dobro najviše vrijednosti, ne samo u Crnoj Gori, nego i u ostalom pravoslavnom svijetu. Samo u Bugarskoj postoje 43 knjige iz Vukovića štamparije i 13 inkunabula Crnojevića.

Venecija je u XVI vijeku balkanskim narodima bila „druga Vizantija“, slobodno područje na kojem se primjenjuje preneseno vizantijsko kulturnoistorijsko nasljeđe. Tada je u njoj bilo više od 230 štamparija pa je s razlogom nazvana *gradom knjiga*. Jednu od tih štamparija je 1519. godine otvorio Božidar Vuković, Crnogorac rodbinski povezan s bogatom mletačkom porodicom Della Vecchia, plemić kojemu je Karlo V dao plemićku titulu. Njegova je štamparija bila najveće i najplodnije slovensko izdavačko središte u XVI vijeku. Poslije njegove smrti 1539. godine, štampariju je naslijedio njegov sin Vićenco Vuković, a od 1566. godine u vlasništvu je Jakova Krajkova koji je prvi bugarski štampar ćirilčnih inkunabula. „Nasljeđe Vukovićevih“ uključuje i dobru trgovačku mrežu za širenje knjiga među slovenskim narodima na Balkanu. Mletački i dubrovački arhivi spominju kancelarije i skladišta Božidara Vukovića u Dubrovniku, Kotoru, Splitu, Skoplju, Beogradu, Vidinu...

Matica crnogorska će istrajati na zadatku da s posebnom pažnjom, a u skladu sa svojim programskim opredjeljenjem, vrednuje sve ono što je bitno za očuvanje kulturnog i nacionalnog identiteta crnogorskog naroda, jer to je naš stvarni rezervoar duhovne snage i temeljni zalag za budućnost.

Nijedno ozbiljno preguće nije moguće ostvariti bez učešća i pomoći ljudi koji su iskreno privrženi postizanju cilja. Pogotovo je to slučaj sa ovako značajnim poduhvatima koji traju godinama i zahtijevaju, pored dobronamjernosti i znanja, puno upornosti i strpljenja. Njena ekscelencija ambasadorica Bugarske u Crnoj Gori g-đa Meglena Plugčijeva bila nam je od dragocjene podrške svojim kontaktima i prijateljskom preporukom, dr Marija Polimirova i profesor dr Božidar Šekularac čije je stručno znanje bilo od neizmjerne pomoći, Miroljub Orlandić, povjerenik Matice crnogorske u Sjevernoj Makedoniji, koji je svojim nesebičnim angažmanom znatno doprinio uspjehu projekta, našim dragim prijateljima iz Nacionalne biblioteke „Sv. Ćirilo i Metodije“ koji su večeras s nama, profesorici Suzani Pajović čija su grafička rješenja i uloženi trud oživjeli ljepotu renesansnih knjiga, Ministarstvu kulture Crne Gore i predstavnicima Glavnog grada, pogotovo sekretarki Sekretarijata za kulturu i sport Ani Medigović, koja je u svim fazama projekta pružala svoju nesebičnu podršku... I nipošto ne na posljednjem mjestu, Ivanu Ivanoviću, generalnom sekretaru Matice crnogorske, koji je strpljivo i predano rukovodio cijelim projektom, od početne zamisli do večerašnje finalne realizacije.

Branko Banjević

BOŽIDAR VUKOVIĆ PODGORIČANIN
SINU VIĆENCU U MLETCIMA

Sine
dolazi moj dan
Znam ja da si ti sin
Moje kosti u moj jezik
U srce moje zemlje
od kamena i neba i vode
i čina ljudskoga
Na onu Goricu
đe sviću knjige
Težak je tamo dan
A čini mi se
i kosti moje
pomoći će mojoj zemlji
Ako ostane
i oni komadić od nje
crn i svijetao
biće dosta

I nekad
daleko
nekoga dobroga dana
znaće se šta činismo
Okupiće se đeca naša
oko imena Andrijina i Makarijeva
i moga
Vidim ih sine
i hoću da sam s njima
A kad me budeš selio u vječnost
zapamti put
upamti moju zemlju
njen dan da živi u tvome srcu
u tvojoj knjizi
i neće joj moći niko ništa
I neće nam moći niko ništa

Zadovoljstvo nam je da vas pozovemo
na predstavljanje knjige

ŠĆEPAN MALI u dokumentima 1767–1773

Priredio Marijan Mašo Miljić

POZDRAVNA RIJEČ
Erol Marunović
direktor Kulturnog centra Bar

GOVORE
Ivan Jovović
predsjednik Ogranka Matice crnogorske Bar
Marijan Mašo Miljić
priredivač izdanja i publicista

VIRPAZAR · Narodna biblioteka i čitaonica „Ivo Vučković“
- Područno odjeljenje Virpazar
petak, 13. maj 2022. godine u 11 sati

Promocija zbornika **Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773** priredio **Marijan Mašo Miljić** Virpazar, 13. maj 2022. godine

Riječ Ivana Jovovića, predsjednika Ogranka Matice crnogorske Bar

Na početku svog izlaganja htio bih da izrazim zadovoljstvo kontinuiranom saradnjom Matice crnogorske i Kulturnog centra Bar, koja se danas manifestuje kroz promociju Zbornika dokumenata o Šćepanu Malom, kao i donacijom izdanja Matice crnogorske biblioteci na Virpazaru.

Takođe, želio bih napomenuti da je Ogranak Matice crnogorske Bar u martu 2017. godine organizovao tribinu pod nazivom „Crmnica prijestolnica Šćepana Malog – na izvoršitu crnogorske državotvornosti“. Gospodin Miljić, Petar Lekić, Aleksandar Radoman i ja smo govorili o različitim segmentima života i vladavine Šćepana Malog, pri čemu želim da podsjetim na tadašnjeg domaćina tog događaja, pokojnog Đura Pejovića, iskrenog zaljubljenika u crnogorsku prošlost, agilnog aktivistu za valorizaciju kulturnog nasljeđa Crmnice, odnosno Virpazara.

Upravo na toj tribini najavljen je projekat koji danas promovishemo – *Zbornik dokumenata o Šćepanu Malom*, u kojem se na sveobuhvatan način sagledava i prikazuje kontekst vremena, njegovo državničko pregnuće, korespondencija, ali i neizbježno pitanje njegovog porijekla. Iz svoje prijestonice u Brčelima inicirao je prosvjetiteljsku misao koja je bila prijeko potrebna onovremenoj Crnoj Gori.

Malo je osoba na istorijskoj pozornici Crne Gore koje su do danas ostale toliko kontroverzne ukupnoj javnosti kao što je ličnost Šćepana Malog, zbog čega ovaj izdavački poduhvat Matice crnogorske predstavlja najozbiljniji pokušaj da se na naučno objektivnan način rasvijetli ličnost ovog crnogorskog vladara.

Jedno je sigurno da je Šćepan Mali bio i ostao u fokusu književne i istorijske literature, o čemu svjedoči bibliografija o njemu u posljednja dva vijeka. O njemu su pisali čak i njegovi savremenici, poput avanturiste i književnika Stjepana Zanovića iz Budve. Činjenica da nauka još nije pružila adekvatan odgovor o njegovom porijeklu i mjestu rođenja, značajno je uticala na njegovu stigmatizaciju, koja je naročito bila prisutna u XIX vijeku. Vladika Petar II Petrović Njegoš smatrao ga je skitnicom i varalicom, nazivajući ga „Lažnim carem“, jer je među Crnogorcima kružila glasina da je on ruski car Petar III. Iako je vremenom historiografija pobila mnoge stereotipe o vladavini Šćepana Malog, još u našoj javnosti preovladava percepcija iz prethodnog vijeka, po kojoj je Šćepan Mali osoba krajnje upitnih karakteristika i namjera.

Publikovanjem ovog zbornika Matica crnogorska je omogućila da se zainteresovana javnost upozna s obimnom građom o Šćepanu Malom, jer na ovom primjeru zapažamo da mnoge stranice crnogorske istorije zahtijevaju nova istraživanja i preispitivanja dosadašnjih saznanja. Upravo ovo izdanje pokazuje da je Šćepan Mali nezasluženo stavljen na margine nacionalne istorije, iako je riječ o čovjeku čija misija se odnosila na emancipaciju ondašnjeg tribalističkog crnogorskog društva.

Iz nepoznatih razloga zaboravlja se apostrofirati činjenica, da je gotovo vijek prije knjaza Danila Petrovića Njegoša, Šćepan Mali odvojio svjetovne od crkvenih poslova, pokušavajući da tadašnje crnogorsko društvo prilagodi standardima uređene zajednice, suzbijajući sve negativne karakteristike plemenske tradicije, koja je često dobijala forme anarhije, a što je zadugo bila prepreka bilo kakvom progresu.

Zbornik dokumentat pruža širu sliku liku o predmetnom istorijskom razdoblju (1767–1773), gdje vidimo kako je jedna anonimna ličnost, pored dvije najuticajnije porodice, mitropolita Petrovića i gubernadura Radonjića, preuzela

ne samo vlast, već organizovala državnu upravu, zbog čega je neupitan državotvorni doprinos Šćepana Malog stvaranju novovjekovne Crne Gore. Iako u zapisima savremenika nije djelovao markantno, u državnim poslovima Šćepan Mali je pokazao odlučnost u sprovođenju postavljenih ciljeva, što je potvrda da je bio dobro upoznat s kolektivnim mentalitetom zajednice kojom je vladao. Zato treba biti obazriv kada za njega koristimo termin samozvanac, s obzirom da mu je taj naslov nadjenula glavarska opozicija, koja nije željela promjene, odnosno emancipaciju društva.

Za svega sedam godina vladavine, Šćepan Mali je, kao što je navedeno, odvojio svjetovnu od crkvene vlasti, strogim kaznama suzbio krvnu osvetu, bezobzirne pljačke i druga krivična djela, utemeljio sudsku vlast, koju su činili najugledniji ljudi tog vremena, formirao gardu, kao prvu vojnu – policijsku formaciju, započeo izgradnju puteva, izvršio popis stanovništva, uveo takse, otvorio školu, čime je započeta modernizacija crnogorske države i društva.

U ovoj knjizi sabrani su politički i drugi spisi, koji se direktno ili indirektno odnose na Šćepana Malog, uključujući i njegovu korespondenciju. Veliki je poduhvat priređivača i ostalih saradnika na ovom izdanju, s obzirom da je obimna građa sintetizovana, ali i izvršeni prevodi dokumenata sa staroslovenskog, ruskog, italijanskog i francuskog jezika, što otvara nove horizonte za tumačenje vladavine Šćepana Malog. Mnogi od prezentovanih izvora jasno ukazuju na činjenicu da djelatnost Šćepana Malog nije bila u interesu velikih sila, počev od Turske, preko Rusije do Venecije, jer im nije odgovarao reformator koji je na autentičnom obliku demokratije Opštem crnogorskom zboru jedinstveno biran za vladara.

Iako je brutalno elimisan iz političkog života, mučkim ubistvom, a kasnije postao predmet denuncijacija u literaturi, Šćepan Mali, uprkos svemu, jeste krupna ličnost crnogorske istorije, što pokazuje sadržina predmetnog zbornika.

Riječ Erola Marunovića, direktora Kulturnog centra Bar

Naša je intencija da Kulturni centar Bar omogući i učini dostupnim kulturne sadržaje svim građanima Bara, ali i turistima. Obnavljanjem biblioteke na Virpazaru zainteresovana javnost dobija svoj urbani kutak, koji je zahvaljujući simbolici ovog mediteranskog područja, i njegovim istorijskim značenjem postao privlačan za kulturne poslenike.

Potvrdu svega navedenog imamo i u današnjoj promociji kapitalnog djela – *Zbornika dokumenta o Šćepanu Malom*, u izdanju Matice crnogorske. Ujedno koristim priliku da se Matici crnogorskoj zahvalim na vrijednoj donaciji izdanja, kojom je ova kulturna ustanova obogatila i oplemenila bibliotečki fond ovog područnog odjeljenja.

I na kraju, želim napomenuti da današnju promociju knjige možemo uslovno nazvati „časom istorije“, jer su s nama učenici i nastavnici O. Š. „Jovan Tomašević“ iz Virpazara, pa njihovo prisustvo budi nadu da će biti redovni korisnici ove biblioteke, što znači da će čuvati i njegovati kulturnu baštinu Crne Gore, gdje Crmnici pripada posebno mjesto, što nam svjedoči i tematika ove knjige.

Predstavljena knjiga
Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta
autora **Bartolomea Bjažoleta**

Nikšić, 19. maj 2022. godine

Knjiga *Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta*, autora Bartolomea Bjažoleta, koja je nedavno publikovana u izdanju Matice crnogorske, predstavljena je publici u Nikšiću. Na promociji upriličenoj u hotelu „Onogošt“ govorila je autorka prevoda knjige s italijanskog i uvodne studije prof. dr Vesna Kilibarda i njene koleginice s Filološkog fakulteta – doc. dr Olivera Popović i prof. dr Jasmina Nikčević.

Najvjerodostojniji i najdragocjeniji savremeni opis posjete saksonskog kralja Njegošu i Cetinju objavljen je 1841. godine u Trstu, u knjizi na italijanskom jeziku pod naslovom *Izveštaj o putovanju u proljeće 1838. godine kraljevskog veličanstva Fridriha Avgusta Saksonskog u Istru, Dalmaciju i Crnu Goru*. Autor je neposredni učesnik tih događaja, botaničar Bartolomeo Bjažoleto, inače član kraljevske svite, koji je u svoj dnevnički zapis unio niz zabilježaka s botaničkim, geografskim, etnografskim i drugim zapažanjima o podlavorskoj Crnoj Gori,

stvorivši autentičan rukopis putopisne proze koji, za razliku od tadašnje evropske štampe i službenih izvještaja, prvu zvaničnu posjetu nekog stranog vladara Cetinju opisuje kroz vizuru objektivnog posmatrača, kazala je prof. dr Vesna Kilibarda na promociji upriličenoj u Nišiću.

Bjazoletov putopis bio je nepoznat javnosti punih 40 godina, tačnije do 1896. kada je, povodom vjenčanja crnogorske princeze Jelene Petrović Njegoš s italijanskim prijestolonasljednikom Viktorom Emanuelom Trećim Savojskim, preveden u fragmentima i publikovan u časopisu *Glas Crnogorca*, istakla je doc. dr Olivera Popović. U to doba Bjazoletov spis je bio bitan kao dragocjeno autentično svjedočenje jednog izvanjca o Crnoj Gori, koje je značajno uticalo na pozicioniranje naše zemlje kao uzbudljive i pažnje vrijedne destinacije.

Knjigu Bartolomea Bjazoleta, u prevodu prof. Vesne Kilibarde, koja je i autorka uvodne studije, publikovala je Matica crnogorska, podsjetila je predsjednica nikšićkog ogranka te organizacije, prof. dr Jasmina Nikčević.

Promociju Bjazoletovog djela u gradu pod Trebjesom organizovalo je Društvo prijatelja i poštovalaca Nikšića i Matica crnogorska Ogranak Nikšić.

Mina Gezović

Preuzeto: <https://www.rtnk.me/me/kultura/39730/knjiga-putovanje-u-crnu-goru-saksonskog-kralja-fridriha-avgusta-predstavljena-nik%C5%A0i%C4%86koj-publici/>

Promovisana knjiga
Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta
autora **Bartolomea Bjazoleta**

Kotor, 27. maj 2022. godine

Pomorski muzej Crne Gore Kotor organizovao je predstavljanje knjige Bartolomea Bjazoleta *Putovanje u Crnu Goru saksonskog kralja Fridriha Avgusta*.

Prisutne je najprije pozdravio direktor Andro Radulović a zatim su o knjizi govorili Mileva Pejaković-Vujošević, Vesna Kilibarda i Olivera Popović.

Predsjednica kotorskog Ogranka Matice crnogorske Mileva Pejaković-Vujošević ističe da se promocijom ove knjige nastavlja saradnja Pomorskog muzeja i Matice crnogorske.

„Nije slučajnost što se knjiga promoviše u Kotoru, jer je putopisac na veoma lijep način opisao ljepotu Kotora, a naročito crnogorskog pazara. Matica crnogorska je prepoznala značaj ove knjige, a kao izdavač uz stručno prevođenje prof. dr Vesne Kilibarde, učinila da zapis iz 1836. godine bude dostupan svim čitaocima i bude kamen temeljac budućim mladim istraživačima i putopiscima. Od večeras biblioteka Pomorskom muzeja će biti bogatija za još jedno interesantno

štivo, a saradnja ove institucije kulture i Matice crnogorske će se uspješno nastaviti kroz projekte“ – kazala je Pejaković Vujošević.

Prof. dr Vesna Kilibarda govorila je o prevodu spisa italijanskog botaničara Bartolomea Bjazoleta koji je prije 184 godine posjetio Boku i Crnu Gore, koji su objavljeni tri godine kasnije u njegovom djelu *Izvjestaji o putovanju u proljeće 1838. godine saksonskog kralja Fridriha Avgusta u Istru, Dalmaciju i Crnu Goru*.

„Putovanje u Crnu Goru u Bjazoletovoj knjizi nalazi se na posebnom mjestu jer su mu Istra i Dalmacija i prije tog putovanja bile poznate pošto su dijelile istu istorijsku sudbinu, dok je Crna Gora bila neprohodna planinska zemlja koja je zbog turske i austrijske propaganda djelovala zastrašujuće. Austrijske vlasti su savjetovale strancima da se u ‘zemlju varvara’ ne upućuju. Zato je posjeta saksonskog kralja bila veoma značajna jer je to zvaničnik koji je došao u posjetu Petru II Petroviću Njegošu. Austrijske vlasti u Kotoru su pokušavale da organizuju da se Njegoš sa saksonskim kraljem susretne u Kotoru. Nakon putovanja parobrodom i šetnje crnogorskim pazarom Kralj je bio vrlo uporan u namjeri da upozna Crnogorce. Njegoš je znao da će posjeta jednog stranog kralja Crnoj Gori podići njegov ugled među Crnogorcima i da će se to o Crnoj Gori pročitati u zapadno-evropskom krugu jer su do tada Crnu Goru uglavnom posjećivali ruski putnici“ – navodi Kilibarda.

Profesorka Olivera Popović govorila je o Bjazoletovoj knjizi s aspekta putopisne književnosti.

„Ovo je jedan od prvih opisa Crne Gore iz 1841, pa se postavlja pitanje zašto

prethodne četiri decenije u istoriji nemamo zapisana imena putnika koji posjećuju Crnu Goru i objavljuju djela ili priloge. Razlozi su uglavnom, političke, istorijske, ekonomske prirode. S jedne strane padom Mletačke republike izgubila se potreba crnogorsko-italijanskih prožimanja, a s druge strane nije ni bilo lako doći do Crne Gore. Tek od 1838. godine imamo parobrodsku liniju između Kotora i Trsta, pa s te strane možemo razumjeti zašto mali broj putnika posjećuje Crnu Goru, ali uz austrijsku i tursku propagandu i neuslovnost crnogorskih puteva i nepostojanje uslužnih objekata su sprječavali radoznale putnike da nas posjete“ – pojašnjava Popović.

Moderatorica programa je bila Jasna Jeknić-Stijović.

Tamara Vuković

Preuzeto sa: <https://radiokotor.info/clanak/kultura/odr%C5%BDana-promocija-knjige-putovanje-u-crnu-goru-saksonskog-kralja-fridriha-avgusta/2>

Promovisan zbornik
Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773
priredio **Marijan Mašo Miljić**
Cetinje, 2. jun 2022. godine

Zbornik o Šćepanu Malom razbija dogme i dosadašnja saznanja

Zbornik *Šćepan Mali u dokumentima 1767–1773*, koji je priredio Marijan Mašo Miljić, predstavljen je na Cetinju u organizaciji Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“ i Matice crnogorske Ogranak Cetinje.

„Čini se da ova knjiga razbija sve dogme i dosadašnja saznanja o neznanom samozvancu koji je, u prelomnom trenutku, postao crnogorski vladar i koji je, u mnogome začeo istoriju crnogorskih institucija“, poručio je istoričar Srđa Martinović dodajući da je tema ovog zbornika, i dalje aktuelna.

„U maniru staroga znalca Marijan Mašo Miljić, predstavlja najdublja istorijska saznanja na pitak i razumljiv način, najširoj publici. Ovo je zbir sabranih dokumenata vrijedan svakog poštovanja. Bez suđenja i zaključaka knjiga nudi izvornu građu. Vjerujem da će djelo biti pravi praznik za istorijske sladokusce

koji će, kroz Mašove stranice, tragati za sakrivenim Šćepanom Malim susrijećući se najviše sa sobom, i sudbinom crnogorskog usuda“ – kazao je Martinović.

„Zbornik će skratiti veliki dio arhivskih istraživanja“, objasnio je historičar Vukota Vukotić, i kazao da će „omogućiti crnogorskoj historiografiji, iako to pokušava duže od 100 godina, da pruži konačno naučan odgovor na zagonetku: Ko je bio Šćepan Mali?“

„Upravo od njega počinje zaista ideja državnosti u Crnoj Gori. Plemenska zajednica koja je tada postojala i koja se formirala kroz dva ipo vijeka, konačno je dobila nekakav svoj pečat. Na tome će raditi naredna četiri Petrovića. Upravo u tome je veličina Šćepana Malog za crnogorsku istoriju“ – kazao je Vukotić.

Priredivač zbornika Marijan Mašo Miljić kazao je da je, svojom ličnošću i državničkim djelom, Šćepan Mali ostavio neizbrisiv trag u crnogorskoj istoriji, ali da su značajni pokušaji utvrđivanja njegovog porijekla i identiteta, bili neuspješni.

„Moja namjera, u vezi sa ovom knjigom, nije bila preambiciozna ni pretenciozna da ovu složenu priču sam ispričam. Kao dugogodišnji bibliotekar u biblioteci Istorijskog instituta Crne Gore shvatio sam da bi bilo korisno prikupiti i sabrati brojna neobjavljena i objavljena i dokumenta na jednom mjestu, publikovati u jednim koricama da svjedoče i govore, iako je dio njih bio poznat nauci“ – objasnio je Miljić.

Pojavu Šćepana Malog priredivač naziva „meteorskom“ jer se kao neznanac, ubrzo po dolasku na Crnogorsko primorje počeo, izdavati za svrgnutog i pod nerazjašnjenim okolnostima stradalog ruskog cara, i postao crnogorski vladar, jedini sa imperatorskom titulom.

„Nepublikovana građa je ispisana iz Bogišićevog arhiva u Cavtatu, a ispisao ih

je dr Niko Simov Martinović istražujući 1953. i 1954. godine za potrebe Istorijskog instituta Crne Gore. Ona je srećom sačuvana u arhivsko memoarskom Fondu biblioteke Istorijskog instituta, u fascikli br. 239. Imao sam sreću da naiđem na građu, i ona je prije svega bila podsticaj i nukleus za nastanak ove knjige“ – istakao je Miljić.

Ispred organizatora književne večeri, posjetioce je pozdravio predsjednik cetinjskog Ogranka Matice crnogorske, Luka Lagator.

Zbornik sadrži 441 dokumenat poređan hronološki od 1767. do 1773. godine, po godinama, a unutar godina po datumima. Svaki od dokumenata nosi originalni naslov.

Na promociji je istaknuta želja priređivača da zbornik dokumenata bude podsticaj za ponovno sagledavanje značaja i doprinosa Šćepanovog državnog djela. „Zasluzio je“, kazao je Miljić, „da traje ne samo u narodnoj memoriji i zavičajnoj istoriji, nego i u crnogorskom nacionalnom i državnom Panteonu.“

Matica crnogorska ovim izdanjem želi doprinijeti izučavanju građe o ovoj misterioznoj ličnosti naše nacionalne istorije.

N. Kaščelan

Preuzeto: <https://cetinjskilist.com/zbornik-o-scepanu-malom-razbija-dogme-i-dosadasnja-saznanja/>

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na predstavljanje knjige

CRNOGORSKI ISELJENICI U NOVOM SVIJETU

autora Gordana Stojovića

GOVORE

Ivan Ivanović
univerzitetski profesor

Ljiljana Vukotić
novinarica

Gordan Stojović
autor

MEDIJATORKA

Jovanka Veljović
sekretarka Ogranaka Matice crnogorske Herceg Novi

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi · Njegoševa br. 46
četvrtak · 2. jun 2022. godine u 20 sati

Promocija knjige

Crnogorski iseljenici u novom svijetu

autora Gordana Stojovića

Herceg Novi, 2. jun 2022. godine

Knjiga Gordana Stojovića *Crnogorski iseljenici u novom svijetu* dominantno se bavi iseljenicima iz Crne Gore koji žive u državama Južne Amerike.

Na promociji, koju je organizovala Matica crnogorska, izdavač knjige, autor se osvrnuo na početak i tok istraživačkog rada i pomenuo neke od mnogobrojnih porodica koje su iz Crne Gore i Boke sreću i blagostanje potražile na američkim kontinentima.

Stojović je kazao da je teško utvrditi kada su tačno prvi ljudi iz Crne Gore počeli sa naseljavanjem Južne Amerike.

„Od prva dva dokumentovana slučaja, jedan je vezan baš za Herceg Novi, odnosno gospodina Gojkovića i njegov dolazak u Porto Riko, koji je tada, 1790. godine, bio španska kolonija. Njegova je porodica danas brojna, nosi prezime Gojko i baš u ovoj knjizi postoji iscrpan članak o tome“ – navodi on.

U knjizi su opisani i prvi crnogorski doseljenici u Argentinu 1818. godine, kada je ta država praktično i stvarana. Riječ je o porodici Damjanović iz Grblja.

„Oni su se naselili u Entra Rios provinciju u Argentini i počeli da se bave trgovinom. Dok sam boravio u Buenos Airesu 2018. godine proslavili smo 200 godina od njihovog dolaska u Argentinu, jer oni su formalno porodica za koju se zna da je tamo toliko dugo i jako dobro znaju ko su i odakle su. Oni su nevjerovatan primjer da čovjek može da sačuva sjećanje na porijeklo i poslije 200 godina“ – kazao je Stojović.

Knjiga je obuhvatila mnogobrojne porodice koje su iz Crne Gore emigrirale u Južnu Ameriku, među njima veliki je broj Bokelja.

„Ogroman je značaj svega što je Gordan Stojović uradio na polju istraživanja crnogorske dijaspore u Južnoj i Sjevernoj Americi, na polju diplomatije i povezivanja ljudi u svijetu s maticom“, istakla je novinarka Ljiljana Vukotić.

„Gordan je uvijek bio poseban i sada je takav, upravo po toj posvećenosti temi koja ga je zanimala – crnogorskoj dijaspori u Južnoj i Sjevernoj Americi. Uporno je godinama, bez ikakve institucionalne pomoći, ulažući vrijeme, novac i znanje, tragao za Crnogorcima u Argentini i uopšte u Južnoj, a potom i u Sjevernoj Americi“ – kazala je Vukotić.

U osvrtu na knjigu *Crnogorski iseljenici u novom svijetu*, profesor Ivan Ivanović je kroz istoriju i stvaranje Latinske Amerike, pričao useljeničkoj politici ovih zemalja, ali i o značaju jugoslovenske migracije na formiranje latinoameričkog stanovništva, uz poseban osvrt na migracije Crnogoraca.

„Prve migracije iz Crne Gore“, kako je kazao, „bile su ljudi sa primorja, odnosno iz Boke, Budve, Paštorovića, a u kasnijim periodima iz cijele zemlje“.

„Put je bio veoma težak. Jedan Crnogorac je morao da dođe iz Nikšića ili sa Cetinja u Kotor, odatle u neku dalmatinsku luku, pa u Trst, da bi dalje putovao prema Latinskoj Americi. Put je često i tragično završavan. Tek nešto kasnije, sa otkrićem parnih brodova i polaskom iz Đenove, taj proces bio je mnogo lakši“ – otkriva Ivanović.

On ističe da su razlozi za migracije u početku bili ekonomske prirode, a tek kasnije i političke.

Predstavljena knjiga

Pozorište kao kapital
autora Janka Ljumovića

Zenica, 6. jun 2022. godine
Sarajevo, 8. jun 2022. godine

Monografija *Svijet umjetničkih profesija – drama i pozorište* i knjiga eseja *Pozorište kao kapital* Janka Ljumovića, vanrednog profesora na Fakultetu dramskih umjetnosti Univerziteta Crne Gore na Cetinju promovisane su Zenici 6. juna u okviru 21. Festivala bosanskohercegovačke drame i Sarajevu 8. juna u Muzeju književnosti i pozorišne umjetnosti BiH.

Knjige su predstavili dr Hazim Begagić, predavač na Filozofskom fakultetu u Zenici i Akademiji dramskih umjetnosti u Tuzli i dramski pisac i profesor dramaturgije na Akademiji scenskih umjetnosti u Sarajevu, Almir Imširević.

Monografija *Svijet umjetničkih profesija – drama i pozorište* u izdanju Udruženja dramskih umjetnika Crne Gore i Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva Podgorica svoje ključno polazište ima u potrebi da se definišu različite profesije u dramskim umjetnostima i njihova uloga u nastanku pozorišne predstave

i pozorišta kao organizacije/institucije. Na taj način determiniše se umjetničko i stručno polje koje profesije grade, a kroz njihov pregled objašnjava sinkretički karakter pozorišta kao njegovo glavno određenje. Monografija indirektno mapira crnogorsko, jugoslovensko i svjetsko pozorište kroz odabrane primjere autora i saradnika, umjetnika i teoretičara.

Knjiga eseja *Pozorište kao kapital*, u izdanju Matice crnogorske predstavlja dio slike savremenog crnogorskog pozorišta. Eseji su objavljeni u crnogorskim časopisima *Gest*, *Matica*, *Lingua Montenegrina*, zatim u makedonskom časopisu *Ars Academica*, kao i zbornicima radova sa konferencija održanih na Cetinju, u Beogradu, Grazu i Mariboru. Odabrane teme radova bile su građa za istraživanje unutar polja savremenih izvedbenih studija, pozorišne produkcije, repertoarske politike, menadžmenta festivala, sociologije pozorišta i studija kulture.

Promocija knjige
Makedonija i Crna Gora
kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst
autora Ilije Veleva

Podgorica, 8. jun 2022. godine

Riječ Ivana Ivanovića na promociji knjige
Makedonija i Crna Gora, prof. dr Ilije Veleva

Makedonsko-crnogorske istorijske i kulturne veze imaju milenijumsko trajanje. One do sada nijesu bile sistematizovane, a dijelom ni istražene. Pojedinačni prilozi i radovi su upućivali na povezanost dviju nacionalnih istorija i kultura ali smo tek ovim izdanjem dobili njihovo komparativno, naučnometodološki fundirano, sistematizovano tumačenje. Matica crnogorska u svojem djelovanju insistira upravo na takvom pristupu, kako ne bi zapala u zamku romantičarskog i samodopadljivog prezentovanja. Zbog toga se trudimo da uspostavimo saradnju s eminentnim stručnjacima iz regiona i svijeta, čiji potvrđeni naučni kapacitet i

djelo daju za pravo da možemo očekivati radove koji će istinski doprinijeti razumijevanju naše prošlosti i montenegristici. Smatramo da je za malobrojne nacije, poput crnogorske, to od posebne važnosti. Primjer takvog razmišljanja i djelovanja je i knjiga koju vam večeras predstavljamo – *Makedonija i Crna Gora – kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst*, istaknutog makedonskog medieviste, vizantologa s Instituta za makedonsku književnost pri Univerzitetu „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju, profesora dr Ilije Veleva.

Saradnja Matice crnogorske s profesorom Ilijom Velevim započela je 2008. godine objavljivanjem teksta u časopisu *Matica* o Moravskoj misiji Sv. Ćirila i Metodija. Taj, kao i niz tekstova kasnije objavljenih u *Matici*, imao sam zadovoljstvo da prevedem. Profesor Velev se u njima, prevashodno, bavio temama makedonsko-crnogorskih kulturnih i istorijskih poveznica i relacija tokom srednjeg vijeka. Za tematski broj našeg časopisa iz 2020. godine, posvećenog odnosu države i crkve, napisao je zapaženi, i rekao bih, tekst koji je ostavio traga na savremene montenegriste – pod naslovom „Hrišćanstvo i crnogorski duhovni i kulturnoistorijski identitet“. Neposredni kontakti, redovna komunikacija i kontinuirano izučavanje montenegristike profesora Veleva, doveli su nas početkom 2019. godine do artikulisanja ideje o realizaciji projekta čiji je finalni rezultat pred nama. Knjiga *Makedonija i Crna Gora – kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst* predstavlja namjenski pisan integralni tekst, zasnovana je na istraživanjima samog autora ali i obimnoj literaturi o kojoj svjedoči njen hronološko-selektivni pregled dat u knjizi na 18 strana. O ozbiljnosti kojom je profesor Ilija Velev pristupio radu na ovoj knjizi, upućuje i činjenica da je pisana oko godinu dana, uz veliki trud ali i sa svojevrsnom naučnom strašću, čemu sam kao prevodilac i urednik bio neposredni svjedok.

Pored uvodnog i zaključnog dijela, knjiga sadrži osam poglavlja u kojima se analizira i tumači višeslojna makedonsko-crnogorska interkulturalna koegzistencija, veze i uticaji. Knjiga donosi do danas malo poznata sagledavanja i konstatacije o starijim periodima makedonsko-crnogorskog književnoistorijskog konteksta. Takođe, prati prepoznatljivije i neposrednije tumačene kulturnoistorijske periode, preko kojih su se odražavala prosvjetiteljska prožimanja u postvizantijskom periodu od druge polovine XV do kraja XVIII vijeka, pa sve do narodnih buđenja i preporoda XIX vijeka. Ovako zadat istraživački okvir omogućio je da knjiga, kroz sve epohe predstavi „živim“ makedonsko-crnogorsko kulturnoistorijsko pamćenje o globalnom i nacionalnom književnoistorijskom razvoju.

Profesor Velev u ovoj naučnoj studiji na gotovo 450 strana, polazi od stava da se Makedonija i Crna Gora od vremena Duklje civilizacijski i kulturno prožimaju. Nalazeći se na Balkanu, globalni kulturnoistorijski procesi su na njih snažno uticali. To predstavlja osnovu zajedničke istorijske i kulturološke sudbine, kao i činjenice da su se nalazile u sastavu više imperija i država, a na kraju i u jugoslovenskoj zajednici. Opredjeljujući civilizacijski uticaji duhovno su usmjeravali pojedinačne etnicitete, ali se osobenost i individualno samoprepoznavanje na jedinstven način odrazilo u kulturi svakog od njih. Međusobni uticaji i prožimanja južnoslovenskih naroda govore o njihovoj bliskosti ali, prije svega, o trajanju kulturne i identitetske samobitnosti. Usudio bih se reći da knjiga na enciklopedijski način predstavlja kulturnoistorijske procese u Makedoniji i Crnoj Gori od antike do polovine XIX vijeka.

Bavljenje identitetskim temama, nedvosmisleno ukazivanje na njihov značaj i vrijednost nije u duhu vremena i aktuelne globalizacije. Često zaboravljamo na važnost razumijevanja tradicije koja je oblikovala kulturni i nacionalni identitet ali i našu individualnu prepoznatljivost. Osnova valjanog poimanja bilo kojeg fenomena jeste sagledavanje njegovog kontinuiteta. Prošlost nije završena i nije ostala za nama – ona je osnova naše zbilje i samosvijesti, temelj identiteta, garant samopoštovanja i istina trajanja. Dolazimo tako do tradiranog bez kojeg nema samorazumijevanja, a samim tim ni istorijske svijesti o sebi. Trebali bi se podsjećati i znati, kako to istoričari i filozofi istorije kažu, da istoriju ne čine samo gole činjenice već i njihovo tumačenje. Knjiga profesora Veleva nam, u tom smislu,

daje cjelovitu autorsku interpretaciju, rekao bih neophodnu za sagledavanje i razumijevanje više neuralgičnih tačaka nacionalne istorije i kulture, kako crnogorskog tako i makedonskog naroda. Pored toga, profesor Velev u knjizi, na više mjesta, ukazuje montenegrizima, prije svega mlađoj generaciji, na što bi u svojim budućim istraživanjima trebali obratiti posebnu pažnju i gdje bi bilo neophodno produbiti saznanja.

Kao društvo moramo crpiti snagu i ideje iz bogate kulturne tradicije Crne Gore, upoznajući sebe kroz prožimanje sa drugim, prije svega susjednim narodima. Vjerujemo da je to najbolji način za nacionalnu duhovnu samospoznaju i otklanjanje nedoumica koje neki pristrasni istraživači, kvazinaučnim i političko pragmatičnim nabojem pokušavaju da nametnu. Matica crnogorska i ovom knjigom daje primjer da se jedino metodološki i naučno zasnovanim studijama mogu činiti prodori koji najviše doprinose otklanjanju neistina i rasvjetljavanju nacionalne istorije i kulture.

Na samom kraju, izražavam veliku zahvalnosti profesoru dr Iliji Velevu za izuzetno djelo koje je podario crnogorskoj i makedonskoj kulturnoj i naučnoj javnosti. Neobično se radujem što će knjiga *Makedonija i Crna Gora* doprinijeti produbljivanju i razumijevanju prijateljskog odnosa crnogorskog i makedonskog naroda i država. Posebno mu zahvaljujem na neposrednoj i kontinuiranoj komunikaciji tokom prevođenja knjige, korisnim savjetima i pomoći da što vjernije prenesem njegov originalni naučni i jezički iskaz. Zahvaljujem profesorici s Fakulteta za crnogorski jezik i književnost Jeleni Šušanj na saradnji i izvanredno obavljenoj lekturi knjige kao i preostalom dijelu kreativnog tima, zaslužnom za vizuelni identitet knjige i kvalitetnu štampu. Važan doprinos uspostavljanju bliske saradnje Matice crnogorske s profesorom Ilijom Velevim dao je povjerenik Matice crnogorske u Makedoniji, Miroljub Orlandić, na čemu mu zahvaljujem.

*Riječ Ivana Jovovića na promociji knjige
Makedonija i Crna Gora, prof. dr Ilije Veleva*

Večeras imam posebno zadovoljstvo što sudjelujem predstavljanju zaista kapitalnog izdanja, u kojem je pružena sinteza makedonsko – crnogorskih veza u prošlosti, čiji volumen istovremeno obuhvata jedan širi kontekst južnoslovenske kulture i pismenosti, kao i odnosa crkvenih ustanova koje su determinisale bitne sastavnice identiteta makedonskog i crnogorskog naroda.

Predmetna publikacija prof. Ilije Veleva, koja u suštini ima monografski karakter. Prvi put u naučnoj javnosti ova temetika sagledava se i interpretira iz sasvim jedne druge vizure, tj. na osnovu interkulturnih istorijskih veza makedonskog i crnogorskog naroda tokom minulih stoljeća, što svakako nije bilo jednostavno, s obzirom složenost procesa, koji su odredili društvenu strukturu ovih prostora. Profesor Velev preko referentne literature uvodi čitaoca u komplikovane lavirinte političko-crkvenih dešavanja, predstavljajući ih preko kulturnoistorijskog i književnostvaralačkog konteksta, nastalih primarno u okrilju crkvenih institucija tokom srednjeg vijeka, završavajući svoju eksplanaciju osvrtom na savremene identiteske izazove Makedonaca i Crnogoraca, koji su, uprkos, teškom političkom nasljeđu ostvarili pravo na vlastiti nacionalni identitet i obnovili državni integritet.

Knjiga profesora Veleva pruža slojevita saznanja o tragovima materijalne kulture i duhovnosti na prostoru današnje Makedonije i Crne Gore, ukazujući da su ovi prostori veoma rano bili integrisani u hrišćansko-evropsku civilizaciju, dajući prikaz svih onih bitnih odrednica crkvenog života u Istočnom Iliriku, koje se odnose na kompleksnu crkvenu strukturu tada jedinstvene hrišćanske crkve, kao i brojne jeresi koje su bile zastupljene u prvim stoljećima hrišćanstva i na ovim prostorima. Kroz prizmu kontinuiteta i tradicije profesor Velev daje moguća objašnjenja kako su neka učenja i vjerovanja, pa makar i u apokrifnim formama opstala

gotovo do savremenog doba. Nakon velike seobe naroda nestala su prvobitna hrišćanska sjedišta na ovim prostorima doseljenjem naših predaka na prostore Makedonije i Crne Gore, gdje je postepeno, pa i stoljećima tekao proces simbioze starosjedilačkog iliro-romanskog stanovništva i novodoseljenog slovenskog, što je uslovalo novi obrazac hristijanizacije, koji je podrazumijevao novu misiju crkve.

Zahvaljujući vizantijskom državnom okviru u kojem su se više vjekova nalazili prostori današnje Makedonije i Crne Gore omogućena je transmisija vjerske, filozofske, umjetničke i naučne misle, kako to apostrofira profesor Velev, što se naročito manifestovalo interaktivnim vezama, na polju slovenske pismenosti i kulture, a koja se uporedo razvijala uprkos supremaciji Konstantinopolja i Rima. Detaljno je objašnjenja uloga slovenskih prosvjetitelja Ćirila i Metodija, i njihovih sljedbenika, tj. učenika, čijom djelatnošću je slovenski jezik još u IX stoljeću dobio sakralni karakter, kako u Istočnoj, tako i u Zapadnoj crkvi. Na taj način je glagoljica iz Ohrida došla u Duklju, zbog čega je krsni list crnogorske istorije i književnosti *Ljetopis Popa Dukljanina* bio i napisan na slovenskom jeziku. Za razliku od Makedonije koja kao rasadnik slovenske pismenosti ima značajan volumen pisane riječi na glagoljci, a potom ćirilici, dok na prostoru Duklje nije u kamenu ni jedan trag na glagoljici, pa rasutu baštinu dukljanske tradicije nalazimo čak na Sinaju, gdje su pronađeni psaltiri i misali na glagoljici iz XI i XII vijeka pisani rukom „Dimitrija grešnika“ iz Duklju/Zete, kao i njegovih saradnika.

Profesor Velev u ovoj radnji jasno pokazuje da intenzitet duhovnih i kulturnih veza ne mora nužno biti povezan s geografskom bliskošću ili ekonomskom razmjenom među narodima i državama, već su primarne misije onog tipa koje sadrže crkveni ili politički karakter. Potvrdu navedenog imamo u djelu svetitelja Ćirila i Metodija, čija je misija integrisala cijeli slovenski svijet, zbog čega je ono ugrađeno u same temelje evropske hrišćanske civilizacije.

Autor objašnjava da je makedonski prostor dominantno bio izložen duhovno – kulturnom modelu Vizantije, dok se Duklja, odnosno Zeta prvobitno našla u latinskoj sferi sferi uticaja, sve do dolaska Nemanjića na ovo područje. Ipak, crkvene institucije poput Ohridske arhiepiskopije, kao i Dukljansko-barske nadbiskupije, a potom Crnogorske mitropolije od kraja XV vijeka, bile su ne samo vjerski centri, nego i nosioci državno-pravnih i narodnih tradicija. Iz tog razloga makedonska nacionalna kultura počiva na djelima Ohridske duhovne i književne škole, kao što crnogorska kulturna baština počiva na rimokatoličko-pravoslavnoj osnovici, od *Ljetopisa Popa Dukljanina* do *Oktoiha*. Kao odličan poznavalac života Pravoslavne i Katoličke crkve na ovim prostorima, profesor Velev sabrao je u ovoj

knjizi veliki broj pisanih izvora koji determinišu kulturno-istorijski kontekst na kojem počiva srednjovjekovni duhovni izraz na makedonskom i crnogorskom prostoru, sa svim onim zajedničkim karakteristikama i poveznicama, ali i distinkcijama, s obzirom na različite razvojne tokove makedonske i crnogorske duhovnosti i kulture.

U iscrpnoj interpretaciji, manirom iskusnog naučnog radnika, autor hronološkim metodom objašnjava složenost društvenih procesa, s obzirom da su ovi prostori ne samo često mijenjali državne okvire, nego i civilizacijske obrasce, pa u ovom djelu nailazimo na objašnjenja globalnih fenomena u ondašnjoj Evropi i njihovih refleksija na ovim prostorima. Tako, na primjer, u jednom od poglavlja ove knjige, zapažamo neke od uzroka interslovenske dezintegracije, koja je od početka XII stoljeća uslovljena izraženom konfrontacijom na relaciji Rim – Carigrad, s obzirom da se jedan dio slovenskog svijeta našao u vizantijskoj, a drugi u latinskoj sferi uticaja, što je vremenom stvaralo duboki jaz među južnoslovenskim narodima.

Predmetna publikacija gotovo da nije izostavila niti jednu ličnost ili djelo koji na posredan ili neposredan način čine organsku povezanost s makedonskim i crnogorskim prostorom. Ovdje želim da naglasim da je autor u ovoj knjizi istovremeno dao kratak prikaz bogoslovskih, filozofskih, i književnih ostvarenja na staroslovenskom jeziku s makedonskog prostora, o kojima je crnogorska stručna javnost do izlaska iz štampe veoma malo znala ili imala površna saznanja. Obuhvaćena su crkvena učenja i njihove modifikacije, te razložno razmatrani međusobni odnosi svjetovnih i crkvenih vlasti, kao i prilagođavanje crkvene jurisdikcije interesima svjetovne vlasti, uključujući i sva ona opšta mjesta koja su temeljno odredila život hrišćanskih crkava, poput pada Carigrada 1453. godine.

Posebna pažnja u knjizi data je srednjovjekovnoj srpskoj državi i crkvi, tj. Žičkoj arhiepiskopiji, a kasnije Pečkoj patrijaršiji u odnosu na majku crkvu Ohridsku arhiepiskopiju, kao i na crkvenu tranziciju katoličanstva ka pravoslavlju u Duklji odnosno Zeti, te okolnostima koje su uslovile stvaranje samostalne Pravoslavne crkve za vrijeme dinastije Crnojevića. Upravo na razmeđu XV i XVI vijeka kulturna razmjena slovenske pismenosti je tada išla u obrnutom pravcu, starosloveske štampane liturgijske knjige crnogorski štampari su distribuirali širom Makedonije, gdje je očigledno postojao širok krug čitalačke publike.

Preteći kulturnoistorijske tokove, profesor Velez zaključuje da su i makedonski i crnogorski narod bili predmet otvorenih asimilatorskih težnji okolnih naroda i država. Takvi projekti imaju za cilj da provincijalizuju makedonsku i crnogorsku kulturu, s jedne strane, a da reprezentativno kulturno nasljeđe

prisvoje i liše nacionalne atribucije koja pripada makedonskom i crnogorskom narodu, s druge strane. Nedostatak, kao i prilično zakašnjelo utemeljenje kulturnih i naučnih ustanova u Makedoniji i Crnoj Gori otvorilo je prostor takvim tendencijama, mada kolektivna tj. narodna memorija bila je prepreka planiranom memorocidu.

Za razliku od balkanske isključivosti drugih nacionalnih kolektiviteta, savremeni makedonski i crnogorski nacionalni identiteti sadrže i baštine u svojoj supstanci različite interkulturalne slojeve, s obzirom da je bivstvovanje makedonskog i crnogorskog naroda odredio limes, tj. graničnik civilizacija Istoka i Zapada, na kojem je nakalemljena originalnost, pa samim tim prepoznatljivost ovih naroda.

Objavljena knjiga predstavlja uspješnu sintezu ukupnih makedonsko-crnogorskih odnosa kroz istoriju, koja svojom sadržinom otvara i neke nove perspektive u sagladavanju istih, pa, na primjer, i dalje ostaje za nauku otvoreno pitanje zbog čega su znamenite ličnosti s crnogorskog prostora u objašnjenju zemlje svog porijekla isticale da su „od predjela makedonskih“ poput Božidara Vukovića Podgoričanina u XVI vijeku ili crnogorskog vladike Mardarija u XVII vijeku. Kada se još uzme u obzir pripovjetka Stjepana Mitrova Ljubiše „Kanjoš Macedonović“ imamo pouzdane indikatore da je upotreba ovog naziva na crnogorskom prostoru imala neko posebno značenje, na koje možda baš profesor Veleu u nekoj budućoj radnji posvećenoj makedonsko-crnogorskim odnosima pruži adekvatan odgovor.

*Prof. dr Valentina Mironska-Hristovska o knjizi
Makedonija i Crna Gora, prof. dr Ilije Veleva*

Izdanje *Makedonija i Crna Gora – kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst* prof. dr Ilije Veleva, po prvi put nudi obiman materijal u kojem se prate dugovjekovne veze dviju zemalja i naroda. Knjiga je objavljena na crnogorskom jeziku a preveo ju je Ivan Ivanović.

Tekst o kulturnoistorijskom i književnostvaralačkom razvoju u Makedoniji i Crnoj Gori se proteže na 465 strana, sintetizovan je u osam poglavlja, za kojima slijede *Završne napomene* i *Zaključak*. Dvosmjerni uticaji na kulturne, istorijske i književne procese je obrađen komparativnim pristupom preko kojeg se nižu nova saznanja, podaci i stavovi o toku i uticajima na procese ne samo u dvije zemlje, već i na globalnom nivou.

„Makedonija i Crna Gora (preko istorijskog etnogeografskog kontinuiteta Duklje ili Zete) vjekovima se civilizacijski i kulturno prožimaju jer su dio Balkana i šire Jugoistočne Evrope...“ su riječi kojima autor Ilija Velev započinje svoje naučno, dubinsko, faktografsko, komparativno i kritičko pronicanje u kulturnoistorijski i književnostvaralački razvoj makedonskog i crnogorskog naroda koji su „imali zajedničku istorijsku i kulturološku sudbinu“ nalazeći se u sastavu više velikih imperija: antičkomakedonskoj, rimskoj, vizantijskoj, turskoosmanlijskoj, u jugoslovenskom kraljevstvu i federaciji. U prvom poglavlju „Makedonija i Crna Gora – između interkulturnih procesa globalizacije i nacionalnih kulturnoistorijskih identiteta“, autor sagledava ovaj istorijski fenomen koji je stavio dvije drevne zemlje i narode, „zajedno sa drugim integrisanim balkanskim duhovnim i kulturnim tradicijama, da traju i opstaju jedni pored drugih – ili jedni sa drugima“. Pritom naglašavajući razliku da se kulturnoistorijski procesi na prostoru Makedonije mogu pratiti od VIII vijeka pne., kada su drevna

makedonska plemena počela da se ujedinjuju u jedinstvenu državu predvođenu dinastijom Argeada, dok procesi koji su se odvijali u vrijeme antike na etnogeografskom prostoru današnje Crne Gore do sada nijesu dublje istraženi. Zbog toga je ograničen „početni“ kontekst, koji autor Velev uokviruje u poznoantički period na Balkanu, sa početkom nove ere, odnosno rimskim provincijama Dalmacija i Prevalitana, gdje je bilo naseljeno ilirsko pleme Dokleati, odnosno Dukljani. Tačnije, Ilija Velev prati relacije od IV vijeka pne., od perioda kada su Ilirik i Klasična Dalmacija bili osvojeni od strane antičkih makedonskih vladara Filipa II i Aleksandra III i bili u sastavu antičkog Makedonskog Kraljevstva. Napajanje kontinuiteta dukljansko/crnogorskog kulturnoistorijskog toka autor sagledava kroz helenistički, klasičnomakedonski, kompletan rimski civilizacijski sistem i klasični-ilirski supstrat. U ovom dijelu kao i u drugom poglavlju „Kontekst globalnih književnoistorijskih procesa u Makedoniji i Crnoj Gori – kontinuitet i tradicija“ autor Velev na vanredno sistematizovan i elaboriran način tumači fenomen interkulturnog razvoja makedonskih i crnogorskih kulturnoistorijskih procesa u globalnom civilizacijskom sistemu. Naglašavajući pritom da makedonska i crnogorska književnost imaju svoj sopstveni istorijski razvoj, koji se kontinuirano odvijao preko usmenih ili pisanih stvaralačkih iskustava i tradicija, koje su često bile dijeljene sa globalnim civilizacijskim tokovima. Autor je nesumnjivo uložio ogroman trud da nam predstavi jasne i osvjetljene podatke o toku ovih procesa i autorima sagledanih preko globalnih interkulturnih odnosa.

Ulazeći sve dublje u podatke koje autor nudi, suočavajući se sa njegovim konstatacijama, postajalo je kompleksnije, odnosno sve teže opredijeliti se što bi trebali istaći. Kontinuitet procesa je ispraćen kroz obiman materijal, koji je izvanredno hronološki i metodološki obuhvaćen s nizom izvornih konstatacija i komparativnih sagledavanja iz klasičnoantičkog vremena, preko pojave hrišćanstva o čemu se govori u trećem poglavlju „Pojava hrišćanstva i njegova afirmacija kao globalnog književnoistorijskog procesa“. Prema autoru Velevu iako hrišćanstvo u III vijeku još uvijek nije zvanično imalo glavni status u rimskom društvu, već je steklo samostalno razvojno iskustvo i sopstvenu ideološku potvrdu budućeg opstanka. Velev pritom bilježi da je Makedonija bila prva zemlja u Evropi, odakle su oko 50. i 53. godine, apostol Pavle i ostali apostoli započeli širenje hrišćanske vjere i pokrštanje naroda, koje je ubrzo počelo da se širi Ilirikom odnosno Dalmacijom, a time i današnjim prostorima Crne Gore. Uprkos tome što je u prva tri vijeka na prostoru Makedonije i Crne Gore hrišćanstvo bilo

praćeno progonima i tretirano kao nelegalno od strane rimske vlasti, u ovom poglavlju autor nudi brojne informacije o načinu njegovog održavanja preko niza uspostavljenih kultova, književnih pojava, preko konfrontacije sa arijanstvom, kao i sa ostalim jeretičkim idejnim formama, zatim preko djelovanja Justinijana I, kao i kroz IV poglavlje „Simbioza slovensko-vizantijske hrišćanske civilizacije i kulture u Makedoniji i u Crnoj Gori (Duklji)“. U ovom nas poglavlju autor upućuje na podatak da su u drugoj polovini VI vijeka književnoistorijski procesi u Makedoniji i Crnoj Gori zaokružili razvojnu etapu kao odraz globalnih interkulturnih odnosa, veza i uticaja u okviru već uspostavljenog vizantijskog i rimolatskog hrišćanskog stvaralačkog identiteta. U nastavku se tumači složeni proces interaktivne duhovne i kulturne simbioze u dvijema balkanskim sredinama, koji je rezultirao građenjem klasičnomakedonsko-vizantijsko-slovenske i hrišćanske civilizacije i kulture u Makedoniji, kao i ilirodukljansko-vizantijsko-slovenske i hrišćanske kulture u Crnoj Gori. Razvoj novih idejnih tendencija u teologiji, filozofiji i književnosti odvijao se preko izvjesnih prerada i dopunjavanja starih propovjednih i poučnih tekstova. Idejne konfrontacije, posebno nastale u periodu nakon smrti Justinijana I, morale su dobiti izvjesna kompromisna rješenja. Autor Velev nas preko narodne kulture, pavlikijanstva, ikonoborstva uvodi u period između VII i prve polovine IX vijeka kada su u duhovnom, kulturnom i književnoistorijskom razvoju u Makedoniji i Crnoj Gori nastupile nove civilizacijske transformacije izazvane procesom slovenizacije. Pritom Ilija Velev ističe da su „pogrešne tvrdnje da se naseljavanjem Južnih Slovena na prostore Makedonije, Crne Gore i u druge sredine Balkana brzo realizovao proces apsolutne slovenizacije. Trebalo je da prođu najmanje dva vijeka...“. Autor tumači uticaj Vaseljske patrijaršije u Konstantinopolju i rimopapskog duhovnog prisustva, konfrontacije između crkvenog Istoka i crkvenog Zapada, pri čemu zaključuje da je makedonsko-dukljansko iskustvo posredno uticalo na afirmaciju slovenske pismenosti kao treće hrišćanske civilizacije i kulture u Evropi, odmah poslije rimolatske i vizantijskogrečke u drugoj polovini IX vijeka.

U V poglavlju „Odras ćirilometodijevske sveslovenske prosvjetiteljske djelatnosti u Makedoniji i u Crnoj Gori (Duklji)“ i poglavlju VI „Makedonski i crnogorski kulturnoistorijski i književnostvaralački procesi na raskršću između istoka i zapada“ autor nudi niz analiza i konstatacija, novih sagledavanja posebno u interesu paleomontenegristike o počecima odraza ćirilometodijevske slovenske pismene i književne tradicije. Ova dva poglavlja obiluju podacima, u kojima su preko političkih, duhovnih i kulturoloških izazova izvanredno sagledani procesi.

Pritom polazi od metodološkog stava da izdvojeno predstavi makedonske od dukljanskih (crnogorskih) sveslovenskih prosvjetiteljskih odraza i iskustava, jer su dvije sredine imale posebne razvojne tokove, koji se nijesu ukrštali već su se odvijali paralelno usljed spoljašnjih faktora i uticaja. Nakon analize postćirilometodijeuskog perioda u ovim sredinama, autor na kraju V poglavlja zaključuje da je u srednjovjekovlju upravo preko Makedonije i preko Duklje (Crne Gore) došlo do postepenog prodiranja slovenskog pisma glagoljice u djelove Dalmacije, da je ćirilometodijeusko prosvjetiteljstvo i aktivnost njihovih ućenika predstavljalo istorijski izvor makedonsko-crnogorskih književnostvaralaćkih procesa. Ono, takođe, predstavlja kontinuitet i tradiciju u njihovoj nacionalnoj i kulturnoj savremenosti, odnosno u ćirilometodijeuskoj tradiciji su se nataložile globalne interkulturne civilizacijske vrijednosti da bi se iz njih pojedinaćno razvijali savremeni duhovni i kulturnoistorijski identiteti svih slovenskih naroda.

Nadolaženje novih procesa, istiće Velev, spontano je spuštilo istorijsku zavjesu na kolektivnu memoriju o klasićnomakedonskoj (ili antićkoj) i ilirodukljanskoj domorodnoj svijesti. U VI poglavlju autor prati duhovne i kulturne puteve interslovenske dezintegracije pred zalazak Prvog Vizantijskog Carstva. Velev istiće da se uspostavljanjem Svetoklimentove tradicije u Makedoniji, kao i autonomnim slovenskim duhovnim i kulturnim razvojem u Duklji (Crnoj Gori) ćvrsto ukorijenila slovenska duhovna svijest u duhovnom, kulturnom i narodnom životu. U nastavku slijedi sistematsko bavljenje novim socioloćkim, politićkim, crkvenim i kulturoloćkim okolnostima u kojima je nastavio kulturni razvoj dvaju naroda, preko Svete Gore, autonomne i neutralne Ohridske crkvene dijaceze, preko formiranja Dukljanske slovenske arhontije (knjaževstva), vladavine Samuila i Vladimira, niza književnih djela, uspostavljanja kultova, preko legendarne ljubavi izmeću dukljanskog kneza Vladimira i makedonske princeze Kosare, o kojoj autor navodi brojna djela poput hronika, historiografskih tekstova, beletristićkih sastava itd. U ovom dijelu autor se detaljno zadržava i na bogumilskom pokretu i njegovom uticaju. Za ovaj period autor istiće da „Makedonsko-crnogorske duhovne i književne veze iz perioda cara Samuila i kneza Vladimira neposredno su omogućile Duklji poziciju uticajnog prenositelja slovenske književnosti pisane glagoljskim ili ćirilicnim staroslovenskim pismom“, odnosno da je širenje slovenske pismenosti iz Ohridske književne škole preko Duklje prodrlo u Hum, Bosnu, Hrvatsku i Istru. Ujedno detaljno obrazlaže i antislovensku strategiju vizantijskog imperatora Vasilija II, ali i antivizantijski otpor. Kulturni razvoj je obraćen preko polilingvalnosti, prevodilaćke i prepisivaćke djelatnosti

u skriptorskim centrima, kroz originalna djela, analizu jezičkih formi tj. ulaska narodnog govora u književno stvaralaštvo u makedonsku i crnogorsku jezičku redakciju. Na kraju poglavlja slijedi zaključak da su Makedonija u post-Samuilovom periodu, a Crna Gora na kraju dukljanskog perioda, prošavši duhovni i razvojni put nastavile da samostalno razvijaju nove forme makedonskog i crnogorskog slovenskog kulturnoistorijskog i nacionalnog identiteta kao tradicija i kontinuitet.

U VII poglavlju „Od interkulturalnog do posebnog književnostvaralačkog koegzistiranja od XIII do sredine XV vijeka“ autor naglašava da su „glavni izazovi bili podstaknuti tektonskim promjenama koje su nastupile na globalnoj političkoj, duhovnoj i kulturnoj sceni“, poput pada Vizantije, prodora srpskih osvajača, dok su Nikejsko i Epirsko carstvo imali presudnu ulogu u razvoju budućih prilika na Balkanu i u Evropi, a time i u Makedoniji i u Crnoj Gori. Slijede brojna sagledavanja i tumačenja pojedinačnih odraza ovih procesa, pri čemu autor bilježi da su u odnosu na kontraverzne događaje u Makedoniji, zbog promjene niza osvajača, prilike u Crnoj Gori bile smirenije. Poglavlje nudi izvanredan hronološki prikaz istorijskih i političkih previranja u dvijema sredinama, čime autor rasvjetljava vojna i crkvena pitanja toga vremena. U njemu se nižu imena vladara, godina, podataka o događajima, o Žičkoj arhiepiskopiji, Barskoj nadbiskupiji, srednjovjekovnoj srpskoj državi, Dimitriju Homatijanu, Konstantinu II Kavalisu. Slijedi analiza rukopisa, nastavljajući o obnovi Vizantije 1261. godine, ulozi pravoslavnog centra Svete Gore, Solunu i Ohridskoj arhiepiskopiji koja je uživala veliki autoritet, Zetskoj episkopiji, o manjem vizantijskom uticaju u Crnoj Gori naspram srpskih hegemonističkih pretenzija koje su detaljno predstavljene, o dinastiji Balšić, Prilepskom kraljevstvu i Serskom knjaževstvu itd. Nemoguće je opisati na koje se sve podatke, uticaje i odnose autor u ovom poglavlju zadržao, ali možemo reći da se nakon njegovog čitanja dobija jasna slika o onome što se dešavalo od XIII do sredine XV vijeka na političkom, duhovnom i filozofskom planu, u vrijeme konfrontacije između misticizma i racionalizma. U Makedoniji su se razvijale nove tendencije tokom postvizantijskog istočnopravoslavnog misticizma, sa naporima za duhovno i kulturno prilagođavanje u inovjerni turskoosmanlijski državni protektorat, dok se u Crnoj Gori odvijalo napajanje postvizantijskim misticizmom i srednjoevropskim i mediteranskim humanizmom, barokom i renesansom, koji su predstavljeni u posljednjem VIII poglavlju „Prosvjetiteljstvo kao nagovještaj narodnog buđenja i preporoda u Makedoniji i Crnoj Gori“. U njemu je obuhvaćen period od druge polovine XV vijeka do kraja

XVIII vijeka, pri čemu autor Velev daje „novu političku i ideološku arhitekturu“ koja je izazvala „civilizacijsku transformaciju“. U njemu su obuhvaćeni: postvizantijski period, vladavina Crnojevića; proglašenje samostalne crkvene jurisdikcije u Crnoj Gori; previranja oko Ohridske arhiepiskopije; razvoj nauke i kulture; aktivnosti brojnih skriptorskih centara u Makedoniji; brojnih autora poput Vladislava Gramatika; aktivnosti Cetinjskog književnog centra i štamparije; duhovnog i kulturnog razvoja dviju sredina; njihovih veza i uticaja posebno preko rukopisnog stvaralaštva itd. Posljednji djelovi su posvećeni pojavi i razvoju prosvjetiteljstva u Makedoniji i u Crnoj Gori, narodnom buđenju i preporodu, brojnim imenima o kojima autor piše. Na kraju Ilija Velev ističe da i pored toga što postoje tendencije za nenaučno otuđivanje stečenog, „nije bilo moguće ugrađivati i nadgrađivati tuđe narodne prepoznatljivosti, posebno stoga što su na izvornom crnogorskom i na izvornom makedonskom narodnom jeziku pisane i štampane knjige“, kao i zbog prepoznatljivosti crnogorskog i makedonskog narodnog duha, običaja, tradicije, folkloru, koji su se „spontano i po civilizacijskom automatizmu izdvajali kao posebni“.

Izazov *Makedonija i Crna Gora – Kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst* je pred nama. Naizgled djeluje da je sa naše strane mnogo toga kazano, ali naspram napisanog u knjizi, nemoguće je pomenuti sve ono što nam je Ilija Velev u ovoj knjizi donio, budući je na jednom mjestu sistematizovano i elaborirano ispratio vjekovne makedonske i crnogorske političke, duhovne, kulturne, književne, crkvene, prosvetna pitanja i procese čime knjiga predstavlja prvo zajedničko istorijsko pisano svjedočanstvo Makedonije i Crne Gore. Na kraju bi istakli da knjigu možemo ocijeniti kao enciklopediju kulturnoistorijskih procesa i književnostvaalačkih pojava u Makedoniji i Crnoj Gori od antike do preporoda makedonskog i crnogorskog naroda.

S makedonskog preveo **Ivan Ivanović**

Promocija knjige
Makedonija i Crna Gora
kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst
autora Ilije Veleva
Bar, 10. jun 2022. godine

Velev doprinosi rasyjetjavanju nacionalne istorije i kulture

Kako je, na promociji svoje monografije u Dvorcu kralja Nikole u Baru, objasnio vizantolog s Instituta za makedonsku književnost pri Univerzitetu „Sv. Ćirilo i Metodije“ u Skoplju profesor dr Ilija Velev, Crna Gora i Makedonija se vjekovima civilizacijski, kulturno i duhovno prepliću, jer su dijelile zajedničku sudbinu da budu u sastavu nekoliko velikih imperija i privremenih srednjovjekovnih balkanskih kraljevstva.

Veze između dva naroda, kako je rekao Velev, uspostavljene su u ranom hrišćanstvu kada je Duklja bila prefektura Istočnog Ilirika, a trajno utemeljene kada je knez Vladimir Dukljanki sklopio brak s makedonskom princezom Kosarom.

Kasnije su uslijedila još dva crnogorsko-makedonska vladarska braka i dva saveznička ustanka. Prvi su, podsjeća Velev, predvodili unuk cara Samuila Petar Deljan i dukljanski knez Vojislav, koji se tada i oženio Samuilovom unukom Nedom. Drugi saveznički ustanak vodili su Đorđe Vojteh i sin kralja Mihaila, budući crnogorski vladar Bodin.

„Crnogorsko-makedonsko civilizacijsko i kulturno preplitanje nastavljeno je kroz prosvjetiteljski crnogorski prestiž i uspostavljanje štamparije Crnojevića. To se direktno odrazilo na Makedoniju, kroz renesansna previranja nacionalnog buđenja, pa sve do duhovnih i kulturnih procesa u savremenosti“, naveo je Velev.

Profesor Velev ističe kako kolektivnu memoriju dva naroda nije uspio da izbriše nikakav uticaj, te da bi tako trebalo da ostane i ubuduće.

Knjiga *Makedonija i Crna Gora*, kako je rekao gneralni sekretar Matice crnogorske Ivan Ivanović, koji je ujedno prvodilac i urednik tog izdanja, predstavlja namjenski pisan integralni tekst zasnovan na istraživanjima samog autora, ali i obimnoj literaturi.

„Knjiga donosi, do danas malo poznata, sagledavanja i konstatacije o starijim periodima makedonsko-crnogorskog književno-istorijskog konteksta. Takođe, prati prepoznatljivije i neposrednije tumačene kulturno-istorijske periode, preko kojih su se odražavala prosvjetiteljska prožimanja u postvizantijskom periodu, pa sve do narodnih buđenja i preporoda XIX vijeka. Ovako zadat istraživački okvir omogućio je da knjiga, kroz sve epohe predstavi ‘živim’ makedonsko-crnogorsko kulturnoistorijsko pamćenje o globalnom i nacionalnom književno-istorijskom razvoju“, kazao je Ivanović.

Profesor Velev u naučnoj studiji na gotovo 450 strana, dodao je Ivanović, polazi od stava da se Makedonija i Crna Gora još od vremena Duklje civilizacijski i kulturno prožimaju.

„Usudio bih se reći da knjiga na enciklopedijski način predstavlja kulturnoistorijske procese u Makedoniji i Crnoj Gori od antike do polovine XIX vijeka. Osim toga, profesor Velev u knjizi, na više mjesta, ukazuje montenegrizima, prije svega mlađoj generaciji, na što bi u svojim budućim istraživanjima trebali obratiti posebnu pažnju i gdje bi bilo neophodno produbiti saznanja“, naglasio je Ivanović.

On zaključuje i da Matica crnogorska ovom knjigom daje primjer da se jedino metodološki i naučno zasnovanim studijama mogu činiti prodori koji najviše doprinose otklanjanju neistina i rasvjetljavanju nacionalne istorije i kulture.

Kao odličan poznavalac života Pravoslavne i Katoličke crkve na ovim prostorima, profesor Velev je u svojoj knjizi, smatra publicista Ivan Jovović,

sabrao veliki broj pisanih izvora koji određuju kulturno-istorijski kontekst na kome počiva i naš srednjovjekovni duhovni izraz.

„Sa svim onim zajedničkim karakteristikama i poveznicama, ali i distinkcijama s obzirom na različite razvojne tokove makedonske i crnogorske duhovnosti i kulture. Predmetna publikacija gotovo da nije izostavila niti jednu ličnost ili djelo, koji na posredan ili neposredan način čine organsku povezanost s makedonskim i crnogorskim prostorom“, istakao je Jovović.

Dodaje i da je profesor Veleu u svojoj knjizi dao prikaz bogoslovskih, filozofskih i književnih ostvarenja na staroslovenskom jeziku s makedonskog prostora, o kojima je crnogorska stručna javnost, do izlaska iz štampe njegovog djela, veoma malo znala.

Rijetki su primjeri poput makedonskog, gdje se prema crnogorskom nasljeđu ophodilo kao prema kulturnom blagu Crne Gore u posjedu druge države, naveo je storičar Božidar Šekularac i podsjeća da je u Makedoniji sačuvan i obrađen rekordan broj knjiga iz crnogorskih štamparija i crnogorskih izdavača iz XV i XVI vijeka.

Šekularac je dodao da su duhovni i kulturno-istorijski procesi između Crne Gore i Makedonije neraskidivo vezani, te da profesor Veleu tu zajedničku tradiciju dva naroda rasvijetljava sa više strana.

„Autor Ilija Veleu nas upoznaje kroz makedonsko-crnogorske veze, prožimanja i uticaje, a u kontekstu identifikacije civilizacijskih nadograđivanja sa makedonskom i crnogorskom svekolikom prošlošću. Počev od antike, preko hrišćanstva, srednjovjekovlja pa sve do postvizantijskih prosvjetiteljskih pojava od druge polovine XV do kraja XVIII, kao i narodnog buđenja u makedonskom i

crnogorskom nacionalnom preporodu tokom XIX vijeka“, naveo je Šekularac.

On ističe i da je Velev stvorio djelo koje predstavlja obrazac kako se može komparativnom metodom i na argumentovan način predstaviti „kulturna i prosvetiteljska istorija dvije države i dva bratska naroda i njihov istorijski hod kroz vrijeme“.

Istoričarka umjetnosti i upravnica Zavičajnog muzeja Anastasija Miranović istakla je kako je danas, kada su aktuelni procesi Otvorenog Balkana i višegodišnji pokušaji integrisanja u Evropsku uniju, izuzetno važno osvijetliti prostorno-istorijske narative i znati da smo sa svim svojim osobenostima i različitostima oduvijek bili i Balkan i Mediteran i Evropa.

„Da su nas spajali i neraskidivo vezali naši viševjekovno građeni kulturni i državni identiteti u ovo što smo danas i da je formalizacija odnosa samo pitanje novog ‘pakovanja’, naspram mnogo dubljih, suštinskih odnosa Makedonije i Crne Gore“, kaže Miranović.

Ona ističe da su civilizacijski hod, zajednički balkanski prostor i kulturno-istorijska prožimanja, i u prošlosti i danas, doprinosili vjekovnim korelacijama Makedonije i Crne Gore, te da tome svjedoči i knjiga profesora Veleva.

„Srednjovjekovno graditeljstvo, religija, umjetnost i ćirilica samo su neke neraskidive spone“, zaključila je Miranović.

M. C.

*Riječ Anastazije Miranović na promociji knjige
Makedonija i Crna Gora, prof. dr Ilije Veleva*

Otvaranje Zavičajnog muzeja, nakon višemjesečnih radova na krovu dvorca, nimalo slučajno, obilježava izložba fotografija bogate barske kulturne i prirodne baštine iz fundusa Zavičajnog muzeja, u selekciji autorke izložbe, kustoskinje, Draginje Radonjić i promocija knjige *Makedonija i Crna Gora – kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst*, profesora Ilije Veleva, u izdanju Matice crnogorske.

I letimičan pogled na prirodne predjele i kulturna dobra barske regije (uhvaćeni okom kamere Gorana Grkovića i Draginje Radonjić, pored onih iz fundusa Muzeja), govori o kontinuitetu zajedništva, suživotu čovjeka i prirode, amalgamiranim kulturnim slojevima rasutim poput ohridskih bisera po goricama Skadarskog jezera, Starom Baru, padinama Rumije, obali...

Civilizacijski hod, zajednički balkanski prostor, kulturno-istorijska prožimanja doprinosili su vjekovnim korelacijama Makedonije i Crne Gore, kako u prošlosti, tako i danas (čemu svjedoči i večerašnji događaj).

Srednjovjekovno graditeljstvo, religija, umjetnost, ćirilica... samo su neke neraskidive spone. Takođe, spajali su nas i razdvajali međusobni ratovi i vladari, ali i ljubavi, od kojih je jedna bila sudbinska, ne samo za dvoje mladih – dukljanskog knjaza/kralja Vladimira i makedonsku princezu Kosaru, već i za dvije države, koje će neminovno determinisati uzusi istorije. Vrijedi pomenuti na ovom mjestu, da su još dvije makedonske princeze bile na crnogorskom dvoru – Samuilova unuka Neda bila je žena dukljanskog vladara Vojislava, a princeza Olivera žena Đurađa I Balšića.

Upravo ovdje, u barskoj opštini, imamo sačuvane materijalne tragove koji potvrđuju dati istorijski narativ – Prečistu krajinsku, Kosarin bunar u Ostrosu,

crkva Sv. Nikole u Veljim Mikulićima, Vladimirov krst... Oni svjedoče o hiljadugodišnjem očuvanju kulta Sv. Vladimira u narodima obije države, a Crna Gora ga je zvanično zaštitila kao nacionalno nematerijalno kulturno dobro 2014. godine.

Ono što je Bar danas dobro zahvaljuje viševjekovnom praktikovanju ovog Kultra, jer krucijalnu vrijednost Bara čini upravo ljepota suživota pripadnika različitih naroda i vjera.

Duklja je za vrijeme kralja Vladimira postala prva nezavisna južnoslovenska zemlja; Sv. Vladimira Dukljanskog Crnogorska pravoslavna crkva smatra za prvog crnogorskog svetitelja; na ovim prostorima kod Tuđemila dogodila se 1042. čuvena barska bitka; ovdje je napisan *Ljetopis popa Dukljanina/Barski rodoslov*, najstarija južno-slovenska istorijsko-literarna hronika, ujedno, po pojedinim istraživačima – prva crnogorska istorija, književno djelo iz kojeg crpimo činjenice iz života Sv. Vladimira, na ovom prostoru utemeljena je 1089. Dukljanska, barska nadbiskupija... i tako do današnjih dana i ovog zdanja u kojem se trenutno nalazimo, dvorcu Petrovića, zaostavštini četvrte u nizu crnogorskih dinastija, mogli bi da nabrajamo materijalna i nematerijalna svjedočanstva o interkulturalnim konekcijama naših naroda i država.

Danas kada su aktuelni procesi Otvorenog Balkana i višegodišnji pokušaji integrisanja u Evropsku uniju, iznimno je važno osvijestiti prostorno-istorijske narative – znati da smo sa svim svojim osobenostima i različitostima oduvijek bili i Balkan i Mediteran i Evropa, da su nas spojili i neraskidivo vezali naši viševjekovno građeni kulturni i državni identiteti u ovo što smo danas, i da je, u konačnici, samo pitanje novog „pakovanja“ formalizacija odnosa, naspram mnogo dubljih, suštinskih odnosa Makedonije i Crne Gore, o čemu će, svakako, više reći naši večerašnji gosti – prof. Ilija Velev, prof. Božidar Šekularac, Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske, mr Ivan Jovović, predsjednik Ogranka Matice crnogorske u Baru, uz moderaciju Vlatka Simunovića, urednika redakcije za kulturu TVCG.

Riječ prof. dr Ilije Veleva autora knjige

Makedonija i Crna Gora – kulturnoistorijski i književnostvaralački kontekst
na promociji u Baru

Višeslojne interkulture i duhovne makedonsko-crnogorske veze i uticaji

Crna Gora i Makedonija imaju međusobna vjekovna civilizacijska i kulturna nadopunjavanja u oba smjera, jer su dio Balkana i šire Jugoistočne Evrope, gdje su nizom istorijskih iskustava zemlje i narodi živjeli s posljedicama globalnih kulturnoistorijskih procesa. Odnosno, one su imale zajedničku sudbinu da se nalaze u sastavima više velikih imperija, ili u privremenim srednjovjekovnim balkanskim vladarstvima, koja su kao susjedne zemlje i narodi međusobno ratovala.

Konkretno, makedonsko-crnogorske interkulture veze i uticaji počele su se tješnje uspostavljati još početkom ranog hrišćanstva, kada je Duklja bila povezana s prefekturom Istočni Ilirik i kada je Solunska dijaceza papskog vikara Rufa imala jurisdikciju i nad Dukljanskom episkopijom. Ili, od kada se 535. godine Prevalitanska eparhija našla pod jurisdikcijom arhiepiskopije Justinijana Prima na prostoru Makedonije. Nadalje, kada je papa rukopoložio sv. Metodija za sveslovenskog arhiepiskopa moravsko-panonske dijaceze s predašnjim Ilirikom i Makedonijom, legendarno kultni izvori tvrde da je njihov najdosljedniji učenik sv. Kliment bio postavljen za episkopa da rukovodi slovenskom episkopijom, u čijem sastavu su bili Istočni Ilirik s Makedonijom kao centralnom oblašću. Crnogorsko-makedonska koegzistencija veze i uticaji trajno su uspostavljeni prilikom makedonskog osvajanja srednjovjekovne Duklje cara Samuila, kada je knjaževstvo sv. Vladimira dobilo samoupravni status, vladajući u bračnoj zajednici

s makedonskom princezom Kosarom. Upravo su Vladimir i Kosara postale kultne ličnosti u kolektivnoj nacionalnoj memoriji Crnogoraca i Makedonaca. U tom kontekstu se imaju u vidu i dva saveznička makedonsko-crnogorska ustanka. Prvo 1040/41. godine Samuilovog unuka Petra Deljana i Dukljanskog kneza Vojislava, koji je uzeo za ženu drugu crnogorsku princezu iz Makedonije – Samuilovu unuku Nedu. Drugo je bilo 1072/73. godine, koje je predvodio Đorđe Vojteh sa makedonske strane i Bodin – sin kralja Mihaila i budući crnogorski vladar. Makedonsko-crnogorsko vladarsko bračno srodstvo dogodilo se i po treći put, kada je Đurađ I Balšić stupio u brak sa Makedonkom Oliverom – ćerkom lokalnog makedonskog kralja Vukašina i sestre kralja Marka. Nadalje su nad neraskidivo uspostavljenom tradicionalnom osnovom nastavile da se odvijaju uzajamna crnogorsko-makedonska civilizacijska i kulturna preplitanja, u kontinuitetu preko prosvjetiteljskog crnogorskog prestiža aktiviranjem prve štamparske aktivnosti na Balkanu iz perioda Crnojevića koja se direktno odrazila i u Makedoniji, kroz nacionalno buđenje i preplitanje naroda tokom preporoda, pa sve do duhovnih i kulturnih procesa u savremenom dobu.

U istoriji, ili u našoj savremenosti, niti jedan uticaj sa strane za potkusurivanje globalnih strateških interesa nije uspio da izbriše crnogorsku i makedonsku kolektivnu memoriju o tradiciji i savremenosti, čvrsto povezanih crnogorsko-makedonskih duhovnih, kulturnoistorijskih i književnostvaralačkih veza i uticaja.

U Sofiji promovisano fototipsko izdanje

Praznični minej iz 1538.

štampara Božidara Vukovića Podgoričanina

Sofija, 7. jul 2022. godine

Matica crnogorska je u saradnji sa Nacionalnom bibliotekom „Sveti Ćirilo i Metodije“ iz Sofije (Bugarska) nedavno objavila prvo fototipsko izdanje *Prazničnog mineja* (1538), knjige iz štamparije znamenitog crnogorskog štampara Božidara Vukovića Podgoričanina. Objavljivanju ovog izdanja prethodio je Ugovor dvije institucije, potpisan 2021. godine, o digitalizaciji i fototipskom izdanju na osnovu jednog od četiri primjerka *Prazničnog mineja* u posjedu Nacionalne biblioteke Bugarske. Nakon nedavne promocije u Podgorici, ovo vrijedno izdanje predstavljeno je 7. jula i bugarskoj javnosti.

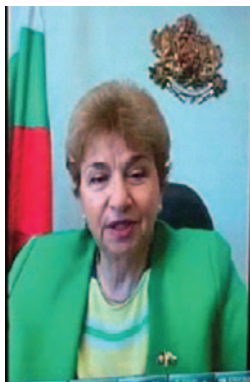
Svečanu promociju u Sofiji organizovala je Nacionalna biblioteka „Sveti Ćirilo i Metodije“. Pored fototipskog izdanja prisutni su imali priliku da vide izloženi originalni primjerak *Prazničnog mineja*, koji je poslužio kao osnova za ovo fototipsko izdanje. Na promociji su govorili: Krasimira Aleksandrova, direktorica

Nacionalne biblioteke „Sveti Ćirilo i Metodije“ u Sofiji; Marija Polimirova, urednica izdanja sa Univerziteta „Sv. Kliment Ohridski“ (Sofija) – Centar za sloveno-vizantijske studije „Prof. Ivan Dujčev“; Jelena Filipović, upravnica Ambasade Crne Gore u Bugarskoj i Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske. Prisutnima se putem video linka obratila i Nj. E. Meglena Plugčijeva, ambasadorica Bugarske u Crnoj Gori.

Fototipsko izdanje *Prazničnog mineja* predstavlja vrhunac projekta Matice crnogorske *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo XV i XVI vijeka*, u okviru kojeg je realizovana istoimena izložba i publikovano fototipsko izdanje *Psaltira s posljedovanjem* (1494) iz Crnojevića štamparije kao suizdavački poduhvat sa Bugarskom akademijom nauka (BAN). Riječ je o zanatski i umjetnički najvrednijoj knjizi odštampanoj u Vukovićevoj štampariji u Veneciji. Knjiga je štampana u 500 numerisanih primjeraka i u originalnom formatu. Sastavni dio fototipskog izdanja čini i dodatak, koji sadrži tekstove urednice izdanja dr Marije Polimirove i prof. dr Božidara Šekularca na crnogorskom, bugarskom i engleskom jeziku. Štampanje ovog fototipskog izdanja finansijski je pomogao Sekretarijat za kulturu i sport Glavnog grada Podgorica.

Ugled crnogorskog štamparstva XV i XVI vijeka i Božidara Vukovića Podgoričanina, velikana crnogorske kulture daleko prevazilazi granice naše zemlje što je potvrdila i promocija u Sofiji. Doc. dr Krasimira Aleksandrova, direktorica Nacionalne biblioteke „Sveti Ćirilo i Metodije“ je istakla da je „fototipsko izdanje koje predstavljamo rezultat plodne saradnje Narodne biblioteke Bugarske i Matice crnogorske. Osim pet primjeraka ove izvanredne ranoštampane knjige, u našim fondovima čuvamo još 9 primjeraka ostalih izdanja crnogorskog štampara. Za naše zbirke posebno su važne i vrijedne crnogorske inkunabule, pohranjene u fondovima Narodne biblioteke „Sv. sv. Ćirilo i Metodije“. Ukupno posjedujemo 5 primjeraka od dva izdanja Cetinjske štamparije – 4 primjerka *Oktoiha prvoglasnika* i jedan *Psaltir s posljedovanjem*, koje je štampao crnogorski jeromonah Makarije na Cetinju 1494. i 1495. godine.“

Nj. E. Meglena Plugčijeva, ambasadorica Bugarske u Crnoj Gori podsjetila je da saradnja sa Maticom crnogorskom traje od početka njenog mandata, 2019. godine kada je izložba *Crnogorsko ćirilsko štamparstvo* predstavljena nakon Podgorice u Sofiji, povodom obilježavanja 150 godina Bugarske akademije nauka. Zatim je uslijedilo fototipsko izdanje *Psaltira s posljedorovanjem Đurđa Crnojevića (1494)*, u izdanju Matice crnogorske i Naučnog arhiva Bugarske akademije nauka (BAN). Objavljivanje *Prazničnog mineja* Božidara

Vukovića Podgoričanina rezultat je uspješne saradnje Matice crnogorske i Nacionalne biblioteke „Sveti Ćirilo i Metodije“ iz Sofije.

Dr Marija Polimirova, urednica izdanja je navela kako je „Božidar Vuković Podgoričanin značajna ličnost ne samo u istoriji Crne Gore, on je ličnost u kulturi slovenskog svijeta prve polovine XVI vijeka. Božidar je 1519. otvorio najveću i dugo godina aktivnu slovensku štampariju u Veneciji, koja je ostavila svijetli trag u istoriji ćirilične štampe.“

Predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović, je pored ostalog zahvalio „na plodnoj saradnji vodećim bugarskim institucijama kulture, sa kojima je Matica crnogorska uspjela da savremenoj publici omogućiti uvid u ljepotu renesansnih knjiga crnogorskih štamparija XV i XVI vijeka“.

Program je završen otvaranjem *Crnogorskog ugla – Montenegrin corner*, u Nacionalnoj biblioteci Bugarske sa stalnom postavkom crnogorskih knjiga u izdanju Matice crnogorske i Nacionalne biblioteke Crne Gore „Đurđe Crnojević“, koji su zajednički otvorili direktorica Krasimira Aleksandrova i Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske. Nacionalna biblioteka Bugarske je ovim povodom

priređila i izložbu knjiga iz svojih fondova koje se tiču Crne Gore. O predstavljenim izdanjima je ispred Nacionalne biblioteke Bugarske govorila Bojana Minčeva.

Promociji su prisustvovali ugledni gosti iz javnog i naučnog života bugarske među kojima i Plamen Slavov, sekretar za kulturu predsjednika Bugarske; Lizbet Ljubanova, direktorica Naučnog arhiva Bugarske akademije nauka; Vasja Velinova, direktorica Centra za slovensko-vizantijske studije „Prof Ivan Dujčev“, Mihail Gruev, predsjednik Državne agencije Arhivi i dr.

Promocija knjige

Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I-XVIII vijek) autora Petra Lekića

Bar, 8. jul 2022. godine

U Dvorcu kralja Nikole predstavljena knjiga Petra Lekića *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I-XVIII vijek)*.

Na promociji su govorili istoričarka umjetnosti Anastazija Miranović, publicista i urednik izdanja Ivan Jovović, istoričar Vukota Vukotić i autor.

Miranović, Jovović i Vukotić složni su u tome da je ovo pionirsko djelo, koje daje smjernice za sve dalje istraživače, te da se radi o odmjerenom, neutralnom, na istorijskim izvorima i terenskom radu utemeljenom izdanju.

„Knjiga istoričara Petra Lekića jedna je od rijetkih ove vrste u domicilnoj naučno-stručnoj literaturi, što dodatno apostrofira njen značaj. U svijetlu činjenica, ona potvrđuje davno determinisane istine da nema vjere bez politike, niti politike bez vjere, odnosno crkve bez države i/ili države bez crkve. To najbolje svjedoči crnogorska dinastija Petrović-Njegoš, čiji su vladari bili istovremeno i crnogorske vladike. Istorijsko-civilizacijskim hodogramom

međusobni uticaji i korelacije države i crkve su varirali, približavali se i udaljavali. No, više od formalnog ustrojstva, neraskidivost suodnosa države i crkve determinišu i aktualna društveno-politička dešavanjima u Crnoj Gori, kojima svjedočimo. Lekić u svojoj knjizi daje istorijski presjek razvoja hrišćanstva i hrišćanskih kultova u širem kontekstu, svodeći narativ na prostor današnje Crne Gore i na njene negdašnje društveno-političke prilike. Među koricama ovog izdanja naći će se sabrani svetitelji hrišćanstva, štovani na ovim prostorima, od takozvanih opštih, zajedničkih, do onih koje poštuje pravoslavna i katolička crkva. Navođenjem i korišćenjem brojnih, relevantnih istorijskih izvora autor prati i potkrepljuje svoja zapažanja, stavove i zaključke uz korišćenje deduktivnog metodološkog pristupa, čime čitaocu daje prostor za spoznaju šire slike-konteksta, a time i objektivnijeg uvida u datu problematiku“, istakla je Miranović.

Ivan Jovović je istakao da se Petar Lekić ovom knjigom referirao za buduće istraživačke projekte crnogorskog srednjovjekovlja, jer se kao mlad čovjek uhvatio u koštac s tematikom koja zahtijeva ne samo entuzijizam i posvećenost, nego i konstantno profesionalno usavršavanje.

„U knjizi Petra Lekića zastupljeno je 133 kulta, od čega 99 opštih ili zajedničkih, kao i 12 pravoslavnih i 12 katoličkih kultova. Opšti ili zajednički kultovi predstavljaju duhovnu baštinu pravoslavne i katoličke crkve nastalih prije raskola 1054. godine“, istakao je Jovović.

„Ova knjiga je još jedna potvrda u nizu aktuelnost identitetskih tema u savremenoj crnogorskoj historiografiji, gdje se Petar Lekić odlučio da na jedan atipičan način prezentuje sakralno nasljeđe crnogorskog i drugih naroda na ovom prostoru. Uostalom, autor je pokazao kako su katolička i pravoslavna crkva preko svojih ustanova radile na utemeljenju i njegovanju kultova, pri čemu je data posebna pažnja onim gdje su bila sjedišta nadbiskupa i biskupa, odnosno episkopa i mitropolita, koja su se odlikovala najvećim stepenom ceremonijala, o čemu imamo živo svjedočanstvo koje seže u srednji vijek, a riječ je o tripundanskim svečanostima u Kotoru“, apostrofirao je Jovović, dodajući da se autor ovom knjigom kod stručne javnosti u Crnoj Gori legitimisao kao neko na koga se može osloniti crnogorska medijavelistika.

Istoričar Vukota Vukotić istakao je da će ova knjiga doprinijeti boljem razumijevanju srednjeg vijeka i vjere na ovim prostorima.

„Mi večeras promoviramo prvo djelo historičara Petra Lekića. Radi se o knjizi za koju moram reći da predstavlja izuzetan čin hrabrosti. Pisati o hrišćanskim

kultovima u gradu koji je stariji od hrišćanstva, u gradu u kome su zastupljene tri konfesije je naučni i intelektualni podvig“, istakao je Vukotić.

Autor je zahvalio brojnoj publici na izdvojenom vremenu i istakao da kulturno istorijsko nasljeđe jedne zemlje predstavlja ogledalo njene prošlosti i sadašnjosti.

„U toku ovog istraživanja uočio sam da staroslovenski, latinski i italijanski spisi sadrže bogate informacije o mjestima, pa će moj budući rad biti usredsređen na njihovu identifikaciju i utvrđivanje tačnog lokaliteta“, kazao je Lekić, najavivši da će se u narednom periodu baviti ovom temom.

Moderator je bila Jelena Srzentić.

Ivanka Leković

*Riječ Anastazije Miranović na promociji knjige
Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek) Petra Lekića*

Od kad je „svijeta i vijeka“ ljudi su vjerovali u spasenje, u oprost, u iscjeljenje... To je u prirodi ljudskoj. Paganstvo, monoteizam, politeizam, hrišćanstvo, islam, budizam itd... produkti su različitih kultura, naroda, običaja, tradicija, stvaranih s istom potrebom – potrebom za vjerom. Fenomenološki, pitanja vjere/vjerovanja neka su od najstarijih pitanja civilizacije.

Kult vjere, imanentan ljudskom rodu, duboko je utemeljen u poštovanju i izdaji, u sjećanju i zaboravljanju. Zarad *kulta vjere* i u njegovu čast i slavu čovječanstvo baštini najveličanstvenije pisane i materijalne tragove, sakralne građevine, fresko-živopise, ikone i ikonostase vanredne ljepote. Isto tako i najozloglašeniya krvoprolića i viševjekovne ratove. Zbog *kulta vjere* se ginulo, slavilo, mirilo, odricalo, zavjetovalo...

Trebamo li da u 21. vijeku vodimo *Krstaške ratove* i kupujemo *idulgencije* (opšrotajnice grijehova)? Gdje je granična linija/prelomna tačka kada vjera biva iscjeliteljska po pojedinca, a pogubna po kolektivitet? Kada je lično i najjitimnije postalo javno, vulgarno/banalno i izgubilo duhovnu, svetačku auru?

Nameće se pitanje – koliko je značajno i aktuelno govoriti danas o vjerovanju u bilo što i koga (van porodice) u vremenima globalnog posruća/potonuća tradicionalnih moralnih vrijednosti i gubljenju centra/aksiološke vertikale oko koje se značenjski okupljamo, na koju se pozivamo, upoređujemo, referišemo?

Knjiga *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)* historičara Petra Lekića, jedna je od rijetkih ove vrste u domicilnoj naučno-stručnoj literaturi, što dodatno apostrofira njen značaj. U svijetlu činjenica, ona potvrđuje davno determinisane istine da, nema vjere bez politike, niti politike bez vjere, odnosno, crkve bez države i/ili države bez crkve. To najbolje svjedoči crnogorska dinastija Petrović-Njegoš,

čiji su vladari bili istovremeno i crnogorske vladike. Istorijsko-civilizacijskim hodogramom međusobni uticaji i korelacije države i crkve su varirali, približavali se i udaljavali. No, više od formalnog ustrojstva, neraskidivost suodnosa države i crkve determinišu i aktuelna društveno-politička dešavanja u Crnoj Gori, kojima svjedočimo.

Lekić u svojoj knjizi daje istorijski presjek razvoja hrišćanstva i hrišćanskih kultova u širem kontekstu, svodeći narativ na prostor današnje Crne Gore i na njene negdašnje društveno-političke prilike. Među koricama ovog izdanja naći će se sabrani svetitelji hrišćanstva, štovani na ovim prostorima, od tzv. opštih, zajedničkih, do onih koje poštuje pravoslavna i katolička crkva. Navođenjem i korišćenjem brojnih, relevantnih istorijskih izvora autor prati i potkrepljuje svoja zapažanja, stavove i zaključke uz korišćenje deduktivnog metodološkog pristupa, čime čitaocu daje prostor za spoznaju šire slike/konteksta, a time i objektivnijeg uvida u datu problematiku. Vremenski opseg koji prati kreće se u amplitudi gotovo dvomilenijumske istorije čovječanstva unutar koje su se stvarali, razvijali i nestajali hrišćanski kultovi pravoslavne i katoličke provenijencije. Lekić nam približava nastanak, razvoj i karakter crkvenih redova – benediktinaca, cistercita, franjevaca, dominikanaca, podjelu crkve na istočno-pravoslavnu i zapadno-katoličku, pad rimskih carstava, prodor Osmanlija na Balkan i ovdašnje prostore, pojašnjava povod i ishode dvjestogodišnjih Krstaških ratova, nastanak protestantizma i sl. Nadalje, kroz svojevrsan pregled vjersko-političkih pozicija crnogorskih dinastija – Vojislavljevića, Balšića, Crnojevića i Petrovića u odnosu na Veneciju i Carigrad, pratimo međudinastičke/međudržavne korelacije na prostoru Balkana. Takođe, ova knjiga pruža pregršt činjenica o kulturno-istorijskoj klimi i ambijentu, sakralnom graditeljstvu, razvoju pismenosti, ikonopisu, živopisu, hagiografiji na prostoru današnje Crne Gore.

Tradicija poštovanja svetaca proizilazi/naslanjaja se na paganske običaje i politeizam, koji su bili vrlo vitalni na Mediteranu. Hrišćanstvo, kao nova religija, nije ih u potpunosti potisnula, već ih je uz izvjesne modifikacije usvojila, „pohrišćanila“, čime je „neznabožački politeizam“ dobio novu valorizaciju u poštovanju svetaca. Shodno tome, svetački kultovi uglavnom objedinjuju elemente paganstva i hrišćanstva i upravo oni s izrazitijim takvim simbiozama duže su se očuvali u kolektivnom sjećanju i praktikovanju. Naročito su bila „živa“, a i danas su, hodočašća grobnih mjesta, manastira i crkava gdje su pohranjene mošti svetaca, o kojima su sačuvana predanja o njihovim iscjeliteljskim moćima, čudesnim znacima i djelima. Moglo bi se reći da je to bio svojevrsan vid „prvog evropskog

turizma“, odnosno, kulturno-vjerskog turizma u današnjem smislu značenja tog pojma. Određeni svetitelji bili su zaštitnici bratovština, zanatlija, gradova... Svetačke mošti u srednjem vijeku uglavnom su na prostore Mediterana donošene iz Male Azije.

Prostor Bara u kontekstu ove teme iznimno je značajan. Za toponime barske regije vezuju se fakta, materijalni tragovi i predanja o knezu/kralju Vladimiru – prvom crnogorskom svetitelju – Sv. Vladimiru Dukljanskom i njegovoj ženi, makedonskoj princezi Kosari. Ovaj kult (kao i kasniji Sv. Vasilija Ostroškog) poštuju vjernici sve tri konfesije – pravoslavne, katoličke i islama, u narodu je očuvan već hiljadu godina i prvi je vjerski kult koji je država Crna Gora zakonski zaštitila (2014) kao nematerijalno kulturno dobro od nacionalnog značaja. Kult Sv. Vladimira je u određenim sredinama modifikovan u Kult Sv. Jovana Vladimira. Još dva hrišćanska kulta duboko su ukorijenjena u biće naroda na ovim prostorima – Kult Sv. Vasilija Ostroškog i kult Sv. Petra Cetinjskog.

Interesantno je da je kult Bogorodice Filermore, čija je ikona, takođe, pod zaštitom države Crne Gore kao pokretno, materijalno kulturno dobro od nacionalnog značaja (izložena je i čuva se u tzv. *Plavoj kapeli* u Umjetničkom muzeju Narodnog muzeja Crne Gore), mnogo više popularan van granica Crne Gore, pogotovo kod Jovanovaca – pripadnika malteškog reda, čija je zaštitnica. Obzirom da je ova izuzetna relikvija s nevjerovatnom istorijom u posjedu države Crne Gore čudi da nije značajnije valorizovana u pogledu vjerskog i kulturnog turizma. No, nažalost, kod Ikone Bogorodice Filermore u fokusu nije ta tema, već da li treba ili ne da je u Narodnom muzeju, odnosno, đe bi trebalo da bude izmještena. Usudima njenog viševjekovnog putešestvija obrela se početkom Drugog svjetskog rata u manastiru Ostrog, pa taj detalj povezuje dva pomenuta kulta.

Kao kult Sv. Vladimira i kult Sv. Vasilija Ostroškog ekumenskog je karaktera i najviše je poštovan i praktikovan hrišćanski kult u današnjoj Crnoj Gori (i njenog neposrednog okruženja) koji nadilazi ideološke, nacionalne i religijske polaritete. Svojevremeno su se i komunisti nad moštima Sv. Vasilija zaklinjali i to su paradoksi koje živimo i danas. Pomenuću jedan, vrlo amblematičan primjer, rođenu braću iz Crmnice – Svetozara Vuknamovića Tempa, istaknutog revolucionara NOB-a, narodnog heroja i Luku Vukmanovića, sveštenika koji je proglašen za sveca. Ovaj primjer nije jedinstven u Crnoj Gori i simbolično govori da smo društvo različitosti, koje tu izrazitu, karakternu, identitetsku osobenost beskompromisno viševjekovno njeguje. Iako su religijska pitanja u određenom

periodu, pod uticajem dominacije nekih drugih ideologija, bila u izvjesnom smislu „konzervirana“, u postkomunističkom vremenu ponovo postaje aktuelna praksa svetačke kanonizacije. Ilustracije radi pomenuću – ukoliko bi bila prihvaćena beatifikacija crnogorske princeze i italijanske kraljice Jelene Petrović Njegoš Savoja bio bi to jedinstven slučaj da su iz iste dinastičke porodice svetitelj i svetica različitih konfesija. I ne treba se zavaravati, nije riječ o novoj ulozi crkve, riječ je o novim okolnostima, kojima se crkva, kao „živi organizam“ prilagođava, dok njena suštinska misija ostaje identična prvotnom cilju – da „vlada“ nad vjerujućima, da opršta i spašava.

Kako su određeni hrišćanski kultovi zaboravljeni i nestajali iz kolektivne memorije naroda Crne Gore, a drugi opstajali i „preživjeli“ do današnjeg vremena, fenomen je koji traži širu analizu i eksplikaciju. Ilustrativno, pomenuću primjer Sv. Pantelejmona koji je danas gotovo potpuno zaboravljen, a koliko je nekada bio štovan govori podatak da je nad njegovim moštima 1798. donešen/usvojen Zakonik Petra I Petrovića Njegoša (*Zakonik opšči crnogorski i brdski*), budućeg Sv. Petra Cetinjskog.

Takođe, ne bez razloga, svjedočimo tome i danas, u različitim vremenima, različito su tumačeni i interpretirani hrišćanski kultovi i s njima povezana materijalna fakta. Tako na više svetih mjesta imamo sačuvanu ruku Sv. Jovana Preteče i/ili česticu Časnog krsta (i u Cetinjkom manastiru). Koliko je to činjenično utemeljeno i laiku je jasno. Transformacija/modifikacija tumačenja toponima vezanih za određene kanonizovane ličnosti, poput Save Nemanjića, takođe govori o namjerno konstruisanim narativima koji u konačnici formiraju uvriježena mišljenja kolektiviteta.

No, ostavljajući za neku drugu priliku/elaboraciju pomenuta otvorena pitanja, značajno je istaći da su zahvaljujući hrišćanskim kultovima nastale najljepše i najznačajnije sakralne građevine i fresko ansambl i ikone na ovim prostorima, ujedno, jedinstvena kulturna dobra Crne Gore, a nijesu im ostali imuni ni umjetnici dvadesetog vijeka, poput Mila Milunovića, Eda Murtića, Vaska Lipovca, pa sve do ostvarenja savremene likovne umjetnosti.

Knjiga *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)* mr Petra Lekića nesumnjiv je doprinos istoriografiji i kulturi Crne Gore, poticaj na dalja i dublja istraživanja ove problematike, naročito u kontekstu aktuelne društveno-političke zbilje koju živimo.

Riječ Ivana Jovovića na promociji knjige
Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek) Petra Lekića

Večerašnje moje obraćanje cijenjenom auditorijumu nije samo u ulozi urednika ovog izdanja, s obzirom da ovdje postoji i subjektivni element, jer prezentujem knjigu svog prijatelja Petra Lekića, čiji rad i ukupni njegov stručni angažman sa zadovoljstvom pratim skoro deceniju. Takođe, drago mi je da je Matica crnogorska, kao ustanova kulture, prepoznala vrijednost predmetnog štiva, pa je u njenoj izdavačkoj produkciji objavljena prva knjiga Petra Lekića, pod naslovom *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)*.

Petar Lekić se ovom knjigom referirao za buduće istraživačke projekte crnogorskog srednjovjekovlja, jer se kao mlad čovjek uhvatio u koštac sa tematikom, koja zahtijeva ne samo entuzijazam i posvećenost, nego i konstantno profesionalno usavršavanje, naročito zbog deficita istoričara medijavelista u Crnoj Gori. Potrebno je napomenuti da je autor kao mlad istoričar odlučio da svoju radnu karijeru ne gradi na istorijskim temama XX stoljeća, koje kod nas uglavnom imaju dnevno–političku upotrebljivost, već se Lekić odlučio za put kojim se rjeđe ide, ulazeći u lavirinte srednjeg vijeka. Na tom polju nije lako pružiti jednostavna objašnjenja pojava i procesa, naročito na tlu Crne Gore, ne samo zbog uništenja izvorne arhivske građe, nego značajne devastacije ukupnih materijalnih dobara naših predaka, zbog čega je neophodno poznavanje i drugih naučnih disciplina, od arheologije, preko lingvistike, istorije umjetnosti, pa je primjenom interdisciplinarnog pristupa nastala ova knjiga.

Knjiga *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori* je pokušaj da se na osnovu kultova svetaca kao izraza religijskog poštovanja i obredne prakse crkve izvrši interpretacija jednog segmenta života Hristove crkve na tlu Crne Gore, od najranijih pomena zaključno sa XVIII vijekom. Iako, možda na prvi pogled, ova publikacija djeluje

mala obimom, u njoj su zastupljeni svi hrišćanski kultovi na tlu Crne Gore, čiju materijalizaciju prepoznajemo u obliku crkava, manastira, odnosno samostana, bratovština i sl. Kultovi su u dugom vremenskom razdoblju održavali vjerovanja pojedinca, kao što su zavjetne crkve ili dvorske kapele vladara ili izraz užeg ili šireg kolektiviteta, poput katedralnih ili sabornih crkava.

Putem kanonizacije čitav niz lica vremenom je dobio svetački oreol, s obzirom da je zadugo kanonizacija bila u nadležnosti područnih biskupija ili episkopija, pa osim patrijarha, papi, među svetim ličnostima imamo brojne biskupe, episkope, sveštenike, monahe tj. sva ona lica koja su po kriterijumima crkvene dogme uglavnom podvizništvom ili mučeništvom zaslužila da njihovo ime bude dio liturgije, odnosno u čiju čast su pisana hagiografska literatura, a sve u cilju širenja kulta. Svakako da centralno mjesto zauzimaju biblijske ličnosti, mada usljed navedenog pristupa u kanonizaciji ličnosti teško je dati tačan podatak koliko postoji svetačkih kultova.

U knjizi Petra Lekića zastupljena su 133 kulta, od čega 99 opštih ili zajedničkih, kao i 12 pravoslavnih i 22 katolička kulta. Opšti ili zajednički kultovi predstavljaju duhovnu baštinu pravoslavne i katoličke crkve, nastalu prije raskola 1054. godine. Letimičnim pregledom knjige možemo uočiti da je ubjedljiva njihova brojnost u kategorizaciji kultova na tlu Crne Gore, kao što su Sv. Nikola, Sv. Marko, Sv. Jovan/Ivan, Sv. Đorđe/Đurađ, Sv. Luka i mnogi drugi, dok su kasnije utemeljeni kultovi nastajali u okrilju pravoslavne i katoličke crkve bili izraz njihovog različitog historijskog razvoja. Tako, na primjer, dolaskom Nemanjića na tlu Duklje/Zete započinje izgradnja pravoslavne duhovnosti, manifestujući se, između ostalog, u kultovima svetih kraljeva ove dinastije, poput Sv. kralja Stefana, sina kneza Vukana Nemanjića, ktitora manastira Morače, dok s nastankom novih monaških redova sa Zapada u XIII stoljeću, dominikanaca i franjevaca, u naše krajeve dolaze kultovi Sv. Domenika, Sv. Frana Asirškog, Sv. Antuna Padovanskog i dr.

Među brojnim svetačkim kultovima nalaze se i oni čiji nastanak je neodvojivo povezan s crnogorskim prostorom. Dio njih je usljed popularnosti među vjerujućim narodom prevazišao neke lokalne ili administrativne okvire, a riječ je o kultovima Sv. kneza Vladimira Dukljanskog i Sv. Vasilija Ostroškog, koji vjekovima okupljaju različite narodnosti i vjeroispovjesti, pa im ta njihova osobenost daje ekumensku dimenziju. Uz kultove Sv. Petra Cetinjskog i Blažene Ozane Kotorske, kao i jednog broja ne toliko poznatih i raširenih domaćih kultova, poput pravoslavnih Sv. Stefana Piperskog i Sv. Stefana Štiljanovića iz Paštrovića, odnosno u katoličkih blaženika Gracije iz Mua (Boka), Bl. Đura iz Bara i dr, što

sve naprijed navedeno upućuje na konstataciju da geografski mali prostor Crne Gore možemo uslovno nazvati *terra sancta*, s obzirom na brojnost autohtonih svetačkih kultova, naročito ako imamo u vidu činjenicu da je najstariji domaći kult bokeljskih mučenika Sv. Petra, Andrije i Lovra svečano proslavljan u Dubrovniku još 1026. godine. Osim spomenutog, zastupljenost kultova u predmetnoj publikaciji navodi nas na zaključak da se njihov varijetet najviše ogleda na području Crnogorskog primorja i basena Skadarskog jezera.

Knjiga Petra Lekića pruža sintetizovan prikaz dijela istorijata hrišćanskih crkava na tlu Crne Gore, intepretirajući samo neke bitne sastavnice svetačkih kultova. Polazna osnova za izradu ove knjige bili su prvenstveno pisani istorijski izvori, razna akta privatnog i službenog karaktera, o čemu svjedoči obimna korištena literatura, koja se nalazi na kraju predmetne publikacije. Da bi što vjerodostojnije prikazao poštovanje svetačkih kultova tokom srednjovjekovne faze crnogorskog društva, autor se koristi fototipskim izdanjima srednjovjekovnih crkvenih knjiga, kao što su *Oktoih* i *Psaltir* štampane za vrijeme dinastije Crnojevića ili *Crkovnog ljetopisa* barskog nadbiskupa Andrije Zmajevića, kao i nizom drugih relevantnih izvora, poput saborskih akata. Osim navedenog, u objašnjenju zaista složene tematike, u nedostatku pisane građe, koristi freskopise, ikonostase i druge artefakte koji predstavljaju osnov za postojanje nekog svetačkog kulta. Dakle, Petar Lekić se u pisanju ove knjige držao metodoloških postulata, baziranih na naučnom pozitivizmu, a ne na neprovjerenim narodnim kazivanjima i pripovijedanjima, čiji nekritički sadržaji su dugo vremena opstajali, zbog čega je, nažalost, kod prosječnog crnogorskog čitaoca takva pseudoistorija više prijemčiva negoli predmetna publikacija, temeljena na egzaktinim podacima. Upravo Matica crnogorska preko vlastite izdavačke produkcije želi da, saglasno mogućnostima, podrži istraživačke projekte, odnosno aktivno sudjeluje u onim djelatnostima koje nazivamo kultura sjećanja. Produkt ove uslovno nazvane naše misije jeste, između ostalog, i ova knjiga, u kojoj autor uspijeva na pojedinim mjestima da demistifikuje određene pojave, kao što je to slučaj s kultom Sv. Martina, koji je vremenom zamijenjen kultom Sv. Stefana Dečanskog kod dijela crnogorskog stanovništva, što dalje otvara neke šire identitetske teme poput nedovoljno izučenog procesa konverzije vjere u unutrašnjosti Crne Gore. Uostalom, Petar Lekić nas je podsjetio, odnosno ubicirao neke rijetke kultove u Crnoj Gori, za koje je samo stručna ili naučna javnost znala, a vjerovatno značajnom dijelu sadašnjeg klera pravoslavne i katoličke crkve u Crnoj Gori predstavljaju nepoznanicu, poput Sv. Kirila Aleksandrijskog, Sv. Oresta, Sv. Dionizija i drugih. Upravo ove činjenice pokazuju

upotrebnu vrijednost knjige, koja je svojom strukturom prilagođena širem krugu čitalaca.

Da svetački kultovi imaju veliko identitetsko značenje za jednu užu ili širu zajednicu, odnosno da determinišu određeni prostor u dugom vremenskom intervalu, autor ukazuje na više mjesta dajući adekvatna objašnjenja za ove pojave širom Crne Gore, od naziva naselja, planina, brda, ostrva i drugih lokaliteta, pri čemu je dovoljno izdvojiti sljedeće u cilju razumijevanja tematike, kao što su nazivi, grad – hotel Sveti Stefan po istoimenom svecu, a do XX vijeka nazivao se Sušćeapan, Nikoljac, naselje kod Bijelog Polja, po Sv. Nikoli, planina Sutorman iznad Bara, po Sv. Romanu, selo Mikulići u barskoj opštini, od staroslovenskog oblika Sv. Mikula odnosno Nikola, Sutvara, selo u Grblju, po Sv. Varvari, ostrva Sv. Neđelja ispred Petrovca i Gospa od Škrpjela pred Perastom, selo Vladimir u ulcinjskoj opštini, po Sv. Vladimiru, utvrđenje Đurđevac iznad Budve, po Sv. Đorđu/Đurđu i dr. Ovdje bih apostrofirao još jednu činjenicu da je u izradi ove knjige autor praktikovao i terenski rad, ubicirajući toponime koji su nastali iz svetačkih kultova.

Ova knjiga je još jedna potvrda u nizu aktuelnosti identitetskih tema u savremenoj crnogorskoj istoriografiji, gdje se Petar Lekić odlučio da na jedan atipičan način prezentuje sakralno nasljeđe crnogorskog i drugih naroda na ovom prostoru. Uostalom, autor je pokazao kako su katolička i pravoslavna crkva preko svojih ustanova radile na utemeljenju i njegovanju kultova, pri čemu je data posebna pažnja onim gdje su bila sjedišta nadbiskupa i biskupa, odnosno episkopa i mitropolita, koja su se odlikovala najvećim stepenom ceremonijala, o čemu imamo živo svjedočanstvo koje seže u srednji vijek, a riječ je o Tripundanskim svečanostima u Kotoru.

Treba naglasiti da je autor manirom objektivnog istraživača ukazao da je ova tema u našem srednjovjekovlju tretirana samo periferno, za razliku od institucionalnog pristupa koji postoji u našem okruženju. Zato rad Petra Lekića ima dodatnu vrijednost, s obzirom da je promovisao i kandidovao temu koja mora biti u fokusu naših kulturnih i naučnih ustanova, jer da su glavni istorijski tokovi hrišćanskih crkava, pravoslavne i katoličke, objektivno tumačeni u stručnoj i naučnoj javnosti, te adekvatno prezentovani širokom publikumu, ne bi postojali u javnom diskursu stavovi kojim se pežorativno govori o dukljanskoj državnoj i duhovnoj tradiciji, niti bi se mogao dovoditi u pitanje istorijski karakter Crnogorske pravoslavne crkve. Petar Lekić se u predmetnoj publikaciji isključivo služio činjenicama, koje su lako provjerljive, želeći da ukupno hrišćansko nasljeđe predstavi integralno, nezavisno od toga da li je nastanak i širenje nekog kulta bilo

u vezi s državno – političkim projekcija Vizantije ili Rima, dinastija Vojislavljevića ili Nemanjića, Mletačke Republike bilo drugih državnih formacija koje su obuhvatale današnji prostor Crne Gore, od najranijih tj. apostolskih vremena zaključno sa dinastijom Petrovića.

Autor se ovom knjigom aktivno legitimisao kod stručne javnosti u Crnoj Gori, kao lice na koje se može osloniti crnogorska medijavelistika, naročito u tumačenju kulturne istorije. Imajući u vidu njegovo profesionalno opredjeljenje, siguran sam da mu je objavljivanje knjige predstavlja podstrek u daljem, nadam se, plodnom istraživačkom radu.

Riječ Vukote Vukotića na promociji knjige
Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek) *Petra Lekića*

U posljednjih nekoliko godina, jedna tema koja najviše zaokuplja pažnju crnogorskog društva je pitanje Crkve i njenog položaja. Previše riječi, mnogo prosutog mastila i još puno drugih različitih „aktivnosti“, počeralo je crnogorsko društvo u dva naizgled nepomirljiva tabora. Kroz ovo pitanje počela se prožimati cjelokupna crnogorska kultura, njeno kulturno i sakralno nasljeđe, čak i civilizacijske vrijednosti koje baštinimo. Naravno, svako svrstavanje u tabore, dovelo je do diferentnih i ekstremnih stavova, koji su se uglavnom vodili nekim čudnim rezonima, legendama i slijedili različite mitološke matrice. U svoj toj velikoj galami, (i buci ni oko čega!) svoje parče slave dobijali su brojni žreci, vajni eksperti, vidovnjaci, jedino je izgleda struka ćutala. Upravo kroz njeno, previše gordo, ćutanje, provuklo se ovo, najmanje vjersko, a mnogo više profano i ovozemaljsko pitanje, sve do najsitnijih pora i slojeva našega društva. I što se više problem vukao preko opskurnih medija i kafanskih priča do uličnih povorki, to je nauka upornije ćutala i povlačila se pred ovim problemom. Čitavi val nagađanja, olako uzetih činjenica, izokrenutih mitova, izmišljenih običaja i tradicija zapljusnuo je Crnu Goru, u kojem se umalo nijesmo udavili. Odjednom, pitanje položaja jedne vjerske organizacije, postalo je goruće i dominantno u našoj svakodnevici. Rijetki glasovi razuma, koji su pokušavali govoriti kroz kakve-takve argumente o ovome, uglavnom su bili u korijenu sasijecani i utapani u opštu kakofoniju benavljenja društvenih mreža.

Konačno, skoro je na crnogorsku naučnu scenu izašla, u izdanju Matice crnogorske, knjiga koja predstavlja kontrapunkt već ustaljenoj histeriji oko vjerskih pitanja. Radi se o djelu mladog crnogorskog historičara Petra Lekića *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I – XVIII vijek)* koja je svjetlost dana ugledala u

maju ove godine. Daleko od oluje uličnih i politikantskih povika, koja nas obavija već duže vremena, autor se posvetio obradi jedne složene i zahtjevne teme, sa striktno naučnim zanimanjem i metodom. Stoga, dobili smo, po prvi put u crnogorskoj historiografiji, djelo koje s ovog aspekta prilazi analizi i opisu jednog značajnog pitanja našeg kulturnog nasljeđa. Polazeći od činjenice da sama riječ kultura dolazi od korijena kult, što znači poštovanje određenog mjesta ili događaja od strane ljudi koji prate ustaljene ceremonije, autor se trudi da pronikne u najstarije tragove postojanja hrišćanstva na ovom prostoru. Preko kulta i njegovog postojanja u određenoj zajednici ima namjeru da čitaocima predstavi razvoj same duhovnosti i tradicija koje se uz njih vežu. Ogromno sakralno nasljeđe Crne Gore, jedinstveno je utkano na jednom relativno malom prostoru i prožima cijelu teritoriju države. Do sada se u našoj nauci ovim nasljeđem bavilo samo fragmentarno, pa su studije koje su nastajale na ovu temu obrađivale samo pojedinačne cjeline i regije. U tome leži jedan od razloga važnosti ovog djela Petra Lekića, jer po prvi put se neko sveobuhvatno bavi kultovima na teritoriji Crne Gore i kreće od samih početaka Hristovog učenja.

Pokazujući da hrišćanska vjera ima utemeljenost na crnogorskom tlu od samih svojih početaka, Lekić nam dokazuje da korijeni vjerovanja i kulta u Crnoj Gori su mnogo dublji, nego što to mogu i da naslute, razne mitološke matrice. U tu svrhu, donosi čitaocima prikupljene podatke o 135 svetačkih kultova koji su zastupljeni na našem tlu. Sve njih, autor svrstava u tri grupe, opšti kultovi, čisto pravoslavni i čisto katolički kultovi, čime na najbolji način razbija uvriježena ali pogrešna mišljenja, predrasude i stereotipe. Time, pokazuje veliku tradiciju hrišćanstva na ovim prostorima, kao i činjenicu da je ona nastajala u doba prije podjele Crkve 1054. godine, jer ogromnu većinu čine opšti kultovi. Svojim radom, proučavanjem velikog broja izvora i različite literature iz kojih crpi podatke za ovu monografiju Lekić se trudi da objasni nastanak i razvoj brojnih kultova i pojavljivanje mjesta njihovog štovanja. Za mnoge od njih, pravo je otkrovenje, da vidimo da su jednako zastupljeni na jugu kao i na sjeveru države. Spajajući brojne podatke, toponime i nazive crkava ili odavno zaboravljenih crkvišta, autor gradi jedinstvenu mrežu duhovnosti i pobožnosti na ovom prostoru, koja se prostire u svim pravcima. I to nijesu samo, opštepoznati i ustaljeni kultovi, poput Sv. Nikole ili Bogorodice, već brojni drugi koji nijesu toliko prisutni u našoj kolektivnoj svijesti. Najbolji primjer za to su kultovi Sv. Martina, Sv. Evstahija ili Sv. Tekle, koji se srijeću po cijeloj Crnoj Gori. Kroz kultove i hagionime crnogorskog podneblja, ovim djelom, dobili smo predstavu o obimu i značaju hrišćanstva na ovom pros-

toru i način na koji je djelovanje Hristovog učenja preobrazilo i civilizovalo ovaj prostor.

U čitavom prepletu kultova koji su umrežavali crnogorsko tlo, autor nalazi mjesta i za više domaćih svetitelja i mjesta njihovog štovanja. Polazeći od najstarijeg slovenskog sveca na Balkanu, Sv. Vladimira Dukljanskog, za koga nedvosmisleno utvrđuje postojanje i jaku tradiciju slavljenja u našem narodu, donosi nam podatke za kultove Sv. Petra Cetinjskog, Sv. Vasilija Ostroškog, Sv. Stefana Piperskog, koji čine duhovnu vertikalnu pravoslavnog naroda u Crnoj Gori. Osim njih, Lekić u ovoj knjizi, donosi podatke i za neke blaženike, poput, Bl. Đura, Bl. Antuna, Ozane i drugih, koji su porijeklom s ovog podneblja i koje je lokalna katolička tradicija upamtila i štivala tokom vjekova.

Ne samo daleko, već možemo reći i dijametralno suprotno, od danas sveobuhvatne buke i histerije oko „vjerskog“ pitanja u Crnoj Gori, stoji djelo *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)*. Iako ne toliko voluminozno, koliko bi se dalo očekivati prema ozbiljnosti teme, ova monografija donosi cjelovite podatke i činjenice o rasprostranjenosti svetačkih kultova u Crnoj Gori. S ozbiljnim pristupom i uz striktno poštovanje naučnog metoda, autor je pristupio ovom istraživanju, što je na kraju pretočio u djelo koje po prvi put u našoj istoriografiji gradi kompletnu sliku o sakralnom nasljeđu našeg naroda. Upravo zbog toga, ova knjiga stoji na najboljem putu „pomirenja“ i spoznaje veličine crnogorskog kulturnog nasljeđa, za razliku od mnogih deklarativnih naklapanja.

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na predstavljanje knjige

CRNOGORSKA POLITIČKA KULTURA

autora Radovana Radonjića

GOVORE

Luka Lagator
predsjednik Ogranaka MC Cetinje
Marko Špadijer
publicista
Tijana Lopičić
književnica
Ana Kovač
ekonomistkinja
autor

CETINJE • Njegoševa br. 100 • Matica crnogorska Ogranak Cetinje
utork. 12. jul 2022. godine u 19 sati

U čast Dana državnosti Crne Gore
promovisana knjiga

Crnogorska politička kultura

autora **Radovana Radonjića**

Cetinje, 12. jul 2022. godine

Povodom Dana državnosti Crne Gore, u organizaciji Matice crnogorske Ogranak Cetinje, održana promocija knjige prof. dr Radovana Radonjića *Crnogorska politička kultura*.

Prisutne je pozdravio Luka Lagator, predsjednik Ogranaka Matice crnogorske Cetinje, koji je između ostalog primijetio da bi istorijski i naučni prilaz političkoj kulturi mnogo veće države od Crne Gore mogao stati između korica Radonjićeve knjige što svjedoči da i mi, iako ovako mali, geografski ili po broju stanovnika zaslužujemo i imamo što reći kada je u pitanju politička kultura.

O knjizi *Crnogorska politička kultura*, Radovana Radonjića govorio je Marko Špadijer, publicista. Na naučno stvaralaštvu profesora Radonjića osvrnula se književnica Tijana Lopičić, a ekonomistkinja Ana Kovač je iznijela detalje o njegovom naučnom radu i stvaralaštvu van zemlje, kao i o njegovom društveno političkom radu.

U umjetničkom programu učestvovala je Ljubica Tomašević, profesorica violine. Moderatorka večeri bila je Marija Jovanović, novinarka RTV Cetinje.

Vesko Pejović

*Riječ Marka Špadijera na promociji knjige
Radovana Radonjića Crnogorska politička kultura*

U nedoumici sam kako da vam preporučim za čitanje najnoviju od preko šezdeset monografija Radovana Radonjića pod nazivom *Crnogorska politička kultura*.

Autor se na samom početku suočio ne samo sa nedostatkom izvora i stavova crnogorske historiografije o naslovnoj temi, već i sa određenjem pojmova politika i kultura. Prihvatio je stav da je kultura „cjelina koja uključuje znanja, vjerovanja, moral, pravo, običaje i navike koje čovjek kao član zajednice posjeduje“ dok politika obuhvata „načela ustrojstva i razmatranje oblika državnih zajednica“.

Rukovodeći se tim principima izveo je jedno vratolomno putovanje kroz cjelokupni lavirint vremena, civilizacija, okolnosti i političke prakse koje je prolazila ova zajednica, nastojeći da pronikne u autentičnost političke kulture koju je izgradila. Uzimajući slobodu kao najviši ideal koji čovjek ovog prostora baštini, on opisuje događaje, institucije vlasti i ličnosti koje su taj ideal održavale ili dovodile u iskušenje. Uzimajući crnogorski zbor kao najuzvišeniji izraz jednakosti i slobode, a vlast koja se ustoličila na integralističkim idejama rusofilstva i srpstva, kao deformaciju prirodnog svojstva crnogorskog čovjeka, on ulazi u omiljenu disciplinu sporenja s istoričarima i razračuna s „dvorskom historiografijom“. Radovan postavlja pitanja, uočava nelogičnosti i daje svoje odgovore. Naročitu kritičnost ispoljava prema „zvaničnoj“ historiografiji koja se bavi periodom Petrovića i ne vidi da je ta politika opredijelila buduću istoriju Crne Gore, mitologizirala vazalski odnos prema Rusiji i pretvorila slobodnog građanina u podanika. Dragocjenost njegovih upozorenja je da oslobađa crnogorsku istoriju mita, romantičarstva i približava je životu. Krunski argumenti razrađeni su u odnosu Petrovića prema gubernadurima Radonjićima, inače njegovoj opsesivnoj temi. Bez ustezanja skida oreol pozlate sa likova svetog Petra, Njegoša, knjaza

Danila i kralja Nikole. Prikazujući iscrpno manje više poznate detalje novije crnogorske istorije, gubitak države, socijalistički period, antifašizam i otpor staljinizmu, AB revoluciju i buđenje suverenističkih pokreta, dolazi do zaključka da se pored svih nevolja kroz koje je prolazio crnogorski supstrat ponaša kao drvo koje su stalno sjekli, a ono se podmlađivalo.

Esencija političke kulture cjelokupne crnogorske istorije, po Radovanu Radonjiću, je u tome kako jedan mali narod brani slobodu. Njegova je, a i naša dilema da li Crna Gora danas ima utemeljenu političku kulturu na kojoj bi počivala demokratija, a suverena država odolijevala asimilatorskim aspiracijama susjeda i ravnodušnosti Evrope.

Pored vivisekcije crnogorskih političkih tema na kojima je u svojim ranijim knjigama stekao intelektualnu kondiciju i zavidan broj protivnika, Radonjić neumorno traga za novim činjenicama i komparacijama koje obogaćuju crnogorsku istoriografiju.

On nastoji da nas primjerima političke prakse uvede u dijalektiku protivurječnosti koja djeluje u svim fazama crnogorske istorije. Prateći istorijske etape i društvene elite kako artikulišu političku kulturu, on upozorava kako se manifestuje vjernost Crne Gore Rusiji i Srbiji i zaključuje da je rezultat tog uticaja udaljavanje od političkih ideja Evrope. Analizirajući „vraćanje Crnogoraca srpskim korijenima“ prije 1918. i od 1989, pita se da li će Crna Gora biti kolateralna šteta rješavanja srpskog pitanja ili će uspjeti da sačuva svoje istorijsko ja.

Radonjić svoju knjigu završava gorkim konstatacijama i pesimističkim prognozama o sadašnjem trenutku naše domovine.

„Crna Gora je, svakako najviše svojom krivicom, utonula u najneobičniju, najdublju i najneizvjesniju krizu u svojoj istoriji. Nijedan izlazak iz takvog stanja, uključujući i njen nestanak kao države, ne bi bilo nikakvo iznenađenje“.

Da bi se napisala temeljna monografija o crnogorskoj političkoj kulturi mislim da bi trebalo držati se konzistentno teme i ne opterećivati je balastom događaja i brojnim fusnotama. No za takav pristup treba imati izučenu našu političku misao, temeljne studije antropologije, sociologije, socijalne psihologije, filozofije crnogorskog društva... kao i o uticaju mediteranskih političkih ideja, renesansi, osmanskim vremenima, pokretu oslobođenja, izvanjcima u Crnoj Gori i njihovom uticaju na obrazovanje i štampu Crnogoraca, uticaj cicvarićevske propagande na dostojanstvo javnog govora...

Za zaokruženje ove teme bi bilo korisno izučiti književni izraz političke kulture: narodnu poeziju, Njegoša, Marka Miljanova, Zogovića, Lalića...

Tek tada ćemo moći da sveobuhvatno sagledamo autentičnost crnogorske političke misli i kulture. Radovanova knjiga je koristan pionirski iskorak na tom putu.

Za moj ukus Radovan njeguje stil koji previše zatrpava osnovnu temu digresijama što otežava komunikaciju s čitaocem. Koristi se mnoštvom citata čime pokazuje naučnu skrupuloznost ali time opterećuje tekst i djeluje kao da citirajući Aristotela, Konfučija, Lao Ce, Hegela, Kanta, Monteskijsa,... demonstrira profesorsku učenost i koristi ih da njihov autoritet pojačava uvjerljivost njegovih argumenata ili služe kao „ilustracija pretpostavljenih istina“.

Radonjić ovom i drugim svojim knjigama ne otkriva skrivanu stranu istorije već tjera čitaoca da otvori oči pred svim aspektima njene interpretacije.

Preporučujem ovu knjigu hrabrima da je čitaju i iščitavaju, ali i posjeduju kao hrestomatiju koja na provokativan način izaziva da se uspostavi sopstveni odnos prema događajima u dugoj crnogorskoj istoriji.

Predstavljena knjiga

Pozorište kao kapital
autora **Janka Ljumovića**

Budva, 6. avgust 2022. godine

Zbirka eseja prof. mr Janka Ljumovića *Pozorište kao kapital*, u izdanju Matice crnogorske, predstavljena na Trgu pjesnika u okviru književnog programa Budva Grad teatra.

Moderator večeri bio je teatrolog, producent i direktor Narodnog pozorišta Zenica, doc. dr Hazim Begagić, koji je kazao da knjiga predstavlja zbirku 16 pozorišnih eseja koji su nastali u razdoblju od 2012. do 2020.

„U tom periodu Ljumović je intenzivno pisao i objavio je ove eseje u nekoliko crnogorskih časopisa i na drugim jezicima, a nastali su u okviru njegovog istraživačkog i analitičkog rada, ali i prezentacija njegovih radova u regionu i šire. Eseji govore o vrlo širokom dijapazonu tema koje se kreću u interdisciplinarnim oblastima studija teatra, dotiču se savremene umjetničke i pozorišne produkcije“, podsjetio je Begagić.

Naslov knjige se oslanja na naslov eseja u samoj knjizi, a riječ je o eseju

„Festival kao kapital“, koji predstavlja dio monografije festivala Grad teatar.

Ljumović je objasnio da je naslovom izbjegao podrazumijevajući okvir da se različiti naslovi i eseji smjeste u jednu knjigu i da se knjiga nužno nazove *Pozorišni eseji*.

„Tragao sam za imenom i onda mi je taj esej posvećen tridesetogodišnjici Grada teatra bio rješenje da knjigu naslovim *Pozorište kao kapital*, napomenuo je Ljumović.

Objasnio je naslov na primjeru nagrade koju je ovih dana dobila predstava „Krvave svadbe“ Igora Vuka Torbice na Bijenalu scenskog dizajna.

„Kada govorimo o pozorištu kao kapitalu, mi govorimo o njegovim vrijednostima. Te vrijednosti propituju publika, stručna javnost, teatrolozi. Jedna široka lepeza feedback-a na teatar koji traje toliko dugo i uprkos izazovima traje još intenzivnije i sve je potrebniji. Ta priča i festivala i pozorišta kao kapitala jeste njegova pozicija i mjesto u društvu, razlozi i načini zbog kojih ono djeluje tako moćno, a taj socijalni i kulturni kapital jeste i potencijalna priča kako valorizujemo određene pozorišne produkcije i repertare, a to jesu nagrade i percepcija javnosti“, kazao je Ljumović.

Istakao je monografsko izdanje *Glas vrline – Igor Vuk Torbica*, u izdanju JU Grad teatra kao dobar primjer i dodao da je rijetkost da jedna predstava dobije svoju knjigu.

Ideja je, kaže on, bila da eseji u jednoj knjizi daju odgovor na koji način situiramo savremeno pozorište u Crnoj Gori i na koji način reflektuje određene teme kulturnog identiteta i veza koju pozorište kao medij pravi u zajednici. Naglasio je da je fokus eseja na repertoaru i repertoarskim politikama.

„Teorijski okvir za ove teme na našim prostorima nije toliko zastupljen i to je bila dodatna motivacija da se dodatno propituju te teme i da se uvede studija slučaja crnogorskog pozorišta. Knjiga je ipak vrhunski kapital, govorimo o pozorištu kao prolaznoj umjetnosti, ali je knjiga ta koja ostaje i kada prođe život predstave“, naglasio je on.

Ljumović je kazao da u Crnoj Gori imamo i problem pozorišne kritike.

„Neko ko će za 20 ili 30 godina analizirati današnje pozorište, pitanje je iz kojih izvora će moći da uradi analizu. Teatrologija ima taj hendikep da

tretira umjetničko djelo koje ne može u cjelosti da posmatra za razliku od filma ili nekih drugih umjetnosti. Teatrologija se onda snalazi, koristi indirektno izvore. To ipak nije cjelovit čin sagledavanja totaliteta umjetničkog djela što jeste suština žive umjetnosti poput pozorišta“, kazao je Ljumović.

Crna Gora, prema njegovim riječima, ima dobro istraženo pozorište u periodu do 1941. godine, ali postoji i paradoks da u tom periodu nema profesionalno pozorište.

Repertoar je, uslovno rečeno, proizvod pozorišta, kazao je Ljumović.

„Repertoar je nešto što čini jednu sezonu i pozorišta se prepoznaju po repertoarima, oni su identitet i imidž svakog pozorišta. Pozorište je rijetka umjetnost koja je zadržala privilegiju subvencije, sve ostale su zavisne od tržišta. Zaštićenost daje veći stepen slobode, ali to može da bude i stečena privilegija koja se ne opravdava onim što bi mogao biti razvoj pozorišne umjetnosti. Kada uspostavite analizu repertoarskih politika jednog modela teatra vidjećete kako određena pozorišta uspijevaju da izađu iz te željezne definicije i ponude nešto što može da bude potpuno drugačije“, kazao je on.

Dva primjera koja, kako dodaje, uvijek rado podijeli su Atelje 212 za vrijeme Kokana Mladenovića, kada je cijeli repertoar bio obilježen revolucijom i Slovensko narodno gledališče u Ljubljani, koje je jedne godine ponudilo repertoar na temu utopije.

„Traganje za naslovima i kopča između svih tih poetika i naslova savremenih tekstova i dramske klasike upravo je bila odgovor na te dvije teme“, kazao je Ljumović.

Ljumović se osvrnuo na reditelje Borisa Liješevića i Boruta Šeparovića čije su predstave prikazane tokom ovogodišnjeg festivala, istakavši autentične promjene.

„Izazov je bio da se i mainstream adrese bave dokumentarnim pozorištem. Nekada je bilo nezamislivo da Maju Pelević gledate u Narodnom pozorištu u Beogradu ili da Boruta Šeparovića gledate u HNK, ali to se desilo“, kazao je on.

Na kraju večeri publika je bila u prilici da razgovara sa Ljumovićem i da mu postavi pitanja.

Preuzeto sa: <https://www.portalanalitika.me/clanak/ljumovic-na-trgu-pjesnika-umjetnicki-proizvod-kao-kapitalx>

Predavanja

Antički i hrišćanski nadgrobni spomenici Bijelog Polja i okoline predavač Radomir Ilić

Bijelo Polje, 23. septembar 2022. godine

Sa prostranog i plodnog bjelopoljskog areala nema dostupnih, niti detaljno ispitanih i proučenih primjera funeracije počev od srednjeg i mlađeg eneolita kao u primorskom, centralnom, i drugim područjima Crne Gore. Bjelopoljski prostor je sticajem raznih okolnosti ostajao izvan posebno organizovane detaljne obrade nagrobnih spomenika i ritusa sahranjivanja, pa je današnjim proučavaocima preostalo da se oslanjaju na interdisciplinarni pristup, analogije, komparativne analize i sl. Ipak, uprkos devastacijama i ograničenom broju, preostali nadgrobници starih nekropola Bijelog Polja pružaju dragocjene podatke o ovdašnjem životu i pogledima na svijet kroz određene vremenske periode.

Primjere sahranjivanja pod tumulima nijesu nam sa sigurnošću mogli potvrditi najstariji informatori iz različitih djelova prostranog bjelopoljskog područja, dok nam je veliki broj njih uvjerljivo svjedočio i ukazivao na široku rasprostranjenost ostataka starih nekropola s kamenim sanducima, otkrivenih na velikoj dubini

tokom gradnji betonskih porodičnih grobnica, ili proširivanja grobljanskih prostora ravnanjem u tu svrhu bregovitih uzvisina, u šta se autor ovih redova u nekoliko navrata i sam uvjerio, što jasno ukazuje na višeslojnost i kontinuitet sahranjivanja u velikom vremenskom opsegu na znatnom broju nekropola bjelopoljskog kraja,

kako u rječnim dolinama tako i na uzvišenijim predjelima.

Iako na bjelopoljskoj teritoriji nije do sada evidentiran ni jedan dobro očuvani, ispisani i klasično fino ukrašeni rimski nadgrobnik poput onih u susjednim Beranama, dvije sekundarno upotrebljavane votivne are, od kojih je jedna (treći vijek n.e.) posvećena Herkulu Augustu sačuvana (nalazi se danas pored centralnog portala crkve Svetog Nikole u Nikoljcu), a druga posvećena boginji Junoni, zaštitnici porodilja, nažalost izgubljena, upućuju na hramovne građevine i razvijene kulturne rituale tog vremena, pa, pored ostalog, posredno i na osobenu funeraciju. Brojni stari gradski stanovnici Bijelog Polja upečatljivo su nam i sa žalom svjedočili o ostacima masivnih spomenika i djelovima velikih grobnih blokova i ploča na takozvanom Latinskom groblju, koje je nakon Drugog svjetskog rata u potpunosti devastirano prilikom izgradnje upravnih, pomoćnih, i stambenih objekata gradskog vodovoda, i od kojeg danas, nažalost, ne postoje nikakvi tragovi. Jedino velika stela sa Vranštica razvijenom reljefnom predstavom korespondira s antičkim nadgrobnim spomeničkim korpusom susjednih Berana i Pljevalja. Nakon propasti Zapadnog rimskog carstva pod naletima varvara evidentno je opadanje antičke kulture na ovom području. Italsko stanovništvo se povuklo prema jugu, a potomcima nedovoljno romanizovanog starosjedilačko-došljačkog korpusa pri obradi nadgrobnih spomenika i ostalih djelatnosti preostalo da se oslanjaju na svoje samouke klesare. Reljefne predstave na dvjema stelama iz Voljavca reprezentativni su primjerci uprošćenog sepulkralnog pučkog stila. Na ovim spomenicima, pored floralne ornamentike, plošno klesanih likova pokojnika prema rimskim predlošcima, cvijeta i posude u njihovim rukama kao simbola ljepote i blagostanja u ovom i u vječnom zagrobnom životu, ističe se i geometrijski cik cak ornament, čija simbolika vječnog kretanja vuče korijene još od XVI stoljeća p.n.e, vremena importa geometrijskog stila Erdeljskog basena u rudama bogato središte zapadnobalkanskog područja.

Konsolidacijom vizantijske uprave i završnim useljeničkim valom Slovena ne prekida se kontinuitet sahranjivanja na starim dolinskim nekropolama i na uzvišenijim brdskim predjelima. Jedinstvena balkanska pučka kultura stećaka s inkorporiranim arhetipskim elementima iz pradavnine, primjesama arhajske i kasne antike, vizantijskih uzora, te romaničkih strujanja s Italika prisutna je tokom srednjeg vijeka i na ovom rubnom prostoru. Masivne ležeće nadgrobne ploče i sanduci, od kojih je sačuvano samo nekoliko ukrašenih, srijeću se na cijelom području. Konfesionalizacija domicilno-došljačkog supstrata nikada u cjelosti neće biti sprovedena, jer u dugim asimilativnim procesima razvijena usmena predaja i snažna simbioza solarno-vegetacijskih i inih tradicionalnih kultova svojim kompaktnim sinkretičkim simbolizmom žilavo će odolijevati prevlasti monoteističkih dogmi i pogleda na svijet.

Srednjovjekovne nadrobne ploče dolinskih nekropola nalaze se u sklopu crkvenih kompleksa. U Voljavcu i Zatonu locirane su, kako pored zidova crkvenih zdanja, tako i na stranama grobljanskih blagih uzvisina. Pored rjeđih niskih četvrtastih, te lučno zasvođenih uzglavnika s uklesanim krstom ili bez njega, prisutni su i masivni kameni sanduci s reljefno klesanim dugačkim mačevima, koji upućuju na nepovredivost grobnog mjesta i primarno simbolizuju apotropejsko dejstvo božanskih sila. Na gornjem dijelu jedne od dviju velikih kamenih ploča s nekropole u pavinopoljskom zaseoku Biokovac nalazi se tanki plitko klesani polumjesečasti luk s krajevima okrenutim nadolje kao lučac kolijevke, a na drugoj krst s ravno odsječenim krajem gornjeg kraka, dužim donjim krakom, i jednodimenzionalnim bočnim kracima blago zaobljenim na rubovima. Osim što simbolizuju mirni san i odmor pokojnika u vječnosti, oni obilježavaju i svetost grobnog mjesta. Simbolika i bjelopoljskih starih nadgrobnika uklapa se u ingeniozne predstave božanskog beskrajia i vječnosti kroz neprekidnost kretanja i promjena grupisanim i pojedinačnim simbolima rozete, spirale, sunčevog diska, polumjeseca, kola, meandra, talasastih i cikcak linija na stećcima diljem Bosne i Hercegovine i okruženja. *Sve je u neprekidnom pokretu i mijeni u vječnom toku kako na nebu, tako i na zemlji*, magistralna je poruka s ovih u svijetu jedinstvenih balkanskih pučkih hramova i mauzoleja. Ona zrači i s Azanske ploče i drugih spomenika. Klesarski alat i lovački luk nijesu samo društvene statusne oznake preminulih, već i simboli neminovnosti i vječnosti promjena: I oni koji klešu, i oni koji love uklesani su i ulovljeni.

Dva ukrašena i ispisana spomenika iz Kičave i graničnih petnjičkih Azana dragocjena su svjedočanstva ovdašnje pismenosti iz XIV i XV vijeka. Natpis na kičavskoj ploči župana Radomira smješten je između dva simetrična tačkasta or-

namenta, izveden lijepim precizno urezanim ćirilskim slovima. Azanski stećak-sanduk Daboja, dobra junaka jedinstven je epigrafski spomenik takvog obrasca u Crnoj Gori. Pored poznate invocacije *a se leži* i bosanskog kvadratnog *v* sadrži i prepoznatljive elemente pučkog retorskog modela. Osobena projekcija junačkog slobodarstva kao vrhovnog načela i smisla ovozemaljskog žuvota smješta ga u sam vrh epitafnih izražaja. Najvjerojatnije sekundarno upotrijebljeni kameni kip iz Ličina sa znacima krsta i polumjeseca, te kamena bista iz Kičave osobeni su uzorci ostataka drevnih slovenskih kulturnih obilježja. Figuracija im je krajnje uprošćena: na pločasto isklesanim glavama oči su izdubljene kao dvije tačke s urezanom nosnom uspravnom crtom između, gornje usne kao vodoravne crte, a donje u lučnom obliku.

Ratovi zapadnoevropskih država i Osmanskog carstva, neprestane seobe stanovništva, epidemije i glad usloviće do krajnosti uprošćene rituse sahranjivanja i odsustvo oznaka na grubo oblikovanim nadgrobnicima, a sa stabilizacijom prilika nakon uspostavljenih primirja i prilivom velikog broja izbjeglica i useljenika iz razvijenijih sredina, ukorjenjivaće se i preplitati sa starima nove forme, i povećavati broj grobnih obilježja. Kod pravoslavnih hrišćana su to amorfne masivne ploče i grubi četvrtasti mramori, tzv. uzglavnici s urezanim krstom, ili bez njega, postavljeni „čelo glave“ pokojnika, grupisani u blizini ili okolo crkvišta i na bregovitim uzvisinama ili mjestima s velikim hrastovima. Tokom XVIII i XIX vijeka dominiraju kamene krstače približno iste veličine (u prosjeku 55 X 34 cm) s urezanim krstom u gornjem dijelu u okviru kojeg je skraćeno ispisano Hristovo ime (ИC XP) u gornjim poljima, a u donjim grčko ИИ KA u značenju pobjednik, tj. pobjednik nad smrću. Ovakva natpisna shema vuče korijene iz XII i XIII vijeka. Slijedi potom uobičajena natpisna forma (koja varira od slučaja do slučaja): *Зде почивајет раб божи*, ili *престави се*, ime pokojnika sa godinom smrti ili bez nje, te završno *Бог да му (joj) душы прости*, ili *Бог да га (је) прости*. Grafija i leksika se uklapaju u ćirilčku pismenost predvukovskog perioda sa skraćivanjem sakralnih riječi i upotrebom jata (Ђ) za glas ć, e, i je, grafema E u vrijednosti je, kao i upotreba (ponegdje djelimično stilizovanog) grafema A za takođe ć, e, i ja, te naporedo korišćenje ćiriličnog i latiničnog *i*. Likovi pokojnika su u većini slučajeva geometrizirano uniformno predstavljeni: muškarci s kružnim tjemnom i čelom, krupnim okruglim očima, većinom s bradom i brkovima, žene s mekšim oblim crtama, a ponegdje i sa ubrađenom maramom, ili mindušama kao pokazateljem višeg društvenog položaja. Rjeđa ornamentika varira od jednostavne geometrijske do fino klesanih floralnih elemenata. Veliki broj ovih nadgrobnika

nalazi se na velikom gradskom groblju okolo crkve Svetog Nikole u Nikoljcu, manji broj kod crkve Svetog Nikole u u Podvrhu, i rjeđe na grobljima perifernih sela (Azane, Mioče, i dr.). Predstavljeni tip nadgrobnika dominira do početka XX vijeka, kada ga smjenjuju nove spomeničke strukture sa upotrebom savremenih materijala i vizuelnih formi.

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na predstavljanje knjige

SJEĆANJE JEDNOG DIPLOMATE

autora Branka Lukovca

GOVORE

Šerbo Rastoder

istoričar

Marko Špadijer

urednik izdanja

autor

MEDIJATOR PROGRAMA

Vlatko Simunović

novinar

PODGORICA

Matica crnogorska • Beogradska ulica 24 C
četvrtak, 6. oktobar 2022. godine u 19 sati

Promocija knjige

Sjećanja jednog diplomate autora **Branka Lukovca**

Podgorica, 6. oktobar 2022. godine

Lektira za potomstvo i pomoćna istorijska građa

„Branko Lukovac je svoj posao smatrao privilegijom“ – istakao je novinar Vlatko Simunović, na samom početku promocije knjige *Sjećanja jednog diplomate*. Knjigu je nedavno objavila Matica crnogorska, u čijim je prostorijama i upriličeno ovo predstavljanje.

Na promociji zapisa jednog od najvažnijih diplomata koje je Crna Gora imala govorili su urednik knjige Marko Špadijer i akademik Šerbo Rastoder.

Špadijer i Rastoder su, kako su istakli svi govornici, „glavni krivci“ što je Branko Lukovac svoje bilješke sistematizovano i javno predstavio kao knjigu. Špadijer je objasnio koliko je važna kultura sjećanja s neskrivenim žaljenjem što je kod nas na niskom nivou, budući da se radi o značajnim dokumentima koji su pomoćna istorijska građa.

„Kad se pojavi knjiga sjećanja slutite da ćete čitati životnu priču društvenog djelatnika koji se obračunava sa nekim nepravdama ili prikazuje autoportret kao moralnu i političku ikonu. Oni rjeđi zapisuju događaje života da bi ostavili lektiru za sopstveno potomstvo, bez pretenzija da životnu priču prikažu kao važnu za epohu ili istoriju. Ovim drugim pripada Branko Lukovac“ – rekao je Špadijer, koji je u svom izlaganju istakao značajne momente iz životopisa ovog diplomate.

Rastoder je, između ostalog, istakao da Lukovac ne prihvata da ga zove „ocem savremene crnogorske diplomatije“, jer smatra tu odrednicu prenatlaženom, što govori o skromnosti, najvećoj vrlini koju posjeduje.

„Branko Lukovac je rijedak Crnogorac, jako tih, vrlo odgovoran. Sebe uvijek stavlja u drugi plan i spreman je da druge mnogo više promovise nego sebe“ – rekao je Rastoder i dodao da ga je to i kao prijatelja i kao saradnika, posebno u Pokretu za nezavisnu Crnu Goru, motivisalo da se založi za ovu knjigu.

„Kao da piše u trećem licu, vrlo neutralno, vrlo odmjerenom, čak i tamo gdje je imao i potrebe i osnova da naglasi ili da podcrta ono što je njegov značaj“ – istakao je Rastoder.

Kod njega je našao i dvije pikanterije koje nije našao u memoarskim zapisima drugih.

„Nisam znao da je Milu Đukanoviću bilo nuđeno da bude nosilac liste na saveznim izborima za predsjednika Jugoslavije i druga da, iako sam bio u Pokretu

za nezavisnu Crnu Goru, uopšte nisam tada predavao značaj činjenici da Milo Đukanović nije predsjednik Savjeta Pokreta za nezavisnost“ – rekao je Rastoder.

Lukovac je svoju knjigu okarakterisao kao svojevrsan širi prikaz sopstvene biografije i kretanje na pojedinim dužnostima.

„Kako je moja radna karijera u najvećem dijelu bila posvećena spoljnoj politici Jugoslavije i Crne Gore, to su neke akcije i odnosi, činilo mi se možda bili takvi da ih je vrijedilo predočiti javnosti“ – rekao je Lukovac.

Od prelomnog momenta u životu, kada je 1979. godine došao u Crnu Goru i do penzije ostao dosljedno posvećen prosperitetu i uspostavljanju kvalitetnih diplomatskih odnosa Crne Gore sa svijetom, buran je bio život Branka Lukovca, i on je u svom izlaganju istakao samo one prelomne i najznačajnije.

Bilo je riječi i o inicijativi da Ministarstvo inostranih poslova i Skupština grada Titograda 1980. osnuju Galeriju umjetnosti nesvrstanih „Josip Broz Tito“, što je realizovano 1984. godine i dobilo veliku podršku sa svih strana svijeta.

„Rukovodstvo Crne Gore je 1995. godine, nažalost, zatvorilo Galeriju umjetnosti nesvrstanih „Josip Broz Tito“ ali nije vratilo već je zadržalo umjetničke predmete, blizu hiljadu iz gotovo 70 država, koji su bili upućeni Galeriji kao međunarodnoj instituciji, da reprezentuju njihove kulture, pa to može kompromitovati Crnu Goru, da je bez odobrenja zemalja vlasnika tih umjetničkih predmeta samostalno odlučila da ih prisvoji – rekao je Lukovac.

Odlomke iz knjige, među kojima je i dirljivo pismo Terezi Kesoviji nakon napada na Dubrovnik, čitao je medijator programa Vlatko Simunović.

Dragana Erjavšek

Foto: Iva Mandić

Preuzeto sa: <https://www.pobjeda.me/clanak/lektira-za-potomstvo-i-pomocna-istorijska-grada>

*Riječ Marka Špadijera na promociji knjige
Sjećanje jednog diplomate, Branka Lukovca*

Uvjerenja sam da ljudi koji su u našem društvu stajali na „brdu makar malom“ treba da ostave pisani trag o svom životnom iskustvu. Takvi zapisi imaju značaj dokumenta o jednom vremenu, okolnostima u kojima su se odvijali događaji, akterima, a pored subjektivističke percepcije, ne samo da su pomoćna historijska građa, već omogućavaju da se dobije kompleksnija slika o jednom vremenu. Nažalost, kod nas nije razvijena kultura pisanog sjećanja, pa se oslanjamo na nesigurno narativno pamćenje. Možda je razlog tome skromnost, nedostatak literarnog dara ili javna „potrošnja“ u medijima.

Komunističko vrijeme je njevalo kolektivistički duh prema kome je ličnost na određenom položaju dio mehanizma, koja obavlja namijenjenu dužnost pa je zajednička pamet važnija od lične percepcije događaja. Mislim da je i to jedan od razloga što imamo malo memoarske građe od naših ljudi koji su u to doba obavljali važne društvene funkcije (u zadnje vrijeme izašle su knjige Marka Orlandića, Vidoja Žarkovića, Rada Brajovića, Momira Bulatovića).

Kad se pojavi knjiga sjećanja slutite da ćete čitati životnu priču društvenog djelatnika koji se obračunava s nekim nepravdama i prikazuje autoportret kao moralnu ili političku ikonu. Oni rjeđi zapisuju događaje iz života da bi ostavili lektiru za sopstveno potomstvo, bez pretenzija da životnu priču prikažu kao važnu za epohu ili istoriju. Ovim drugim pripada Branko Lukovac čiju knjigu *Sjećanje jednog diplomate* večeras promoviramo.

Njegova sjećanja koju je nazvao „Crtice iz mog života“ namijenjena su bila njegovim „dragim damama“ supruzi i ćerkama, da bi na nagovor Šerba i mene postala štampana knjiga.

Sudbina je htjela da Branko Lukovac kao moračko dijete dospije u Vojvodinu.

Na Beogradskom univerzitetu je studirao pravo, učio strane jezike i započeo da se bavi međunarodnim vezama. Kako je to tada išlo, Omladina pa SSRNJ. Tu ga je zapazio Veljko Milatović, i preporučio da ide na posao u Crnu Goru koja je upravo stradala od zemljotresa i bila joj je nužna međunarodna pomoć.

Ovdje ću napraviti malu digresiju. Ekipa obrazovanih „safari“ kadrova je došla iz Federacije da dopune svoj CV koji ih je preporučio za savezne funkcije. Branko Lukovac je jedini od njih ostao u Crnoj Gori.

Od kako je 1979. godine došao u Crnu Goru do odlaska u penziju, kao njen ambasador u Republici Hrvatskoj, 2009. godine, on je punih trideset godina predano služio Crnoj Gori i Jugoslaviji u turbulentnim vremenima. Formirao je i rukovodio novom crnogorskom diplomatijom, bio član crnogorske Vlade, uspostavio temeljne veze s crnogorskim iseljeništvom, osnovao Galeriju nesvrstanih u Podgorici, organizovao niz međunarodnih kontakata crnogorskih funkcionera s Njemačkom, Ruskom Federacijom, Jermenijom, ...

Sama činjenica da je u tri mandata rukovodio crnogorskom diplomatskom službom i imao dinamične kontakte sa stranim zvaničnicima su dovoljan razlog da preporučim njegova sjećanja kao autentični zapis o jednom vremenu.

Iz ovih zapisa vidi se stručni i moralni profil autora karijernog diplomate. Branko Lukovac je izašao iz socijalističke kadrovske retorte i pritom zadržao tradicionalne crnogorske moralne osobine. Predstavlja sebe kao čovjeka zadatka i disciplinovanog profesionalca, ali se jasno vidi da je predan poslu, inicijativan, istinoljubiv, iskren i topao u odnosu s ljudima.

Draž diplomatije je sposobnost predstavljanja svoje zemlje u svijetu, putovanja i susret s ličnostima koje su uticale na događaje. To ekskluzivno iskustvo je nedostupno običnim ljudima. Sjećanja na te susrete čine sadržaj ove knjige, a kratke biografije podsjećaju na njihov značaj.

U vrijeme raspada Jugoslavije bio je u vrhu njene diplomatije s Budimirom Lončarom, Milivojem Maksićem i Novakom Pribićevićem koji su se časno odnijeli u „osvajanju“ ovog resora od strane Slobodana Miloševića. Bio je prinuđen da napusti diplomatiju i zaposli se u „Monteksu“ Čana Koprivice u Južnoj Africi.

Zadovoljstvo nam je da vas pozovemo
na predstavljanje knjige

**HRIŠĆANSKI KULTOVI
U CRNOJ GORI
(I–XVIII vijek)**

autora Petra Lekića

GOVORE

Ivan Jovović
publicista i urednik izdanja

Vukota Vukotić
istoričar

Petar Lekić
autor

MEDIJATORKA PROGRAMA

Dragana Erjavšek
novinarica

PODGORICA
Matica crnogorska, Beogradska 24c
utorak, 11. oktobar 2022. godine u 19 časova

Predstavljena knjiga
Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)
autora Petra Lekića

Podgorica, 11. oktobar 2022. godine

Knjiga istoričara Petra Lekića *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)* je pionirsko djelo koje obuhvata i prezentuje naše cjelokupno hrišćansko nasljeđe te zaslužuje izuzetnu pažnju i postaće ugaoni kamen istraživanja istorije religije i kulture Crne Gore, ocijenjeno je na promociji u Matici crnogorskoj.

O novom naslovu iz bogate izdavačke produkcije Matice crnogorske govorili su publicista i urednik izdanja Ivan Jovović, istoričar Vukota Vukotić i autor. Moderatorica razgovora bila je Dragana Erjavšek.

„Petar Lekić je odlučio da karijeru ne gradi na istorijskim temama XX stoljeća, koje kod nas uglavnom imaju dnevno-političku upotrebljivost, već se odlučio za put kojim se rjeđe ide, ulazeći u lavirinte srednjeg vijeka“, kazao je Jovović ističući da na tom polju nije lako pružiti jednostavna objašnjenja pojava i procesa.

„Naročito na tlu Crne Gore, ne samo zbog uništenja izvorne arhivske građe,

nego značajne devastacije ukupnih materijalnih dobara naših predaka zbog čega je neophodno poznavanje i drugih naučnih disciplina, od arheologije, preko lingvistike do istorije umjetnosti, pa je primjenom interdisciplinarnog pristupa nastala ova knjiga“, kazao je Jovović.

Kako je pojasnio u njoj su zastupljeni svi kultovi čiju materijalizaciju prepoznamo u obliku crkava, manastira, bratovština i sl.

„U knjizi je zastupljeno 133 kulta, od čega 99 opštih ili zajedničkih, kao i 12 pravoslavnih i 12 katoličkih kultova. Opšti ili zajednički kultovi predstavljaju duhovnu baštinu pravoslavne i katoličke crkve nastalih prije raskola 1054. godine“, istakao je Jovović.

Jovović je ocijenio da je knjiga još jedna potvrda u nizu aktuelnosti identitetskih tema u savremenoj crnogorskoj historiografiji, gdje se Petar Lekić odlučuje da na jedan atipičan način prezentuje sakralno nasljeđe crnogorskog i drugih naroda na ovom prostoru.

„Autor je pokazao kako su katolička i pravoslavna crkva preko svojih ustanova radile na utemeljenju i njegovanju kultova, pri čemu je data posebna pažnja onim gdje su bila sjedišta nadbiskupa i biskupa, odnosno episkopa i mitropolita, koja su se odlikovala najvećim stepenom ceremonijala, o čemu imamo živo svjedočanstvo koje seže u srednji vijek, a riječ je o tripundanskim svečanostima u Kotoru“, istakao je Jovović i ocijenio da se autor ovom knjigom kod stručne javnosti u Crnoj Gori legitimisao kao neko na koga se može osloniti crnogorska medijavelistika.

Dosadašnja crnogorska historiografija nije imala djelo poput ovoga. Previše smo bili zagledani u političku istoriju, istoriju ratova i sukoba, istoriju vladara i diplomatije, smatra istoričar Vukota Vukotić.

„Iz nekog razloga uspjeli smo da propuštimo ono što je vjekovima tiho i nenametljivo kreiralo Crnu Goru kakvu danas vidimo. Knjiga pred nama daje odgovore ili makar dio odgovora kako smo dospjeli tu gdje smo“, kazao je Vukotić.

Posebno je važno, dodaje Vukotić, što Lekićevo djelo pokazuje da prostor Crne Gore baštini Hristovu nauku od samih njenih početaka odnosno dva milenijuma.

„To je toliko impozantan podatak da bi mnogo veće i moćnije zemlje sve dale da mogu da se pohvale time. Nažalost, u našoj historiografiji činjenice su se bagatelisale, preko njih je preskakano i nije im se nikad davala velika pažnja. Trebalo je ispuniti druge ciljeve, predstaviti crnogorsku prošlost na način upotreban i tako da se uklopi u okvire koji su nametani spolja. Nebitno da li govorimo o jugoslovenskom ili nekom drugom velikodržavnom okviru bitno je da naša istorija, a posebno istorija srednjeg vijeka nikada nije tretirana na objektivan, metodološki ispravan način“, istakao je Vukotić.

Ocjenjuje da autor na koncizan način uspijeva da predstavi temu i ponudi znanje koji je potrebno da bismo razumjeli Crnu Goru srednjeg vijeka ali i Crnu Goru danas.

„U tome je izuzetna važnost knjige koju večeras promovisemo. To je taj ugaoni kamen bez koje nijedno drugo istraživanje od sada neće biti isto. Autor nam predstavlja naučno i metodološko polje kojim izuzetno vlada i vidi se da je zaista uložio ogroman trud. To je nešto što je epohalan posao, nešto u što bi se samo rijetki upustili“, zaključio je Vukotić.

Autor knjige *Hrišćanski kultovi u Crnoj Gori (I–XVIII vijek)* naveo da je riječ o studiji koja je sinteza njegovih dosadašnjih istraživanja.

„Crna Gora obiluje bogatom tradicijom kulturnih različitosti koje su primamljiva tema za istraživače. Ovom knjigom htio sam da dopunim znanje o crnogorskoj starijoj prošlosti koristeći izvore kako bih dočarao prethodno vrijeme“, istakao je Lekić.

Zadovoljstvo nam je da Vas pozovemo
na predstavljanje knjige

TRAGOVI PROŠLOSTI CRNE GORE

SREDNJOVJEKOVNI
NATPISI I ZAPISI U CRNOJ GORI
OD VIII DO XVI VIJEKA

autora **Božidara Šekularca**

GORAN

Vesna Vičević
magistar pomoćnih istorijskih nauka

Marijana Terić
književni kritičar

Marijan Mašo Miljić
publicista

Božidar Šekularac
autor

PODGORICA
Matica crnogorska • Berozova ulica 24 C
stranik, 22. novembra 2022. godine • 58 strana

Promocija knjige

Tragovi prošlosti Crne Gore autora **Božidara Šekularca**

Podgorica, 22. novembar 2022. godine

Dragocjena riznica istorije, kulture i pismenosti srednjovjekovne Crne Gore

Knjiga srednjovjekovnih natpisa i zapisa u Crnoj Gori od VIII do XVI vijeka, naslovljena *Tragovi prošlosti Crne Gore*, autora Božidara Šekularca predstavljena je u Matici crnogorskoj u Podgorici.

O djelu su govorili publicista Marijan Mašo Miljić, književna kritičarka Marijana Terić i autor.

Riječ je o drugom dopunjenom izdanju knjige, izvorno objavljene 1994. godine, koja je sada ponovo pred čitalačkom publikom i predstavlja jedan u nizu kulturnih i izdavačkih poduhvata bogate djelatnosti Matice crnogorske, istakao je Miljić.

Miljić je podsjetio da je knjiga rezultat dugogodišnjih istraživanja i bavljenja Božidara Šekularca srednjovjekovnom prošlošću Crne Gore kroz čiju se istoriju

smjenjivalo više civilizacija i kultura ostavljajući tragove od kojih su, kako ističe, mnogi netragom nestali.

Djelo je podijeljeno u dvije cjeline – Natpisi i Zapisi, te dodaje, to nijesu samo istorijski zapisi, već i posebne književne vrste, latinične i ćirilичne, važni srednjovjekovni pisani spomenici. Knjiga sadrži 71 natpis i 32 zapisa.

Osvrnuo se na vrijeme kada je sa Božidarom Šekularcem i Radojem Pajovićem radio u Istorijskom institutu Crne Gore.

„Bilo je to teško vrijeme, poslije AB revolucije. Njihova kancelarija bila je ne samo ‘mislionica’ nego i crnogorsko utočište i pribježište. Tada je Božo bio na meti napada vlasti i politike i zbog recenzije knjige Dragoja Živkovića ‘Istorija crnogorskog naroda’ prošao kroz neku vrstu pakla“, prisjetio se Miljić.

Književna kritičarka Marijana Terić smatra da Božidaru Šekularcu pripada posebno mjesto u istoriji crnogorske književnosti i kulture, jer je čitav radni vijek posvetio izučavanju prošlosti, crnogorske pismenosti i štamparstva, prvenstveno tumačenju starih dokumenata iz crnogorskog srednjovjekovnog perioda.

„Pronalaženje istorijskih izvora, procjena njihove autentičnosti i kritičko tumačenje predstavlja jedan od najzahtjevnijih zadataka u koji se upustio. Budući da se znatan dio spomenika nalazi u zbirkama ili bibliotekama izvan naše zemlje, autorov rad na otkrivanju sakupljene građe koju je hronološki i paleografski opisao potvrđuje da je riječ o izuzetno ozbiljnoj publikaciji vrijednoj poštovanja“, ocijenila je Terić.

Naglašava da se bogato rukopisno blago naše prošlosti upravo ovakvim izdanjima čuva od zaborava.

„Zahvaljujući ovom istraživačkom radu crnogorska istorija, književnost i kultura postale su bogatije za još jednu dragocjenu publikaciju, riznicu blaga crnogorske prošlosti. Vjerujemo da će kulturno nasljeđe naše zemlje postati predmet promišljanja, naučnog istraživanja i publikacija budućih generacija kojima će Šekularčeva studija biti nezaobilazan model savremenog teorijsko-metodološkog pristupa spomenicima crnogorske kulturne prošlosti“, zaključila je Terić.

Autor knjige Božidar Šekularac kazao je da je ponosan što je knjiga *Tragovi prošlosti* doživjela drugo izdanje.

„Zahvalan sam Matici crnogorskoj i ponajviše uredniku Ivanu Ivanoviću koji se vrlo preduzimljivo založio da se projekat završi. U odnosu na prethodno ovo izdanje je dotjeranije zahvaljujući preciznosti ljudi koji su na njemu radili“, kazao je Šekularac.

Smatra da je riječ o specifičnoj istoriji Crne Gore koja će mladim istraživačima biti od velike koristi. Rad na knjizi, podsjeća, trajao je pet godina, a osim istraži-

vanja u jugoslovenskim arhivima koristio je građu naučnih institucija Kijeva, Moskve, Sofije, Venecije, Beča, Soluna...

Šekularac se na kraju osvrnuo na izvode iz recenzija za prvo izdanje istaknutih poznavaoaca crnogorske istorije, Kotorana Miloša Miloševića i Jovana Martinovića koje su mu veoma važne.

*Riječ Marijane Terić na promociji knjige
Tragovi prošlosti Crne Gore, Božidara Šekularca*

Srednjovjekovna kulturna baština od suštinskog je značaja za istoriju bilo koje zemlje, jer spomeničko nasljeđe predstavlja ključni element nacionalnog, kulturnog i duhovnog identiteta svakog naroda. Istorijska sudbina Crne Gore kao zemlje koja je svojim graničnim položajem između Istoka i Zapada bila pod uticajem različitih kulturnih i civilizacijskih strujanja, uslovlila je specifičan razvoj crnogorske književnosti. Prevodna literatura bila je konstitutivni dio književnosti srednjeg vijeka, tako da mnogi rukopisni spomenici nastali u Duklji i Zeti predstavljaju značajne istorijske izvore, koji su privlačili pažnju, naročito, istoričara i filologa. Otkrivajući tragove našeg nasljeđa u vidu spomenika duhovne i materijalne kulture, Božidar Šekularac jedan je od rijetkih stvaralaca koji je svojim bogatim naučnim angažmanom donosio zanimljiva saznanja o crnogorskoj srednjovjekovnoj tradiciji.

Iz tog razloga, posebno mjesto u istoriji crnogorske književnosti i kulture pripada upravo ovom autoru koji je svoj radni vijek posvetio izučavanju crnogorske prošlosti, crnogorske pismenosti i štamparstva, prvenstveno tumačenju starih dokumenata iz crnogorskog srednjovjekovnog perioda. Svojom najnovijom publikacijom *Tragovi prošlosti Crne Gore* (2021), koja predstavlja drugo dopunjeno izdanje knjige iz 1994. godine, autor je predstavio rezultate svojih istraživanja koji se odnose na srednjovjekovne natpise i zapise iz Duklje, Zete i Crne Gore u periodu od kraja VIII do XVI vijeka.

U knjizi su objedinjeni svi dosad pronađeni i objavljeni zapisi i natpisi uz rekonstrukciju s fotografijama, crtežima i kritičkom obradom. Pored latinskih, grčkih i staroslovenskih pisanih izvora, ovo izdanje upotpunjuju i ilustracije u vidu likovnih i arheoloških dokumenata. Budući da je veliki broj zapisa i natpisa

sabranih u knjizi izvorno pisan na starim jezicima, čime je kako objašnjava Šekularac u Predgovoru knjige, njihova upotreba bila otežana, prevodom na savremeni jezik, autor ih je učinio dostupnim budućim proučavaocima.

Natpisi i zapisi čine poseban segment našeg srednjovjekovnog nasljeđa koji govori o razvoju kulture i pismenosti i predstavlja vrelo saznanja o ljudima i događajima iz jednog vremena. Imajući u vidu distinkciju između natpisa (kraći tekst ispisan ili urezan na kamenu i drugim tvrdim materijalima) i zapisa (zabilješka na papiru ili pergamentu), autor je svoju studiju kompoziciono podijelio na dvije cjeline: *Natpisi i Zapisi*.

Prvi dio knjige hronološki obuhvata natpise počev od Auzonijinog natpisa s kraja 8. vijeka pronađenog na kamenoj gredi u blizini jedne od najstarijih crkava u dukljanskoj državi, crkvi Sv. Marije, zaključno s natpisom nadbiskupa dukljansko-barskog Ivana Bruno (1563), koji sadrži podatke značajne za istoriju Bara i Crne Gore, a koju su opisala dva barsko-dukljanska nadbiskupa Bruno i Zmajević. U sličnom maniru, Šekularac iznosi najvažnije pojedinosti o pronađenim natpisima, proučava pismo, veličinu slova, materijal na kojem se nalazi rukopis, čime doprinosi potpunoj slici o pronađenim spomenicima kulture. Kako je veliki broj natpisa koje je sakupio i obradio, ukazaćemo na značaj samo onih koji se svojim specifičnostima i značajem izdvajaju u odnosu na druge. Jedan od njih je Andreacijev natpis u katedrali Sv. Tripuna koji se smatra najstarijim primjerom dukljanske književnosti na latinskom jeziku. Autor pojašnjava da je ovim natpisom potvrđena ličnost ktitora prvobitne crkve Sv. Tripuna, Kotoranina Andreacija i njegove supruge Marije, a takođe je utvrđen i datum gradnje.

Bogata je tradicija natpisa uklesanih u kamenu iz kojih se čita naša prošlost i narodna književna tradicija, rekonstruiše razvoj istorijskih događaja zbog čega su svi podaci do kojih je autor došao izuzetno dragocjeni. Zanimljivi su natpisi na freskama i ikonama u kojima Šekularac prepoznaje detalje iz Svetog pisma, nalazi teme o prolaznosti života što je u duhu srednjeg vijeka koji počiva na odnosu ljudskog i božanskog, odnosno prolaznog i vječnog. Bog je za srednjovjekovnog čovjeka svemoćni tvorac svijeta koji učestvuje u stvaranju čovjekove sudbine svojim providenjem. Otuda molitvene invokacije u naslovima, na početku i završetku rukopisa. Poznato je da su autori preuzimali čitave fragmente iz Biblije ili djela drugih autora, tako da je prepisivačka djelatnost bila izuzetno razvijena na području Skadarskog jezera.

Iznoseći informacije o natpisima koje je prikupio s terena, Božidar Šekularac svoju knjigu obogaćuje lucidnim zapažanjima, komentarima ili zaključcima do

kjih je došao na osnovu obrađenih dokumenata. Pišući o natpisu i fresci episkopa Danila u Bijeloj, autor otkriva prisustvo grčkih majstora slikarstva na našem primorju početkom 14. vijeka. Natpis o osnivanju crkve Santa Marija in Punta u Budvi prva je hronološki utvrđena pojava jedne benediktinske opatije na tom dijelu Primorja, dok je natpis o otkrivanju crkve Sv. Stefana „dragocjen izvor za istoriju antroponima jer se žensko ime Dana prvi put javlja na južnom dijelu primorja“. Šekularac ukazuje i na značaj natpisa na pečatu arhonta Petra iz 9. ili 10. vijeka kao prvorazredni istorijski izvor, podsjeća na prve škole na Crnogorskom primorju koje su osnovali benediktinci iz Monte Kasina, kao i na spomenike kulture koji čuvaju istoriju crnogorskih gradova.

Božidar Šekularac primjećuje da su domaći izvori koji osvjetljavaju dukljanski period oskudni, što znači da je pronalazak i najsitnijih podataka vrijedan doprinos za crnogorsko srednjovjekovno razdoblje. Jedan od takvih spomenika je olovni pečat Đorđija, sina kralja Bodina. Prateći istraživanja autora dolazimo do saznanja da se u natpisu Mavra Kazafranka na crkvi sv. Luke u Kotoru nalazi ime Duklja, koje se početkom 13. vijeka potiskuje imenom Zeta, što znači da je ovo jedan od „posljednjih pomena u ovom obliku“. Budući da je najreprezentativniji spomenik svog vremena u Kotoru (ali i u čitavoj Crnoj Gori) katedrala Sv. Tripuna, Šekularac zapisuje da je riječ o najstarijoj katedrali u Zeti u kojoj se nalaze tri nadgrobna natpisa kotorskih biskupa iz 13. vijeka. Mnogi spomenici, pored podataka o mjestu i vremenu podizanja građevina, donose podatke o ličnostima toga vremena i njihovom međusobnom srodstvu, opise graditelja, umjetnosti koja je bila razvijena u pojedinim gradovima, a nerijetko otkrivaju nedoumice oko osnivača manastira i crkava.

Autor identifikuje i izdvaja natpise na kućama koji su značajni s aspekta antroponimije, jer sadrže građu o istaknutim ličnostima, njihovim posjedima, a često i statusu u društvu. Kao jedan od rijetkih primjera srednjovjekovnog natpisa koji sadrži sve ove elemente Šekularac navodi natpis na kući Petra Vite u Stolivu. Ima i onih natpisa koji pokazuju jezičke specifičnosti poput poščanskog natpisa ili natpisa Ivana Crnojevića nastalih u 15. vijeku. Važno je naglasiti autorovu preciznost i detaljno tumačenje svih natpisa do kojih je došao uključujući i njihovo sagledavanje s aspekta lingvističke obrade. Mnogi od njih predstavljaju pogodnu građu za proučavanje fonetskih, morfoloških i sintaksičkih obilježja jezika. Iscrpnu ulogu u analizi drevnih dokumenata vidimo u autorovom pristupu koji je podrazumijevao rekonstrukciju teksta natpisa što nije bilo lako imajući u vidu da su pojedini natpisi bili nepotpuni i oštećeni, tako da je autor morao dati precizne pravopisne karakteristike svakog od njih.

Drugi dio studije *Tragovi prošlosti Crne Gore* sabira najvažnije zapise s područja zetske države, koji su uglavnom nastali u određenim centrima pismenosti, tzv. skriptorijumima u kojima su pisane knjige i ljetopisi. Pod crnogorskim pravoslavnim skriptorijumima podrazumijevale su se pisarnice u srednjovjekovnim manastirima i crkvama u kojima su se glagoljicom i ćirilicom prepisivale rukopisne bogoslužbene knjige namijenjene širenju pravoslavlja, ali i za službene državne poslove. Kao svjedoci pismenosti i kulture, zapisi upućuju na to da je pisarska djelatnost bila posebno razvijena u Kotoru – kulturnom i civilizacijskom centru pismenosti, a onda se proširila na skriptorijume crkava i manastira s obala Skadarskog jezera iz vremena Balšića i Crnojevića.

Prateći dijahronijski razvoj sakupljenih zapisa, Šekularac postavlja određene problemske nedoumice, poziva se na već objavljene relevantne izvore i što je najvažnije skreće pažnju na pogrešno citirane ili tumačene rukopise. U tom kontekstu, pratimo autorove čvrsto utemeljene stavove i naučnu ekspertizu kojom daje jasan istorijski pregled našeg kulturno-istorijskog blaga.

Prvi spomenik zetske, odnosno zetsko-humske škole i najrepresentativniji spomenik ćirilске pismenosti nastao krajem 12. vijeka, *Miroslavljevo jevanđelje*, po riječima Šekuraca, otkriva razvijene osobine primorske, zetsko-humske ortografije, a u manjem dijelu i uticaj raškog pravopisa. „Ta simbioza staroslovenskih tradicija i zapadnih kulturnih uticaja nigdje nije toliko izražena kao na prostoru nekadašnje dukljanske države, gdje nalazimo natpise čak na tri jezika zajedno: latinskom, grčkom i staroslovenskom,“ zaključuje Šekularac.

Proučavajući ostale zapise svoju pažnju usmjerava na ćirilski rukopis *Ilovička krmčija* – zbornik crkvenog i građanskog prava u kome su sadržana crkvena pravila, a koji se čuva u Arhivu Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Zatim pominje „zadivljujući ćirilski rukopis“ iz prve polovine 14. vijeka ili pergamentsko jevanđelje nazvano *Divoševo jevanđelje* koje se čuva u Cetinjskom manastiru, potom *Psaltir popa Dragolja* koji svjedoči da je Andrijevića s okolinom bila središte kulture i pismenosti u Gornjem Polimlju. Ne izostavlja da pomene jedan od četiri najstarija ćirilska rukopisa *Cetinjski zapis* ili *Simeonov tipik* iz 14. vijeka, zapis u rukopisu Narodne biblioteke Srbije koji daje precizan podatak o datumu smrti zetskog vladara Đurđa I Balšića i slično. Najstariji primjerci rukopisnih knjiga vezuju se za manstir Starčevo (Starčeva Gorica) među kojima je najpoznatiji *Prolog* koji se nalazi u Državnoj biblioteci u Berlinu i *Četvorojevanđelje* koje se čuva u biblioteci Marciana u Veneciji.

Pronađena su i dva vrijedna rukopisa u skriptoriju crkve Beške Gorice pisana perom monaha Nikona Jerusalemca, duhovnika Jelene Balšić – *Šestodnevnik* (nalazi se u manastiru Savina u Herceg Novom) i *Gorički zbornik* (čuva se u depozitu Arhiva Srpske akademije nauka i umjetnosti u Beogradu).

Od nesumnjivo velikog značaja jesu zapisi Andrije Paltašića koji je samostalno štampao trideset i sedam inkunabula, djela grčke literature, rimske klasike, savremenike, humaniste, i teologe. Šekularac posebno apostrofira da su njegove knjige „izradom i estetskim izgledom predstavljale proizvode najuspjelijeg ranog venecijanskog štamparstva“, pa ne čudi podatak da se u bibliotekama bivšeg SSSR-a čuvaju dvadeset i tri primjerka izdanja Andrije Paltašića. Pojava prve ćirilske štamparije Crnojevića na slovenskom Jugu jedan je od najvažnijih datuma crnogorske kulturno-istorijske prošlosti. Time je štampana knjiga predstavljala nastavak rukopisne knjige koja je u Crnoj Gori nastala prije pojave prve štamparije. Zapisom iz Nikolj Pazara iz 1560. godine (Bijelo Polje), koji sadrži interesantne podatke za istoriju pismenosti, a nije uvršten u drugim objavljenim zbirkama natpisa i zapisa, Šekularac zaokružuje broj prikupljenih i obrađenih rukopisa.

S obzirom na to da dukljanko-zetski period crnogorske srednjovjekovne književnosti obuhvata rukopisno nasljeđe od 8. do 15. vijeka, jasno se može uočiti njihova istorijska, kulturna i duhovna specifičnost. Pronalaženje istorijskih izvora, procjena njihove autentičnosti i kritičko tumačenje predstavlja jedan od najzahtjevnijih zadataka u koji se Šekularac upustio. Budući da se znatan dio spomenika nalazi u zbirkama ili bibliotekama izvan naše zemlje, autorov rad na otkrivanju sakupljene građe koju je hronološki i paleografski opisao potvrđuje da je riječ o izuzetno ozbiljnoj publikaciji vrijednoj poštovanja. Bogato rukopisno blago naše prošlosti ovakvim izdanjima čuva se zaborava i podsjeća na jedan kulturno-istorijski fenomen – pisano rukopisno nasljeđe jedne epohe vremenski omeđene. Vrijednost *Tragova prošlosti Crne Gore* vidimo i u oslikavanju kompleksnosti kulturnih prilika dukljansko-zetskog perioda što implicira široko poznavanje arhivske građe, akribičnost i komparativni pristup pri strukturiranju knjige.

Ovim, ali i prethodnim izdanjima, Šekularac je sačuvalao autentičnost naše kulturne zajednice, a bogatim fondom drevnih izvora i fotografija obezbijedio dostupnost rukopisa širokom krugu korisnika. Zahvaljujući istraživanju Božidara Šekularca, sistematičnoj katalogizaciji crnogorskog rukopisnog nasljeđa, sveobuhvatnom pristupu u osvjetljavanju natpisa i zapisa, crnogorska istorija,

književnost i kultura postale su bogatije za još jednu dragocjenu publikaciju, riznicu blaga crnogorske prošlosti. Vjerujemo da će kulturno nasljeđe naše zemlje postati predmet promišljanja, naučnog istraživanja i publikacija budućih generacija kojima će Šekularčeva studija biti nezaobilazan model savremenog teorijsko-metodološkog pristupa spomenicima crnogorske kulturne prošlosti.

ŠEDNIK ČETVRTKOM

MATICA CRNOGORSKA

šednik

č e t v r t k o m

Šednik četvrtkom
Gošća Anđa Backović

18. novembar 2021. godine

Tribina Matice crnogorske *Šednik četvrtkom* nastavljena je gostovanjem psihološkinje Anđe Backović.

Na početku je razgovarano o prilikama u koje je naše društvo dovela pandemija korona virusa. Načinu na koji su Ministarstvo zdravlja i Vlada odgovorile ovom izazovu kao i koliko su restriktivne mjere uticale na svakodnevni život i psihi građana. U tom pravcu Backovićeva je istakla koliko je promjena načina života u posljednje dvije godine uticala na djecu i mlade, način školovanja, druženja i uopšte društveni život. Pored ekonomske krize uslovljene pandemijom crnogorsko se društvo paralelno našlo i u političkoj i društvenoj krizi, na što se gošća Matice crnogorske posebno osvrnula. Konstatovano je da poremećene društvene i moralne

vrijednosti, ideologije koje veličaju zločine i genocid, negiranje nacionalne pripadnosti i ugrožavanje prava manjinskih naroda stvaraju nezdravu klimu u društvu i negativno utiču na svakoga pojedinačno. Backović je govorila i o zloupotrebi djece i mladih u političke svrhe kao i uticaju digitalne tehnologije na njihov psihološki razvoj.

Poznata crnogorska psihološkinja Anđa Backović autor je i koautor većeg broja udžbenika psihologije, zdravih stilova života i priručnika za nastavnike. Upravljala je projektima na prevenciji narkomanije, poboljšanja kvaliteta obrazovanja, jačanja uloge škole u razvijanju vrijednosti i vrlina učenika, prevencije stresa kod djece i odraslih i dr.

Razgovor je vodila novinarka Tanja Pavićević.

Šednik četvrtkom
Gost Jusuf Kalamperović

03. februar 2022. godine

Crna Gora je, uprkos turbulentnom periodu kroz koji prolazi od smjene vlasti 30. avgusta 2020. godine, sačuvala mir i to je najvažnije, ocijenio je nekadašnji ministar unutrašnji poslova u Vladi Crne Gore **Jusuf Kalamperović** poručujući i kako su novi parlamentarni izbori neminovnost.

On je juče, u sklopu programskog serijala Matice crnogorske *Šednik četvrtkom*, ocijenio i kako Vlada formirana nakon minulih parlamentarnih izbora, s obzirom na način na koji je oformljena i vođena, nije mogla uraditi ni više ni bolje.

- Najvažnije je da je u Crnoj Gori nakon 30. avgusta 2020. i 05. septembra 2021. godine sačuvan mir. Nama je svojstvena istina, ali ne i mudrost i ukoliko se sve zadrži na ovome mi smo relativno dobro prošli. Vjerujem da ćemo i ovo preživjeti

i da Crna Gora nastavlja da ide putem brzorastuće ekonomije i članstva u Evropskoj uniji – rekao je Kalamperović.

U kontekstu događaja koji su prethodili ustoličenju mitropolita **Joanikija** 05. septembra na Cetinju, Kalamperović je ocijenio i kako je aktuelni ministar unutrašnjih poslova **Sergej Sekulović** prilično mudro postupao.

- Da mu je bilo lako nije. To znam, jer sam bio ministar policije i mislim da je crnogorska policija dosta uticala na to da se sačuva mir. Policija mora biti lojalna državi i onom ko je vodi. Mislim da 5. septembra nije bilo lako ni policiji ni ministru Sekuloviću – rekao je Kalamperović.

Govoreći o aktuelnim političkim dešavanjima i inicijativi o izglasavanju nepovjerenja Vladi, Kalamperović je ocijenio kako do novih parlamentarnih izbora mora doći „prije ili kasnije“.

- A šta će se dešavati nakon tih izbora vidjećemo. Šta je bilo znamo, a šta će biti samo Bog zna. U svakom slučaju vjerujem da Crna Gora ima većinu za razum i boljitak – smatra Kalamperović.

Ocijenio je i kako je na smjenu vlasti na parlamentarnim izborima 2020. godine uticalo više faktora, a da je ključni dugogodišnja vladavina jedne partije.

- Narodu je jednostavno dosadilo – poručio je Kalamperović.

Nekadašnji visoki funkcioner crnogorske Vlade ističe i kako je naša država od obnove nezavisnosti 2006. godine postigla mnogo.

- Sve prognoze idu u prilog tome da bi rezultati tog referenduma, ukoliko bi opet bio raspisan, bili isti kao i 2006. godine. Ne vidim da je Crna Gora za to vrijeme napravila bilo kakvu grešku na spoljno-političkom planu, a ne mislim da je to uradila i ova nova vlast – kaže Kalamperović i dodaje kako ga sve to ohrabruje u vjeri u bolju budućnost Crne Gore.

Ističući kako će se vlast i političari mijenjati, Kalamperović napominje i kako u crnogorskom mentalitetu postoji jedna konstanta.

- A to je da mi hoćemo jaku ličnost na čelu i teško da će neka zapadna demokratija promijeniti tu našu svijest. Naš narod želi vođu – ocijenio je Kalamperović.

Govoreći o Jugoslaviji, Kalamperović je rekao da je to bilo vrijeme „velikog entuzijazma i čestitih ljudi koji su voljeli i gradili svoju zemlju“.

- Voljeli smo mi tu naši domovinu od Triglava do Đevđelije, a voljela je i ona nas. I nije tačno da je bratstvo i jedinstvo bila laž. U Crnoj Gori se 60-ih godina prošlog vijeka pojavila generacija nevjerovatnih talenata koji su dali privredni zahamah Crnoj Gori. U to vrijeme izgrađeni su kilometri lokalnih i regionalnih

puteva, građene su frabrike, aerodromi i hotelski kompleksi... A onda nam se dogodila kolektivna zabluda i kolektivno ludilo. Imali smo divnu zemlju, a srušena je sa toliko krvožednosti i bezumlja – ispričao je on.

Kalamperović je zaključio da su „kolektivne zablude jako opasne“, te da je „u politici lakše prevariti milion ljudi nego jednog čovjeka“.

Razgovor sa Jusufom Kalamperovićem vodila je novinarka **Tanja Pavićević**.

Usljed složenih zdravstvenih prilika i epidemioloških mjera, program je održan bez prisustva publike, a kompletan snimak razgovora dostupan je na web sajtu www.maticacrnogorska.me i oficijalnom Facebook profilu i You Tube kanalu Matica crnogorska.

Šednik četvrtkom
Gost Dragutin Papović

31. mart 2022. godine

Bjelaška i četnička ideologija je u Crnoj Gori živa i danas i zastupaju je koalicije okupljene oko Demokratskog fronta i Demokrata, smatra istoričar i poslanik Demokratske partije socijalista u Skupštini Crne Gore Dragutin Papović i procjenjuje da će sukobi i političke priče oko „srpskog sveta“ biti nastavljene „jer inače i traju od 1844. godine i Garašaninovog Načertanija“.

Papović je u okviru serijala Matice crnogorske *Šednik četvrtkom* ocijenio i da problem crnogorskog društva nije podijeljenost, nego način na koji međusobne nesuglasice rješavamo i vrijednosti koje zastupamo.

Uz ocjenu da je svako demokratsko društvo podijeljeno budući da u demokratiji sve razlike izlaze na površinu, Papović naglašava da je problem

Crne Gore u tome što se, kako kaže, te podjele pokušavaju poništiti kroz nejasnu frazu o pomirenju.

- Nejasno je sa čime se mi tačno mirimo. Ako je to negiranje države i prava na postojanje onda je to neprihvatljivo. Ako se kreće u takve vrste obračuna onda mi govorimo o pomirenju sa onima koji hoće da nas terorišu – ističe Papović.

Upozorava i kako su koalicije okupljene oko Demokratskog fronta i Demokrata nosioci četničke ideologije u Crnoj Gori i istakao kako je bilo očekivano da će oni, kada preuzmu vlast, taj koncept promovisati.

- Demokratski front to zastupa decenijama. Kada su vidjeli da za to imaju političku podršku oni su jasno demonstrirali tu ideologiju. To je bjelaška ideologija – istakao je Papović.

Kada je riječ o događajima koji su prethodili ustoličenju mitropolita Joanikija 5. septembra 2021. godine na Cetinju, Papović je ocijenio i kako je Vlada u tom slučaju svjesno išla ka izazivanju sukoba u Prijestonici.

- To je jedan značajan događaj, ali se na stvaranju provizorijuma, nacionalističkog koncepta „srpskog sveta“ radi i dalje. Sukobi i političke priče oko „srpskog sveta“ će u Crnoj Gori biti nastavljene, jer inače i traju od 1844. i Garašaninovog Načertanija. Ne vjerujem da će se to sada zaustaviti – kazao je Papović.

Ističe i da je cilj SPC bio da demonstrativno i sa aspekta nadmoći uđe na Cetinje, ali i naglašava da u tome ipak nije uspjela. Smatra i kako je Vlada u tom slučaju svjesno išla ka izazivanju sukoba u Prijestonici.

- Sve bezbjednosne procjene su govorile da taj čin ne treba dozvoliti. Logično bi bilo da svaka odgovorna vlada, kada dobije takve procjene, odustane od tog čina. Vlada je, međutim, svjesno išla na sukob na Cetinju. Ministru unutrašnjih poslova i direktoru Uprave policije su protivustavno i protivzakonito oduzeta ovlašćenja pa je komandu policijom preuzeo premijer. Onda, mimo Savjeta za odbranu i bezbjednost se donosi odluka o upotrebi vojnog helikoptera. Sve su to činjenice koje govore o tome da je tog dana u Crnoj Gori praktično izvršen državni udar, samo da bi mitropolit Joanikije bio ustoličen – rekao je Papović.

Govoreći o Vladi, koja je sada u tehničkom mandatu, Papović je ocijenio kako je taj eksperiment zapravo bio eksponat politike Srpske pravoslavne crkve u Crnoj Gori, a njen premijer Zdravko Krivokapić izaslanik pokojnog mitropolita Amfilohija.

- To je jedna namjesnička Vlada i sve što je ona uradila uradila je uz odobrenje i instrukciju Srpske pravoslavne crkve – kaže je Papović i naglašava da u tom

smislu ne treba zaboraviti odgovornost Građanskog pokreta Ura koji je, kako je naveo, sve to potpisao.

Papović je rekao i kako je smijenjeni ministar Vladimir Leposavić od Ministarstva pravde napravio kancelariju koja je ispunjavala pravničke zahtjeve SPC i upisivala eparhije kao da su nastale 1219. godine.

Govoreći o Temeljnog ugovoru između države i SPC, Papović je rekao kako je uvjeren da je taj dokument pisala SPC te da smatra da je premijer Krivokapića odbio da potpiše taj akt jer mu je funkcija bila u opasnosti.

- Mislim da mu je funkcija ipak bila važnija od temeljnog ugovora i da ga iz tog razloga nije ni potpisao – naglasio je Papović.

On smatra i da je vlada Zdravka Krivokapića politikom koju je vodila drastično zloupotrijebila i građane koji se osjećaju Srbima.

- Ta politika je jednako pogubna po Crnu Goru i građansko društvo, Crnogorce, Bošnjake, Albance, Hrvate i za Srbe jer je u civilizacijskom i vrijednosnom pogledu naopaka – kaže Papović.

Loše rezultate u oblasti kulture, obrazovanja i sporta u posljednje dvije godine, Papović pripisuje ministarki četiri objedinjena resora Vesni Bratić.

- To leži u činjenici da je taj resor vodila osoba koja se sama predstavlja kao žena četnik – rekao je Papović.

On ipak naglašava da je crnogorska kulturna baština bogata i da je samim tim i neuništiva. Smatra i da institucije poput CANU i Univerzitea Crne Gore, zbog kompleksne organizacije, teško da mogu donijeti jedinstveni stav.

- One mogu da reaguju pojedinačno, a njihove reakcije su bile nedovoljne – zaključio je Papović.

Šednik četvrtkom
Gošća Ana Vukotić

16. jun 2022. godine

Događaj 5. septembra na Cetinju predstavlja najveličanstveniji građanski otpor koji je ovo društvo artikulisalo u posljednjih nekoliko decenija, zbog čega političkim partijama ne smijemo dozvoliti da, manipulišući njime, ubiraju političke poene i od Belvedera prave paradu, poručila je rediteljka i direktorica Festivala internacionalnog alternativnog teatra (FIAT) Ana Vukotić.

Ona je, govoreći u okviru serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“, ocijenila kako su nepotizam i partitokratija najveći neprijatelj crnogorskog društva i problem koji prevazilazi čak i nacionalizam i nacionalne podjele. Vukotić smatra i da je duhovni i identitetski kapacitet jednog društva moguće graditi isključivo jakim institucijama, a ne „himnom, zastavama i kopicama“.

- Crna Gora se nakon ponovnog sticanja nezavisnosti zadovoljila time da je priznata, a vrlo malo se bavila razvojem institucija. Ja sam te 2006. godine vjerovala u progres i dolazak nekog boljeg vremena, a to se nije desilo – rekla je Vukotić.

Upozorila je i da ključni problem crnogorskog društva nijesu ni nacionalizmi i podjele, već nepotizam koji nam ne dozvoljava da se građanski razvijamo.

- Ako se oslobodimo nepotizma, oslobodićemo se i podjela i nacionalizma. Svjedoci smo da najbolji u Crnoj Gori nisu dobijali šansu. Oni su ili na margini ili su odavno otišli iz ovog društva. I to je tako koja god vlast da dođe. Vlasti se mijenjaju, ali se po tom pitanju suštinski ništa ne mijenja. Dok ne shvatimo da najbolji treba budu na pozicijama, ne možemo očekivati ni promjene na bolje – kaže Vukotić.

Ona u tom kontekstu ističe i da je politika u Crnoj Gori ugušila kulturu.

- U kulturi i umjetnosti su najznačajniji oni ljudi koji se bune. Mi smo išli drugom linijom. Kod nas su prihvatljivi samo oni poslušni. Ti poslušni vode institucije i zato smo mi danas tu gdje jesmo. Bojim se da kultura ovdje nije korektiv. Nijesmo spremni da čujemo drugačije mišljenje i kritiku, a ljude koji se na to usude automatski proglašavamo državnim neprijateljima. Moramo se konačno dovesti u situaciju da se rukovodioci biraju na konkursima i na osnovu četvorogodišnjeg plana. To se ne dešava, a to je naš najveći problem – ističe Vukotić.

Poručuje i kako konačno moramo početi da se „bavimo sobom, a ne dokazivanjem šta mi nijesmo“.

- Kulturna dobra najvišeg reda su nam u katastrofalnom stanju i za to nam niko nije kriv do mi sami. Odnos prema našem kulturnom blagu je naš problem. To nije problem ni crkve Srbije niti bilo koga drugog već isključivo naš. Priča o „srpskom svetu“ je besmislica. Mi treba da se bavimo sobom, a ne dokazivanjem šta nijesmo. Sveli smo se na zastave, kapice i himnu. Zastave kačimo na štrikove za veš. Ja mislim da se tako ne brani nacionalni identitet. Izgubili smo ozbiljno vrijeme dokazujući šta nijesmo – smatra Vukotić.

Ističe i kako događaji na Cetinju, koji su prethodili intronizaciji mitropolita Srpske pravoslavne crkve u Cetinjskom manastiru prošle godine, predstavljaju „najveličanstveniji građanski otpor koji je ovo društvo artikulisalo svih ovih godina“. Vukotić, međutim, primjećuje da taj događaj određene političke partije sada koriste za ubiranje političkih poena.

- Voljela bih da se taj događaj ne politizuje i da se njime ne manipuliše. Političke partije su od Belvedera napravile paradu – rekla je Vukotić.

Kada je riječ o Srpskoj pravoslavnoj crkvi Vukotić ističe i kako SPC, pod različitim imenima, nosi vlasničku strukturu nad velikim djelom crnogorske kulturne baštine i da je to, prije svega, odgovornost naših institucija i Zavoda za zaštitu kulture koji je dozvolio da ti objekti budu devastirani.

- SPC je okupatorska institucija koja raspolaže sa ogromnim kapitalom. Znamo da kroz te svetinje prolazi veliki novac nad kojima država nema nikakvu kontrolu. Crnogorska pravoslavna crkva, sa druge strane, nije dobila status koji zaslužuje, a to je, takođe, naš problem. Vlasti su mislile da će crkvu da odvoje po istom principu po kome su odvojile državu, a to su dva potpuno različita sistema – ističe Vukotić.

Kada je riječ o Temeljnem ugovoru između SPC i države Crne Gore, Vukotić smatra da taj dokument treba potpisati.

- Samo je pitanje šta će u njemu pisati. SPC ne smije biti iznad svih drugih crkava u Crnoj Gori – naglašava ona.

Kada je riječ o onom što je uslijedilo nakon 30. avgusta 2020. godine i smjene dugogodišnje vladavine Demokratske partije socijalista, Vukotić ističe da su ti događaji bili „neprijatni, ali i poželjni“.

- Jer smo vidjeli ko su ljudi sa kojima živimo i na kom smo mi civilizacijskom stupnju. To govori o društvu koje nije ulagalo u obrazovanje, nauku i kulturu – ističe ona.

Kaže i da Crna Gora više nema „nevladin, već vladin sektor“.

- Ljudi iz civilnog društva su ušli u institucije i to više nije nevladin, nego vladin sektor – navodi Vukotić.

Kada je riječ o Univerzitetu Crne Gore, Vukotić naglašava kako se ta ustanova godinama sistemski urušava.

- Lažne diplome i trgovina diplomama su urušile Univerzitet. Bolonja nas je, takođe, mnogo koštala. Sada smo došli u situaciju da je teže završiti gimnaziju ili bilo koju srednju školu, nego fakultet po Bolonji – kaže Ana Vukotić.

Govoreći o tri nagrade koje je pozorišna predstava „Šćeri moja“, koju je režirala, nedavno osvojila na 14-om Teatar festu „Petar Kočić“ u Banjaluci, Vukotić ističe kako je to za nju bilo veliko iznenađenje.

- Prije svega jer je premijera te predstave bila još 2016. godine. Ta nagrada je bila iznenađenje, ali i veliko osvježenje i za nas i za Crnogorsko narodno pozorište – zaključila je Vukotić.

Šednik četvrtkom
Gost František Šistek

23. jun 2022. godine

Temeljni ugovor između države i Srpske pravoslavne crkve, ukoliko bude potpisan, mogao bi izazvati nove političke krize, ali i nemire u Crnoj Gori, upozorio je češki historičar i profesor balkanistike na Fakultetu socijalnih nauka Karlovog univerziteta František Šistek.

On je, gostujući u okviru serijala Matice crnogorske „Šednik četvrtkom“, ocijenio da bi se država sada, umjesto na Temeljni ugovor, trebala fokusirati na socio-ekonomske krize koje će izvjesno da uslijede.

- Crna Gora treba da se bavi rješavanjem kriza koje slijede, a ne Temeljnim ugovorom. Bojim se da će taj dokument, ako bude potpisan, izazvati novu političku krizu, a moguće i nemire – upozorava Šistek.

Uz konstataciju da se pitanje vjere u ovdašnjoj javnosti povezuje sa pitanjem nacionalnosti, te da je religija kod nas „postala moda“, Šistek ističe kako su događaji 5. septembra prošle godine na Cetinju „obrukali i Crnu Goru i tadašnju vlast“.

- Sramota je da vlast napada sopstvenu prijestonicu. Bio sam zaprepašćen time. Evropljani su se smijali onom spuštanju sa helikopterima – ispričao je Šistek.

On je u tom kontekstu ocijenio i kako će, prethodna 42. crnogorska vlada, ostati upamćena kao „bizarna epizoda u istoriji Crne Gore“.

- Plan te Vlade je bio da se promjeni sve što se promijeniti može, da se Crna Gora uruši iznutra i uvuče u Vučićeve i Putinove planove – naveo je Šistek.

Kada je riječ o regionalnoj inicijativi „Otvoreni Balkan“, Šistek kaže da je to „pogrešna ideja i pogrešna priča, jer povezuje ideološki različite države“.

Šistek, kao jedan od rijetkih montenegrista u svijetu, ističe da je proces uspostavljanja crnogorskog jezika ostao nezavršen i da je to odgovornost državnih vlasti.

- Državna vlast po pitanju crnogorskog jezika nije uradila koliko je trebala. Jedan dio Crnogoraca je uvjeren da je crnogorski govor stvar provincijalizma. Taj proces je još u nekoj fazi koja nije završena, ali je situacija svakako bolja. Danas imate Fakultet za crnogorski jezik – kaže Šistek.

Češki historičar ističe i kako su crkveno pitanje u Crnoj Gori propustile da riješe, prvo komunističke, a onda i državotvorne vlasti nakon ponovnog uspostavljanja crnogorske nezavisnosti.

- Pitanje crkve je trebalo rješavati još u vrijeme socijalizma, ali komunisti nijesu željeli time da se bave. To je trebalo rješavati i nakon referenduma 2006. godine, ali je i ta prilika propuštena. Pitanje identiteta je ostalo nebitno, na tome se nije radilo – smatra Šistek.

Navodi kako bi se litije koje su obilježile 2020. godinu u Crnoj Gori mogle opisati kao „povratak u srednji vijek“, ali i da je zanimljivo kako je crkva uspjela da pokrene toliki broj ljudi.

- Crkva je zauzela značajan prostor u društvenom životu Crne Gore. Bilo je dosta marginalizovanog stanovništva koje je crkva prihvatila, pomogla im i istovremeno uvećala sopstveni uticaj na sistematičan i dugoročan način – objašnjava Šistek i konstatuje kako se „interesi crkve i Putinovog režima poklapaju u mnogo čemu“.

On smatra i da je rat u Ukrajini podvukao probleme koje Balkan ima sa Ruskim uticajem.

- Vidi se jasno da je Vučićev režim povezan sa Rusijom i da je Srbija postala trojanski konj ruske politike. Evropa i Amerika su Balkan ostavile na margini i Rusija je to iskoristila. Dugoročno gledano, ja mislim da će se Balkan osloboditi ruskog uticaja, jer je ovo prostor gdje Rusija nema šta da traži – naveo je Šistek.

Ocijenio je i kako predlog Evropske komisije, da se Ukrajini dodijeli status kandidata za članstvo u Evropskoj uniji, predstavlja moralnu podršku toj zemlji usljed rata sa kojim se suočava, ali i ukazuje na promjenu rezervisanog stava evropskih lidera prema politici proširenja.

- U Češkoj postoji interes da se Ukrajina primi u EU. Jedan dio evropskih država zaista podržava taj proces. Mislim da se interes za Ukrajinom sada povećao i kod evropskih lidera – kaže Šistek.

Odgovarajući na pitanje šta bi mogao biti krajnji cilj ruskog lidera Vladimira Putana, Šistek je naveo kako u politici nema uvijek krajnjih ciljeva.

- Putin igra sa više karata. Moguće da on igra na ponovnu obnovu Sovjetskog saveza ili možda nema nikakav plan – kazao je Šistek.

On smatra kako će se Evropljani ubrzo zasititi ukrajinskom krizom i fokus prebaciti na socio-ekonomske probleme koji Evropu čekaju ove zime. Upozorava da tu situaciju može iskoristiti desnica.

- Biće teška zima u Evropi. Građani će biti sve više indiferentni prema Ukrajini i biće sve većih pritisaka na vlade. Biće dosta teško i za građane i za vlade – zaključio je Šistek.

Šednik četvrtkom
Gost Radoje Cerović

3. novembar 2022. godine

Crna Gora je „improvizovano društvo“ bez institucija i identiteta, koje nikada nije završilo domaći zadatak i stvorilo intelektualnu klasu, a koje poslednjih par godina prolazi kroz unutrašnje transformacije koje izazivaju toksičan stres, upozorio je klinički psiholog i poslovni konsultant Radoje Cerović gostujući u serijalu Matice crnogorske *Šednik četvrtkom*.

On je tom prilikom istakao i kako nacionalni plan u Crnoj Gori postoji samo unutar zaštite sopstvenog identiteta i kako je relativizacija nacionalizma, s kojom se suočavamo, strateška ideja.

- Relativizacija nacionalizma u Crnoj Gori je strateška ideja. Nije jednak nacionalizam koji teži za osvajanjem druge države i nacionalizam koji je u okvirima patriotizma – naveo je Cerović.

Govoreći o promjenam koje su uslijedile nakon 2019. godine, Cerović je naglasio da se crnogorsko društvo ne može mijenjati iznad sopstvenih sposobnosti.

- Ne možete da se mijenjate većom brzinom nego što ste sposobni. Svaka promjena je stresna. Mi posljednjih godina živimo neke unutrašnje transformacije koje izazivaju toksičan stres – rekao je on.

Cerović je upozorio da je nacionalni identitet „opasna stvar“ i da će nas identitetska politika odvesti do ćorsokaka ukoliko ne shvatimo vrijednost građanskog društva i meritokratije.

- Plan o velikoj Srbiji postoji odavno, ali nije uopšte problem u tome nego u nezrelom društvu u kome to kao barut plane. Mi nismo uradili domaći zadatak da stvorimo intelektualnu klasu. Zdrava ljevica je tekovina Evrope. Mi to nikad nismo razvili. Mi zapravo nikad nismo ni shvatili šta je to i koliko je to važno. Poslije Drugog svjetskog rata smo mislili da smo pobijedili fašizam, ali posljednjih godina vidimo da nismo i da toga ima i kod nas i u Evropi. Mi se te hipoteke nećemo lako osloboditi, jer je to dio nas. Na političkim lidrima je da daju prostor onima koji nisu takvi. Ulaskom u EU i integracijom u neka napredna razmišljanja smirujete tu neman – istakao je on.

Govoreći o važnosti liderstva zasnovanog na zaslugama, Cerović je naglasio kako mi kao nacija nismo skloni meritokratiji.

- Mi to ne volimo. Mi uvijek idemo iz krajnosti u krajnost. U Crnoj Gori nizašta ne postoji kritična masa. Mi imamo strašan deficit ljudstva, a pritom smo strašno sujetni – naveo je on.

Dodao je i kako, kao posljedica nesređenog društva, najvrjedniji ljudski kapital naše države ne ostaje u Crnoj Gori.

- Mnoga djeca su otišla iz Crne Gore i u inostranstvu ostvarila važne stvari, a naša država nema pojma ko su ta djeca. Nekako smo jedva čekali da ti mozgovu odu kako bi ovdje napravili prostor za neke druge mozgove. Moja lična impresija je da dolazi do ekstremizacije i da naš najbolji ljudski kapital ne ostaje ovdje nego ide negdje drugo – kazao je Cerović.

Naglasio je da se država kreće u pogrešnom pravcu, da je mržnja, kojom se hrane ekstremistički pokreti, moćna i da se ono što se događalo 90-ih godina linerano događa i sada.

- Dozvolili smo da zombiji izađu iz grobova i da stalno mašu nekim simbolima. Teren za sve ovo je pripremao i DPS. Neko je 30 godina morao da radi više nego jednu pogrešnu stvar da bi smo mi danas ovo imali – kazao je Cerović.

Objasnio je i da je moć koju ima žena ogromna, te da se zato svi patrijarhalni i klerikalni režimi boje moći žena i trude da im ograniče prava da se čuju.

- Mi ćemo vrlo brzo imati višak muškaraca u društvu zbog selektivnih abortusa. Kad god smo u istoriji imali disbalans u korist žena imali smo i veliki ekonomski i svaki drugi napredak. Disbalans u korist muškaraca nismo imali nikad i ne znamo šta to sa sobom nosi, ali sve ukazuje na to da će to biti katastrofalno –naveo je on.

Kada je riječ o psihologiji, Cerović je podsjetio da ta profesija u Crnoj Gori još nije uređena zakonom i da samim tim svako može da bude psihoterapeut iako to nije.

Rekao je i da je pandemija korona virusa na mentalno zdravlje ljudi uticala daleko više nego što je i sam očekivao.

Cerović je iznio i nevjerovatan podatak da je Crna Gora jedna od država s najvišom stopom samoubistava u svijetu, da smo trenutno na 12 ili 13 mjestu i da nam to, kako je rekao, nije jedan od najgorih plasmata.

- Ali mi već godinama ne uspijevamo da shvatamo da je to tako – zaključio je Cerović.

IZLOŽBE I DRUGE AKCIJE

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE
ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

I Z L O Ž B A

80 godina
13. jula
1941-2021

GODINE PRKOSA I PONOSA
80th ANNIVERSARY OF JULY 13
YEARS OF DEFIANCE AND PRIDE

A U T O R I I Z L O Ž B E

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELHANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

A U T O R T E K S T A K A T A L O G A

ADNAN PREKIĆ

G O V O R E

DRAGAN RADULOVIĆ
predsjednik Matice crnogorske

DANILO IVEZIĆ
predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske (NZCH)

STEVAN RADUNOVIĆ
predsjednik CRNOR-a i antifašista Cetinja

Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“
četvrtak, 25. novembar 2021. godine u 18 časova

PROGRAM SE ORGANIZUJE UZ PRIDRŽAVANJE VAŽEĆIH MIERA INSTITUTA ZA JAVNO ZDRAVLJE CRNE GORE.

80 godina 13. jula 1941–2021
GODINE PRKOSA I PONOSA

Cetinje, 25. novembar 2021. godine

Izložba *80 godina 13. jula 1941–2021 – GODINE PRKOSA I PONOSA* otvorena je u Nacionalnoj biblioteci Crne Gore „Đurđe Crnojević“. Izložbu su povodom obilježavanja jubileja jednog od najsvjetlijih trenutaka crnogorske istorije priredili Matica crnogorska i Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske.

Izložbu čine dvadeset dva ilustrovana panoa sa fotografijama i dokumentima iz perioda pripreme ustanka i događanja nakon toga. Autori izložbe su historičar dr Adnan Prekić; historičarka mr Jadranka Selhanović; Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske i Danilo Ivezić, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske. Za katalog izložbe tekst je napisao dr Adnan Prekić. Total dizajn potpisuje Suzana Pajović. Na otvaranju su govorili Luka Lagator, predsjednik Ogranka Matice crnogorske Cetinje, Danilo Ivezić, predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske i Dragan Radulović, predsjednik Matice crnogorske, koji je i otvorio izložbu. Suorganizator izložbe je Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“.

Nakon pozdravne riječi Luka Lagator je ukratko predstavio sadržaj izložbe, pročitao kratak izvod teksta iz kataloga i najavio govornike:

„Narod Crne Gore podigao je ustanak u trenutku kada su fašisti kontrolisali cijelu Evropu. Zbog toga je ovo jedan od najsvjetlijih trenutaka milenijumske istorije Crne Gore, najveći i najorganizovaniji ustanak protiv okupatora u Evropi tokom 1941. godine. Trinaestojulski ustanak zato predstavlja i jedan od vojnih i političkih fenomena Drugog svjetskog rata. Ništa manje nijesu važne vrijednosti na kojima je organizovan otpor okupatoru. Te vrijednosti su ugrađene u temelje svih budućih razvojnih emancipatorskih uspjeha Crne Gore. Vrijednosti slobode, antifašizma, jednakosti i pravde postaću kamen temeljac obnovljene crnogorske državnosti koja je Trinaestojulskim ustankom najavila početak jednog novog perioda naše savremene istorije.“

Dragan Radulović je kazao:

„Matica crnogorska i Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske su organizovali ovu izložbu povodom jubileja 80 godina Trinaestog jula, antifašističkog ustanka crnogorskog naroda 1941. godine.

Zahvalnost upućujemo Foto-arhivu Vlade Crne Gore, Narodnom muzeju Crne Gore i SUBNOR-u na pomoći prilikom prikupljanja materijala.

Trinaestojulski ustanak crnogorskog naroda protiv fašističkog okupatora, 1941. godine, po svom značenju i porukama – predstavlja epohalni trenutak u samorazumijevanju našeg naroda.

Bio je to čin u kojemu je crnogorski narod ponovo pronašao svoju republikansku slobodarsku tradiciju, s moralnim gnušanjem i masovno oružano odbacivši privid slobode i državnosti, danajski dar italijanskog fašističkog imperija u obliku tzv. Nezavisne države Crne Gore. Crnogorski građani nijesu dopustili da ih prevari kvislinška ideja obnove crnogorske države, koja u uslovima fašističke okupacije ne bi bila ni nezavisna, ni država, ni crnogorska.

Čin prkosnog otpora protiv fašističke iluzije o državnosti, koja je ukidala slobodu i dostojanstvo crnogorskih ljudi, svodeći ih na puke podanike obnovljenog rimskog imperija, istorijski je konstitutivni momenat savremenog crnogorskog političkog subjektiviteta i nacionalne samosvijesti. To je čvrsti zalag za budućnost, i snažna opomena kada god posustanemo u borbi protiv ideologija i političke prakse koje ponižavaju čovjeka, ukidaju njegov spontanitet i žudnju za slobodom, svodeći bogatstvo ljudskog postojanja na bezlični višak materije i puki broj, čija je likvidacija onda samo pitanje tehnike.

Tim ustankom, i četvorogodišnjom borbom crnogorskih rodoljuba u jedinicama Narodnooslobodilačke vojske – pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i Josipa Broza – Crna Gora, crnogorski narod su jasno iskazali svoje nepriustajanje na život u ropstvu i poniženju, znajući da je cijena ogromna, i da će se, kao i bezbroj puta ranije – plaćati u krvi. Ali, isto tako, dobro znajući da je alternativa neprihvatljiva, jer nije svakakav život vrijedan življenja. Kada se čovjeku oduzmu sloboda, moralna autonomija i pravo da samostalno uređuje svoj život – šta onda preostaje? Za naše časne pretke prije osamdeset godina nije bilo dileme, oni su svoj herojski izbor odavno učinili. Nama za ponos, a sebi za vječnu slavu!

Obilježavanje ovog jubileja odvija se u vremenu opšte revitalizacije i ideološkog revizionizma. Već više od trideset godina, među narodima Jugoslavije, čuju se, i godinama postaju sve glasnjiji, politički zahtjevi da se domaći baštinici ideologije fašizma i šovinističkog kleronacionalizma iz Drugog svjetskog rata prikažu kao borci protiv sila Osovine, a ne kao njihovi najgorljiviji saradnici na terenu.

Podižu se spomenici, održavaju mitinzi i masovne mise zadušnice – koje nijesu izraz porodičnog pijeteta prema mrtvima, koliko su politička poruka živima – donose se zakoni i sudske rehabilitacije ... s ciljem da se nekako dokaže kako su saradnici fašista i okupatora bili antifašisti i borci za slobodu. Međutim, bez obzira na količinu žuči i falsifikata, u tome je nemoguće uspjeti. Saradnici okupatora su o svojoj kolaboraciji ostavili sasvim dovoljno tragova, i lako ih je kao takve prepoznati. Kod nas u Crnoj Gori možda i najlakše: od rane jeseni 1941. godine pa do kraja rata, svi koji su bili na strani okupacionih vlasti i zajedno izvodili oružane akcije protiv boraca Narodnooslobodilačke vojske, masovna strijeljanja, deportacije u logore i brutalne represije nad civilnim stanovništvom, jesu, i to jedino mogu biti – saradnici okupatora, kolovođe krvavog bratoubilačkog rata. A bilo ih je među pripadnicima svih naroda koji žive u Crnoj Gori, kao što je pripadnika svih naroda bilo u partizanskim jedinicama. Nijedan narod tu nije izuzetak.

Na ovom mjestu valaj ukazati i na višedecenijski fenomen odricanja od

trinaestojulske tradicije i herojske borbe crnogorskih partizana tokom Drugog svjetskog rata – čak i od onih kojima to nema po kome doći, kako se nekad zborilo u Crnoj Gori. Ništa u životu nije crno-bijelo, pogotovu to nije rat, jer kada vjetar sve nosi zavjetrina ne postoji. Crnogorska historiografija je detaljno istražila postupke zaraćenih strana, i pouzdano ih dokumentovala, tako da tu ništa nije ostalo nepoznato. Ali ono što je nepoznato, i o čemu istorijska nauka ne može da odluči jeste naš savremeni odnos prema Trinaestojulskom ustanku i borbi crnogorskih patriota u Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije. To pripada svakom od nas pojedinačno, svaka generacija iznova bira da li je za Trinaesti jul ili protiv njega – težine tog odgovora niko nas ne može osloboditi.

Obilježavajući ovaj jubilej, moramo se zapitati: šta nam danas govore te blistave stranice crnogorske prošlosti, čemu nas mogu podučiti?

Trinaesti jul, i docnija borba crnogorskih rodoljuba tokom Drugog svjetskog rata, omogućila je civilizacijski iskorak Crnoj Gori da se uspostavi kao demokratska republika, da u novoj Jugoslaviji dobije svoje ravnopravno mjesto sa drugim republikama, a crnogorski narod jednaku priliku za političku i socijalnu emancipaciju i napredovanje. I što je posebno dragocjeno: u takvoj Crnoj Gori, izrasloj na trinaestojulskoj republikanskoj tradiciji, postavljeni su prvi temelji za potpunu obnovu državnosti 2006. godine. Dakle, savremena Crna Gora ukoliko namjerava da postoji kao politička zajednica vrijedna ljudskog života u njoj, mora postojati na vrijednostima antifašizma, narodnooslobodilačke borbe jugoslovenskih partizana, i biti uvijek otvoreni prostor razumijevanja za sve narode i kulture, jer svi smo mi upućeni jedni na druge, dobrobit nam je zajednička, kao i odgovornost da unapređujemo ono što smo do sada postigli. Najzad, ukoliko tako

ne bude, i neuspjesi će nam biti zajednički i vodiće nas u zajedničku propast.

To su snažne poruke Trinaestog jula. I danas jednako vrijedne i politički upozoravajuće, kao što su bile i prije osamdeset godina.“

Danilo Ivezić je nakon osvrta na dugogodišnju uspješnu saradnju sa Maticom crnogorskom dodao:

„Trinaestojulski ustanak, crnogorski je odgovor na jedno od najvećih zala ovoga svijeta – fašizam i nacizam, nije jedini, ali je jedinstven po slijedećem:

Prvo, svojom masovnošću, što je i odredilo naziv Opštenarodni oružani ustanak, bio je jedinstveni primjer u tadašnjoj porobljenoj Europi. Odgovor nije bio ideološki nego civilizacijski.

Drugo, on je svojevrsan odgovor crnogorskog naroda na ponuđenu „fašističku slobodu“ – na Nezavisnu kraljevinu Crnu Goru, koja nije bila ni nezavisna, ni kraljevina, ni Crna Gora. Crnogorci su sa gnušanjem odbili ovakvu državu i ovakvu slobodu. Krunu nije prihvatio ni Nikolin unuk Mihailo. Crnogorski narod je, ponovo, pronašao svoju dušu.

I danas kada obilježavamo izuzetnu obljetnicu: 80 godina 13-to julskog ustanka, ističemo ove historijske činjenice, i gordo gledamo na te GODINE PRKOSA I PONOSA.

Vesko Pejović

Foto: Lidija Popović i Vesko Pejović

XVII Festival Krilata Seošnica

Rožaje, 24. april 2022. godine

Festival dječjeg stvaralaštva i stvaralaštva za djecu Krilata Seošnica, održan 24. aprila 2022. godine u Seošnici kod Rožaja. Ovogodišnjim, sedamnaestim susretima u Seošnici prisustvovalo je dvadeset pjesnike iz Crne Gore i regiona.

Na Festivalu su nagrađena talentovana djeca, mlade literate i recitatori, a žiri u sastavu Blaga Žurić, Branka Kovačević i mr Avdo Nurković, odlučio je da ove godine Povelju za umjetničko stvaralaštvo dodijeli dječjem pjesniku, pozorišnom i filmskom glumcu, Dragiši Simoviću koji je dugogodišnji saradnik i voditelj ovih književnih susreta. Djeci pjesnicima su dodijeljene tri nagrade.

„Ovo je za mene velika nagrada. Učestvovao sam na brojnim festivalima, ali nigdje nije toplije nego u svojoj zemlji. Nagrade, kažu, nisu važne, ali svakom umjetniku koji iskreno stvara, od velikog su značaja“, kazao je dramski umjetnik Dragiša Simović.

Ova tradicionalna smotra poezije organizuje se povodom obilježavanja Svjetskog Dana knjige, sa ciljem da kod djece podstakne ljubav prema čitanju i ukaže

na značaj knjige u obogaćivanju mašte i obrazovanju ličnosti.

Prepoznajući ove vrijednosti Matica crnogorska u kontinuitetu podržava Festival dječjeg stvaralaštva i stvaralaštva za djecu Krilata Seošnica, koji organizuje Avdo Nurković, predsjednik njenog Ogranka Rožaje.

SABNOR BIH

MATICA
crnogorska

NACIONALNA ZAJEDNICA
CRNOGORACA HRVATSKE

SUBNORA
CRNE GORE

I Z L O Ž B A

80 godina 13. jula 1941-2021

GODINE PRKOSA I PONOSA

**80th ANNIVERSARY OF JULY 13
YEARS OF DEFIANCE AND PRIDE**

AUTORI IZLOŽBE

ADNAN PREKIĆ, JADRANKA SELHANOVIĆ, IVAN IVANOVIĆ, DANILO IVEZIĆ

AUTOR TEKSTA KATALOGA

ADNAN PREKIĆ

GOVORE

Azra Delmo

direktorica Muzeja „Bitka za ranjenike na Neretvi“ Jablanica

Dragan Radulović

predsjednik Matice crnogorske

Daniilo Ivezić

predsjednik Nacionalne zajednice Crnogoraca Hrvatske

**Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“ Jablanica
subota, 7. maj 2022. godine u 11:20 h**

U sklopu obilježavanja 79. godišnjice Bitke za ranjenike na Neretvi i 77. godišnjice pobjede nad fašizmom otvorena izložba

***80 godina Trinaestojulskog ustanka 1941–2021
Godine prkosa i ponosa***

Muzej „Bitka za ranjenike na Neretvi“ u Jablanici, 7. maj 2022. godine

U Muzeju „Bitka za ranjenike na Neretvi“ u Jablanici, u Bosni i Hercegovini, otvorena izložba o crnogorskom ustanku 1941. godine *80 godina Trinaestojulskog ustanka 1941–2021 / Godine prkosa i ponosa*.

Izložba je otvorena u sklopu obilježavanja 79. godišnjice Bitke za ranjenike na Neretvi i 77. godišnjice pobjede nad fašizmom.

Dragan Mitov Đurović, generalni sekretar Saveza boraca NOR-a i antifašista Crne Gore, koji je jedan od organizatora izložbe zajedno sa Savezom antifašističkih boraca Bosne i Hercegovine, u razgovoru za Anadolu Agency predstavio je izložbu.

Izložbu su pripremili Matica crnogorska i Zajednica Crnogoraca u Hrvatskoj.

„Jean-Paul Sartre je rekao da ustanak crnogorskog naroda može služiti na ponos narodima Evrope. Bio je to prvi opštenarodni ustanak u porobljenoj Evropi, kada je oko 30.000 crnogorskih boraca s puškama ili bez pušaka krenulo na Njemce, odnosno na Talijane u tom vremenu i na veliki broj domaćih izdajnika na našim prostorima“, rekao je Đurović.

Dodao je kako je izložba, uz zahvalnost domaćinima, koncipirana da podsjeti ne samo „na herojsku borbu crnogorskog naroda nego na borbu svih naroda iz Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije, svih koji su se tokom četiri ratne godine na ovim prostorima borili“.

„Ovdje su svijetli likovi revolucije jugoslavenskih partizana, ali i valja skrenuti pažnju možda posebno na Ljuba Čupića, ‘osmijeh pred strijeljanje’, koga su Talijani uz pomoć domaćih izdajnika, četnika, strijeljali 9. maja, na Dan pobjede 1942. godine. Tu je i Joka Baletić, partizanka od 18 godina, koju su objesili, a tražila je samo da je obuku u crvenu haljinu, jer nije bila ni udata, a bila je partizanka“, rekao je Đurović.

Izložba, koja će biti otvorena narednih desetak dana koncipirana je hronološki.

„Ovo je i podsjećanje na svijetle trenutke historije crnogorskog, odnosno jugoslavenskih naroda, a istovremeno opomena da se nikada to na ovim prostorima ne desi“, rekao je Đurović.

Istakao je kako se oni iz Saveza boraca NOR-a i antifašista Crne Gore istinski ponose saradnjom s borcima i antifašistima Bosne i Hercegovine, posebno kada je riječ o organizaciji ove manifestacije, susretima na Sutjesci te brojnim drugim manifestacijama, uključujući Drvar, Jajce...

„Srce borbe Titovih jugoslavenskih partizana je Bosna i Hercegovina. Zato mi iz Saveza boraca NOR-a i antifašista i danas s ovog veličanstvenog skupa poručujemo da podržavamo i da ćemo učiniti sve što možemo da naša Crna Gora i vaša Bosna i Hercegovina, budu uvijek jedinstvene, budu samostalne i da se nikada na našim prostorima ni bilo gdje ne ponovi najveće zlo ovog svijeta – rat. Zato dajmo šansu miru ili ‘sve za mir, mir ni za što’“, rekao je Đurović.

Osvrnuo se i na naziv izložbe s posebnim fokusom na riječi „ponos“ i „prkos“.

„Prkos zato što smo ustali, prvi organizovano u porobljenoj Evropi, a kada je riječ o ponosu, istinski se Crna Gora i ona i ova i svaka ponosi julskim ustankom,

jer je to jedna od najsvjetlijih stranica crnogorske istorije“, rekao je Đurović.

Obilježavanju godišnjice prisustvuju gosti iz svih dijelova Bosne i Hercegovine, ali i regiona.

Aldijana Hadžić

Foto: Samir Jordamović

Link: <https://www.aa.com.tr/ba/balkan/muzej-bitka-za-ranjenike-na-neretvi-u-jablanici-otvorena-izlo%C5%BEba-o-crnogorskom-ustanku-1941-godine/2581511>

POVODOM OBILJEŽAVANJA DANA NEZAVISNOSTI CRNE GORE
ORGANIZUJE TRADICIONALNO

NADMETANJE KROZ SLIKU, RIJEČ I MUZIKU

ZADATA TEMA

ZAGRLI KAMEN I MORE

PRAVO UČEŠĆA IMAJU SVI UČENICI HERCEGNOVSKIH OSNOVNIH I SREDNJIH ŠKOLA KAO I UČENICI MUZIČKE ŠKOLE SVIH ODSJEKA

Rok za dostavljanje likovnih (crtez, akvarel, tempera, reljef, skulptura...) i literarnih radova (proza, stih) je utorak 10. maj 2022. godine do 18 h.

Radove (sa precizno navedenim nazivom škole, imenom i prezimenom učenika, razredom kao i imenom i prezimenom mentora) je potrebno dostaviti poštom na adresu:

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoieva 46.

Učenici Muzičke škole se predstavljaju izvođenjem programa po slobodnom izboru (jedna ili više kompozicija) trajanja do 8 minuta i obavezni su dostaviti prijave sa podacima (ime i prezime, odsjek, razred, tačan naziv kompozicija i kompozitora, ime i prezime mentora) na adresu:

Matica crnogorska Ogranak Herceg Novi
Njegoieva 46

ili putem e-mail adrese:
matica.hercegnovi@gmail.com

Nadmetanje učenika Muzičke škole će se održati u utorak 17. maja 2022. godine sa početkom u 17 h, u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi.

Rezultati će biti objavljeni i dostavljeni Muzičkoj školi u srijedu, 18. maja do 12 h.

Za učenike osnovnih i srednjih škola rezultati će biti objavljeni i dostavljeni u utorak, 17. maja 2022. godine do 12 h.

Ocjenjivački žiri čine istaknuti stručnjaci iz oblasti književnosti, dramske, likovne i muzičke umjetnosti.

Svečano proglašenje najuspješnijih učenika, dodjela diploma, nagrada i zahvalnica biće održano u petak, 20. maja 2022. godine sa početkom u 18 h u prostorijama Matice crnogorske Ogranak Herceg Novi, Njegoieva 46.

KONTAKT • +382 69 407 264
E-MAIL • matica.hercegnovi@gmail.com

Povodom 21. maja Dana nezavisnosti Crne Gore
Ogranak Matice crnogorske Herceg Novi organizovao tradicionalni konkurs

Nadmetanje kroz sliku, riječ i muziku
na temu „Zagrli kamen i more“

Herceg Novi, 20. maj 2022. godine

Hercegnovski ogranak Matice crnogorske i ove godine je po tradiciji, povodom 21. maja Dana nezavisnosti Crne Gore, organizovao konkurs *Nadmetanje kroz sliku, riječ i muziku*, a učestvovali su učenici iz svih osnovnih i srednjih škola u gradu kao i đaci Muzičke škole.

Odabrana tema bila je „Zagrli kamen i more“, a 20. maja, u galeriji hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske, u Njegoševoj ulici organizovana je svečana dodjela diploma, nagrada i zahvalnica najuspješnijim učesnicima, njihovim mentorima, direktorima škola i dugogodišnjim saradnicima u organizaciji konkursa.

Interesovanje za ovo literarno, likovno i muzičko nadmetanje, prevazišlo je sva očekivanja, pa su članovi žirija imali prilično težak zadatak. Od ukupno 176 prijavljenih, nagrađeno je 66 učenika.

Tim povodom iz Matice su za predan ocjenjivački rad zahvalili: dramskom piscu Stevanu Koprivici koji je bio i predsjednik žirija, književniku i publicisti Mirašu Martinoviću, istoričaru umjetnosti i skulptoru Bogdanu Musoviću, slikaru Darku Vlaoviću kao i profesorici klavira Lindi Poznanović, profesorici violine Aniti Popović i profesorici harmonike Bosiljki Kulišić-Čavić.

Nagrađenim učesnicima uputili su najsrdačnije čestitke, a svima ostalima iskrenu zahvalnost za učešće i postignute rezultate. U ime hercegnovskog Ogranka Matice crnogorske, sekretarka Jovanka Veljović obratila se brojnoj publici i učesnicima konkursa poručivši da „svako ko želi i umije da se izrazi kroz umjetnost, svako ko poštuje i cijeni njene vrijednosti, kod nas je uvijek dobrodošao“.

– Umjetnost je univerzalna dimenzija, pa kao takva neka i u buduće spaja naše različitosti i posebnosti, jer – ljepota je upravo u njima. Neka nas iduće godine na ovom mjestu bude još više, sa novom inspiracijom i novim idejama, većim brojem učesnika i nagrada, poželjela je Veljović.

Preuzeto sa portala RTV HN: <https://rthn.co.me/u-hercegnovskom-ogranku-matrice-crnogorske-dodijeljene-nagrade-ucesnicima-konkursa-zagrlj-kamen-i-more/>

**Povodom Dana Svetog Vladimira Dukljanskog
u Elbasanu otvorena izložba Matice crnogorske**

Kult Svetog Vladimira Dukljanskog

Elbasan, 4. jun 2022. godine

Matica crnogorska i Zajednica Crnogoraca u Albaniji su povodom praznika Svetog kneza Vladimira Dukljanskog predstavili izložbu *Kult sv. Vladimira Dukljanskog* u istoimenom manastiru nadomak Elbasana. Drugu godinu zaredom, uz blagoslov mitropolita Elbasana, Shpata i Librazda Andona Merdanija, 4. juna na Dan Sv. Vladimira, vjernici i poštovaoci kulta Sv. Vladimira su imali priliku da u manastiru, gdje počivaju mošti ovog svetitelja, pogledaju izložbu Matice crnogorske. Izložbu sačinjavaju freske, ikone i portreti Sv. Vladimira, sakupljenih u Crnoj Gori, Albaniji, S. Makedoniji, Bugarskoj, Grčkoj i Svetoj Gori. Za ovu priliku Matica crnogorska je namjenski uradila prateći katalog na crnogorskom i albanskom jeziku.

Delegaciju Matice crnogorske predvodili su Ivan Ivanović, generalni sekretar Matice crnogorske i Ivan Jovović, član upravnog odbora Matice i jedan od autora izložbe. Otvaranju izložbe su pored mitropolita Andona Merdanija, prisustvovali

i Gledian Llatja, gradonačelnik Elbasana; Majlinda Peza, prefekt okruga Elbasan; Zoran Đukanović, Uprava za saradnju sa dijasporom – iseljenicima, ...

Generalni sekretar Matice crnogorske je mitropolitu Andonu Merdaniju prilikom susreta poklonio primjerak fototipskog izdanja *Prazničnog mineja* Božidara Vukovića Podgoričanina iz 1538. godine, koje je Matica crnogorska nedavno objavila.

Ovogodišnja izložba je nastavak saradnje započete 2019. godine na inicijativu predsjednika Zajednice Crnogoraca u Albaniji Marinka Čulafića, kada je u ovom manastiru organizovana tribina posvećena Sv. Vladimiru. Tradicionalno se i ove godine kod manastira u blizini Elbasana okupio veliki broj vjernika i poštovalaca kulta Sv. Vladimira Dukljanskog iz Albanije, Crne Gore i susjednih zemalja.

***Nagrada Udruženja Crnogoraca Amerike
uručena Anji Mirković***

Cetinje, 17. jun 2022. godine

U prostorijama Matice crnogorske Ogranak Cetinje uručena tradicionalna, 22. po redu, Nagrada Udruženja Crnogoraca Amerike, sa sjedištem u San Francisku, Anji Mirković, najboljem đaku Cetinjske gimnazije.

Na skromnoj svečanosti, u ime Matice crnogorske govorio je Marko Špadijer, koji je prije 22 godine s Ivom Đukanovićem i Blažom Sredanovićem učestvovao u definisanju realizacije ove ideje koja je prerasla u tradiciju i postala simbol vezanosti naših iseljenika za Cetinje.

Novčanu nagradu u iznosu od 1.000 eura, Anja je, uz želje i čestitke za uspješnu karijeru, uručila gospođa Seka Vučićević, sestra Cetinjanina Iva Đukanovića, darodavca i predsjednika UCA.

Dirnuta ovim gestom Anja se zahvalila darodavcu, gospodinu Ivu Đukanoviću i Matici crnogorskoj Ogranak Cetinje na nagradi koja joj je uručena.

„Izuzetno mi je drago što mi nagradu uručuju ljudi koji iako su daleko nikada nijesu zaboravili grad iz kojeg potiču.

Planiram da upišem Fakultet hemijskih tehnologija u Ljubljani ali sa željom da se nakon završenih studija vratim na Cetinje. Nadam se da će se do tada stvoriti više mogućnosti za zapošljavanje mladih kadrova koji bi, u to sam sigurna, mnogo doprinijeli bržem razvitku našeg čarobnog grada kojemu država dugo vremena nije posvećivala adekvatnu pažnju.“

Vesko Pejović

13. JUL 1878

PRIZNANJE NEZAVISNOSTI CRNE GORE
NA BERLINSKOM KONGRESU

NJOHJA E PAVARESISE SE MALIT TË ZI
NË KONGRESIN E BERLINIT

13. JUL 1941

NARODNI USTANAK
PROTIV OKUPATORA

KRYENGRITIA POPULLORE
KUNDER PUSHTUESIT

Povodom Dana državnosti Crne Gore otvorena izložba

80 godina 13. jula 1941–2021

Godine prkosa i ponosa

Elbasan, 12. jul 2022. godine

Zajednica Crnogoraca Albanije (ZCGA) je u Etnografskom muzeju u Elbasanu, uz podršku opštine i gradonačelnika Gledijana Latje, i u saradnji s Maticom crnogorskom, povodom Dana državnosti Crne Gore, priredila prošlogodišnju izložbu Matice crnogorske *80 godina 13. jula – Godine prkosa i ponosa*, 12. jula 2022.

IZLOŽBA SLIKA ANE ŠOFRANAC

Kuća Vujovića, kombinovana tehnika, 15x20 cm, 2020

Govori: **Snežana Ivović**, istor. umjet.

U umjetničkom programu učestvuje **Ljubica Tomašević**, prof. violine

Moderatorka večeri: **Marija Todorović**

Četvrtak, 11. avgust 2022. u 19 h

Galerija Matice crnogorske Ogranak Cetinje, Njegoševa broj 60.

*Riječ Snežane Žane Ivović, istoričarke umjetnosti
na otvaranju izložbe slika Ane Šofranac*

Naša mlada sugrađanka Ana Šofranac sklonost ka ljepoti slikanja i izazovnoj magiji boje počela je iskazivati još u ranim đačkim danima. U tom procesu, kontinuiranog druženja sa slikarskim kistom, od uzdržanih početnih opipavanja sopstvenih mogućnosti do danas, predajući se čarobnom svijetu slikarskih izazova, preko kojih je osjetila da najbolje može iskazati svoje najsuptilnije emocije, ona je postupno istraživala i razvijala svoje likovne mogućnosti i kreativne domete.

Ovo je Anina druga samostalna izložba i prvo predstavljanje u rodnom gradu. Od početnih radova koji su se uglavnom vezivali za mrtve prirode Anino interesovanje se logično i očekivano proširilo na slikarske motive pejzaža, enterijera, cvijeća i figuralnih predstava.

Koristeći raznovrsne tehnike podjednako uspješno eksperimentiše uljem, akrilikom, temperom, pastelom.

Na Aninim slikama boja je osnovni plastički element, a saobrazno njenim unutrašnjim izražajnim potrebama, varira i njen intenzitet i kvalitet. Na pojedinim slikama, egzotičnih predjela i starih arhitektonskih cjelina, skrovitih mjesta, ona blista zvučnim i svježim lazurima, koje mjestimično upotpunjava reljefnijim nanosima intenzivne žute, zelene, plave. Izbjegavajući monohromiju, u vidu kontrapunktova, postavlja stilizovane ljudske figure intenzivirane kontrastima jarkih boja. Na drugim radovima zatamnjuje paletu ograničavajući hromatski izbor na, pretežno, zelene i braon tonove.

Anina likovna inspiracija, posebno se ističe kroz sklonost za ljepotu običnih, malih stvari koje su svuda oko nas, a koje zapravo često i ne primjećujemo. One, kao ogledala duše, bude u njoj čežnju i sjećanje na bezbrižne djetinjte snove kojima se stalno vraća.

Te uspomene, daleke ali ipak jasne, obavijena aurom mistike i melanholije iskristalisale su se kao primaran i neiscrpan izvor inspiracije, kao polazište i ishodište Aninog kreativnog rada. Počivajući na čistoj i iskrenoj emociji, materijalizovani kroz temu mrtvih priroda, starinskih servisa, tajanstva polupraznih kofera i isječaka toplih intimnih kutaka enterijera u kojima je vrijeme stalo, ta slikovna utočišta mira i svečane tišine emaniraju tragove ljudske prolaznosti. Ali ipak, u ta daleka, snena sjećanja, kao blagi lahor prodire svjetlost, metafora sveukupnog kretanja, optimizma i novih životnih radosti.

***Matica crnogorska poklonila preko 1.200 primjeraka knjiga
većem broju biblioteka i udruženja***

Podgorica, 22. septembar 2022. godine

U nekoliko proteklih mjeseci Matica crnogorska je sprovela akciju kojom su zainteresovanim bibliotekama, udruženjima i institucijama poklonjeni primjerci novijih i dostupnih izdanja iz njene bogate izdavačke produkcije. Poklonjeno je preko 1.200 primjeraka knjiga, a ovom prilikom su biblioteke, za razliku od prethodnih poklona, mogle da same izaberu naslove i broj potrebnih primjeraka za svoje fondove.

Akcijom su obuhvaćene sljedeće biblioteke: Gradska biblioteka i čitaonica Kotor, Biblioteka Filozofskog fakulteta UCG u Nikšiću, Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“ na Cetinju, Biblioteka Fakulteta za crnogorski jezik na Cetinju, Narodna biblioteka „Njegoš“ na Cetinju, Biblioteka centra za kulturu u Kolašinu, Biblioteka Gimnazije „Slobodan Škerović“ u Podgorici, Biblioteka Pomorskog muzeja u Kotoru, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“ u Podgorici, Biblioteka Centra za kulturu u Šavniku, Biblioteka „Ivo Vučković“, područno odjeljenje u Virpazaru, Biblioteka Centra za kulturu u Danilovgradu,

Narodna biblioteka u Bijelom Polju, Biblioteka Istorijskog instituta Crne Gore, Biblioteka DANU, Biblioteka CANU, Biblioteka Ekonomskog fakulteta UCG, Biblioteka Fakulteta političkih nauka UCG.

Posebno ističemo da su knjige poklonjene i udruženjima Crnogoraca u Kuli i Crvenki u Srbiji, Zajednici Crnogoraca u Albaniji, Islamskoj zajednici u Crnoj Gori, Jevrejskoj zajednici Crne Gore, SUBNOR-u Crne Gore, Institutu za onkologiju KBC u Podgorici, Kancelariji za mlade Sekretarijata za lokalnu samoupravu Glavnog grada Podgorica, Gradskoj biblioteci u Dubrovniku, Makedonskoj akademiji nauka i umjetnosti i Muzeju Bitka za ranjenike na Neretvi u Jablanici.

Matica crnogorska će nastaviti s ovom aktivnošću i poziva zainteresovane biblioteke, udruženja i organizacije da joj se neposredno obrate.

SAOPŠTENJA

Položeni vijenci na spomenik Lovćenska vila i na spomenik herojima Božićnog ustanka

Delegacija Matice crnogorske, 6. januara 2022. godine, položila je vijence na spomenik Lovćenska vila u znak sjećanja na crnogorske rodoljube stradale u Medovskom zalivu i na spomenik herojima Božićnog ustanka u Bajicama koji je primjer patriotizma i odanosti domovini.

U delegaciji Matice crnogorske koja je prisustvovala odavanju počte stradalim crnogorskim rodoljubima bili su Dragan Radulović, predsjednik; Ivan Ivanović, generalni sekretar; Luka Lagator, predsjednik Ogranka Cetinje i Vesko Pejović, sekretar Ogranka Cetinje.

Pored delegacije Matice crnogorske, vijence na spomenike crnogorskim junacima položile su delegacije Prijestonice Cetinje i Udruženja boraca NOR-a i antifašista.

Blizu 500 Crnogoraca koji su se iz Amerike i Kanade zaputili da pomognu u odbrani svoje domovine Crne Gore, stradalo je u albanskom zalivu San Đovani di Medova. Brod Brindizi kojim su putovali potopljen je na Badnji dan, na pragu rodne grude.

Božićni ustanak jedinstven je primjer patriotizma i odanosti domovini, koji već duže od jednog vijeka inspiriše generacije Crnogoraca kako se voli i brani svoja zemlja. Junaci Božićnog ustanka suprotstavili su se okupaciji i aneksiji Crne Gore. Nijesu pristali na nestajanje, na duhovno i političko porobljavanje, na gubljenje državnosti i narodne osobenosti.

Neka je vječna slava i hvala crnogorskim junacima stradalim pod Medovom i herojima Božićnog ustanka!

Cetinje, 6. januar 2022. godine

Saopštenje Matice crnogorske povodom presude Višeg suda u Podgorici u predmetu *Despa*

Matica crnogorska je zatečena činjenicom da je nakon 12 godina od pokretanja sudskog procesa po pitanju autorskih prava za objavljivanje romana *Despa* Kralja Nikole I Petrovića Njegoša donijeta odluka Višeg suda u Podgorici da Matica, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Adnan Čirgić i Aleksandar Radoman moraju po osnovu odštete i sudskih troškova isplatiti preko 42.000 eura tuženima. S ovom Odlukom Matica crnogorska je upoznata tek 14. januara 2022. godine, nakon što je objavljena u medijima.

Roman kralja Nikole *Despa* su kao suizdavači 2008. godine objavili Matica crnogorska i Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, a priredili su ga Adnan Čirgić i Aleksandar Radoman. Rukovodstvo Matice crnogorske je nakon objavljivanja i distribuiranja istog djela u izdanju „Oktoiha“ i „Svetigore“ naredne 2009. godine podržalo mlade montenegriste i tužbom stalo u odbranu njihovog naučno-istraživačkog rada i svojeg premijernog izdanja navedenog djela.

Treba ukazati na činjenicu da su tuženi pomenuti književni tekst nakon više od sto godina dopisivali i mijenjali, te da on zaista postaje različit od sačuvanog originala. Stoga se predmetno djelo ne može potpisivati imenom Nikole I Petrovića Njegoša. To je suština spora koju sud nije uvažio i na taj način falsifikat ozakonio kao ravan originalu. O cjelokupnom postupanju nadležnih sudova svjedoči i činjenica da su zloupotrijebili izostanak ovlašćenog lica tužitelja, koji je opravdan medicinskom dokumentacijom, donoseći presudu suprotno proceduralnoj praksi. Djeluje poražavajuće da su u predmetnom sporu angažovani pristrasni vještaci, da je održano 20 ročišta i da je proces trajao 12 godina.

Ovaj proces započet 2009. godine samo je još jedan od primjera koji ilustruje stanje crnogorskog sudstva, koje je suprotno procesnim načelima odugovlačilo da donese na zakonu utemeljenu presudu. Takvim postupanjem dovedeno je u pitanje pravo na suđenje u razumnom roku kao jednom od ključnih elemenata prava na pravično suđenje. Ovo posebno apostrofiramo zbog činjenice da je predmet

okončan na navedeni način ne zbog argumenata i dokaznog postupka o autorskim pravima, već iz proceduralnih razloga, na štetu tužitelja.

Smatramo da postoji politička pozadina kada je u pitanju predmetna presuda, s obzirom da se njenom sadržinom ozbiljno ugrožava rad i djelovanje Matice crnogorske, jer istom je gotovo 20% našeg godišnjeg bužeta namijenjeno za naknadu troškova parničnog postupka. Prethodno navedeno upućuje na zaključak da je u pitanju neopravdano dugi pravni spor koji je u ovom trenutku iskorišćen za obračun i dovođenje u pitanje redovnog rada Matice crnogorske kao Zakonom ustanovljene nezavisne institucije kulture u Crnoj Gori koja se bavi crnogorskim identitetom, očuvanjem i promocijom crnogorske kulture i baštine.

U vrijeme proračunatih napada na institucije i pojedince koji se zalažu za njegovanje crnogorskog identiteta ovaj atak doživljavamo kao dio osmišljenog plana da se onemogući njihovo programsko djelovanje.

Bilo je i ranije udara na Maticu crnogorsku, i ona ih je preživjela. Ne postoji razlog da sada bude drugačije. Uostalom, navikli smo na takve udare, i ne samo s jedne strane. Matica crnogorska se neće pomiriti s učinjenom nepravdom i kod nadležnih sudskih instanci će zahtijevati zaštitu svojih prava i prava priređivača, insistirajući na njima.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 17. januar 2022.

Apel Matice crnogorske za očuvanje mira u Crnoj Gori

Agresija Rusije na Ukrajinu dramatično je potresla čitav svijet. Direktno posljedice ovog sukoba prijete i našem regionu. Kako god se odvijali naredni događaji, činjenica da je jedna suverena zemlja u srcu Evrope, brutalno napadnuta od svog moćnog susjeda, proizvela je strepnju za svjetski mir.

Matica crnogorska se divi junačkom otporu ukrajinskog naroda i pridružuje se apelu čitavog miroljubivog svijeta za prekid vatre i izražava poštovanje prema dijelu ruskog naroda koji se javno protivi ratu i agresiji svoje zemlje. Nadamo se da će sukob u Ukrajini, i pored tragičnih ratnih stradanja, dovesti do jačanja svijesti o neophodnosti kompromisnog rješavanja sporova u svijetu.

Savremena Crna Gora se opredijelila za pripadnost evropskoj civilizaciji i demokratiji, i na putu je da se pridruži uniji evropskih država, povezujući svoju bezbjednost uz NATO savez.

Zapadni Balkan, u mogućoj daljoj ekalaciji rusko-ukrajinskog sukoba, jedan je od najranjivijih regiona. Opasnost po Crnu Goru, čiji je geopolitički položaj po mnogo čemu sličan ukrajinskom, nikako se ne smije potejnjivati.

Crna Gora je u ovom trenutku izložena izazovima kojima mora odgovoriti strategijom očuvanja svoje nezavisnosti i mira. Kroz istoriju Crna Gora je skupo plaćala svoju slobodu, a domaća nesloga nas je u prošlosti koštala gubitka nezavisnosti, velikih žrtava i posijane mržnje.

Zabrinutost crnogorskih građana i našeg iseljništva za mir i stabilnost svoje domovine je velika. Danas ništa nije preče nego mir i očuvanje suvereniteta države Crne Gore.

Zbog svega toga, Matica crnogorska, kao nezavisna organizacija posvećena i odgovorna jedino Crnoj Gori i izgradnji njenog identiteta kao multikulturne, građanske, demokratske zajednice i suverene sekularne države, poziva sve aktere na crnogorskoj društvenoj sceni – građane, intelektualce, nevladine organizacije, a prije svih političke subjekte i njihove lidere da svojim javnim stavovima i

djelovanjem stanu u odbranu građanskog mira u Crnoj Gori. Snažno apelujemo na parlamentarne stranke da pokažu odgovornost i političku razboritost, stavljajući po strani međusobne razlike i nepodnošljivost, a sve u cilju očuvanja naše zajedničke domovine. Jer bi u ovom trenutku radikalni partijski rivaliteti mogli dovesti Crnu Goru do negativnih posljedica nesagledivih razmjera.

Situacija od svih nas traži hladne glave i razumno promišljanje, služenje opštem interesu, a prije svega napor da se što prije formira Vlada i konstituišu institucije koje bi pomogle prevladavanju krize u funkcionisanju države.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 01. mart 2022.

Saopštenje Matice crnogorske povodom radne verzije „Temeljnog“ ugovora države Crne Gore i SPC/Crkve Srbije

Nakon nekoliko godina priprema u tajnosti, pred crnogorskom javnošću pojavio se nacrt „Temeljnog“ ugovora između države Crne Gore i Srpske pravoslavne crkve/Crkve Srbije. Sve ono zbog čega su crnogorski građani bili zabrinuti, napokon je postalo javno i svima očigledno. Crkva Srbije bi ovim Ugovorom sebe uspostavila kao feudalca i „državu nad državom“, grabeći sebi prava koja uveliko nadilaze poziciju crkve u sekularnim, slobodnim državama.

Crkva Srbije koja djeluje u Crnoj Gori od 1921. godine, nastala je tada gašenjem i potčinjavanjem Crnogorske pravoslavne crkve, pa je i pozivanje na kontinuitet od 1220. godine besprizorni istorijski falsifikat. Shodno tome, prepisivanje sakralnih kulturno-istorijskih spomenika crnogorskog naroda u njeno vlasništvo, nije ništa drugo do najobičnija krađa i otimačina, koja bi ovim Ugovorom bila ozakonjena od strane Vlade države Crne Gore.

Crna Gora je kao država, ali i jedna od strana ugovornica, sramno i u poniženju odustala od mnogih sfera javnog života koje su u sekularnim državama ekskluzivitet državnog nadzora i brige: zdravstva, prosvjete, socijalnog staranja... prepuštajući te oblasti Crkvi Srbije na upravljanje. Tačnije, sve je te oblasti, uključujući vojsku i policiju, otvorila prema Crkvi Srbije i njenom političkom uticaju. Potpisivanjem ovakvog Ugovora Crna Gora bi potpisala akt kapitulacije kao građanska i sekularna država, koja počiva na Ustavu i zakonima, i definitivno bi prihvatila ponižavajući status u odnosu na Crkvu Srbije i Patrijaršiju u Beogradu.

Matica crnogorska osuđuje, i s indignacijom odbacuje, Ugovor države Crne Gore sa Crkvom Srbije, i poziva sve crnogorske i građanske političke snage u Skupštini da ne dozvole ovakvo pravno i političko nasilje nad Crnom Gorom. Bolje je i ne biti u vlasti, nego svojim političkim (ne)djelovanjem podržati kapitulaciju i poniženje sopstvene države.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 28. jun 2022.

Povodom 13. jula, Dana državnosti Crne Gore Predsjednik Crne Gore Milo Đukanović odlikovao Maticu crnogorsku

Povodom 13. jula, Predsjednik Crne Gore g. Milo Đukanović odlikovao je Maticu crnogorsku Ordenom crnogorske zastave II stepena, za doprinos kulturi Crne Gore

Matica crnogorska svojim djelovanjem sebe određuje kao instituciju koja u savremenosti čuva najbolje iz crnogorske tradicije, one vrijednosti koje nam predstavljaju izvor snage i čvrsti su temelj budućnosti crnogorske kulture i nacionalnog identiteta. Nastojimo njegovati sve kulturalne supstrate Crne Gore, tako što u pripadnicima drugih naroda i kultura tražimo ravnopravne saradnike i prijatelje u zajedničkim naporima da izgrađujemo moderno i evropsko crnogorsko društvo. Čuvajući svoju državu Crnu Goru, jer ona pripada svima jednako, svi smo odgovorni da se suprotstavimo postojećim silama razaranja i dekompozicije. Niti jedan od naroda koji žive u Crnoj Gori u suštini nema rezervnu domovinu, i svima nam je zajednička briga o budućnosti ove jedine domovine koju baštinimo. Svi smo upućeni jedni na druge, i na svoju Crnu Goru, u budućoj zajednici evropskih država, jer to je naše prirodno mjesto pripadanja.

Matica crnogorska je institucija koja je stvorena da dugo traje i da plodove svog rada nesebično daruje kulturi crnogorskog naroda kojoj pripada i za čije dobro postoji. Zbog toga ovo visoko odlikovanje doživljavamo kao priznanje našoj dosadašnjoj djelatnosti, ali i kao snažnu podršku budućim poduhvatima. Nosićemo ga s ponosom.

Podgorica, 20. jul 2022.

Saopštenje Matice crnogorske o najavljenom potpisivanju tzv. Temeljnog ugovora

Budući da je crnogorskoj javnosti saopšteno da se 43. Vlada formira zbog ispunjavanja zadataka na putu pristupanja Crne Gore EU, iznenađujuće je da se kao prioritet premijera Abazovića i Vlade našlo pitanje potpisivanja tzv. Temeljnog ugovora sa SPC/Crkvom Srbije. Nije bilo potrebno mnogo pravnog znanja niti političkog iskustva da se predloženi dokument odmah pročita kao krajnje neprihvatljiv, koji preambulom i članovima vezanim za imovinska pitanja negira postojanje Crnogorske pravoslavne crkve. One koja svojim trajanjem od dinastije Crnojevića svjedoči o hrišćanskom duhovnom identitetu Crnogoraca i Crne Gore, vjekovne borbe za slobodu sve do zvaničnog međunarodnog priznanja 1878. godine na Berlinskom kongresu. Ovakav tekst ugovora, u međuvremenu argumentovano pravno osporen sa više relevantnih stručnih adresa, usvojen je na Vladi nakon desetak dana, opet na problematičan način, prostom većinom glasova prisutnih ministara.

Uskraćivanje podrške Vladi Dritana Abazovića i osporavanje legitimiteta, najmanje je što su crnogorske parlamentarne partije mogle i morale učiniti, na što je u svojem saopštenju od 28. juna 2022. godine ukazala Matica crnogorska. Odsustvom takvog političkog poteza, kojim su manifestovali sopstvenu političku slabost, crkvene i političke snage koje predvodi mitropolit Joanikije iskoristile su priliku da još jednom agresivno javnosti plasiraju svoje naume o rušenju Njegoševog mauzoleja na Lovćenu i zloslutnog narativa o „čišćenju Crne Gore od ustašluka“. Takođe, kroz narativ o „crnogorskom nacionalizmu“ svjedočimo pokušajima narušavanja multietničkog sklada do stepena da se crnogorski narod proglašava genocidnim.

Nepopravljiva istorijska mrlja nadvila bi se nad crnogorskim političkim blokom ako dozvoli da Vlada premijera Dritana Abazovića potpiše tzv. Temeljni ugovor u punom mandatu. Odsustvo zvaničnog uskraćivanja podrške i sprovođenja procedure u Skupštini Crne Gore značilo bi svojevrsnu nacionalnu, identitetsku i

političku kapitulaciju snaga koje su dovele do obnove crnogorske državnosti 2006. godine.

Naprasno potpisivanje tzv. Temelnog ugovora poslije neshvatljivog ignorisanja stručne, akademske i naučne javnosti i nepružanje šanse imenovanom stručnom timu da sačini primjedbe za definisanje teksta Ugovora je politički skandal prvog reda. Navikli smo na bahatost crnogorske vlasti u ugađanju interesima Crkve Srbije ali ovaj čin prevazilazi svaku vrstu unižavanja nacionalnog dostojanstva. Stvara se utisak da više nema ko da čuva ili brani Crnu Goru. Vjerovatna partijska trgovina da bi se u Parlamentu dobio potreban broj glasova za izbor pravosudnih organa ovim postupkom Vlade postaje čin grubog iznevjeravanja nacionalnih interesa, samoponiženja i značajan korak na putu stvaranja „srpskog sveta“. Ovakav ponižavajući ugovor vraća duh Podgoričke skupštine i predstavlja opijelo suverenoj Crnoj Gori, toga moramo biti svjesni.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 1. avgust 2022.

Riječ Ivana Ivanovića, generalnog sekretara Matice crnogorske na *Lučindanskim susretima u Zagrebu*

U Zagrebu, 29. oktobar 2022. godine

Ovogodišnji Lučindanski susreti posvećeni obilježavanju 170 godina proglašenja Crne Gore knjaževinom, podsjećaju nas na djelo državnika, političkog vizionara i pravnog reformatora knjaza Danila I Petrovića Njegoša. Vođen idejom države, knjaz Danilo uzdiže autoritet centralne vlasti, donosi zakone te postavlja temelje sekularne i moderne države Crne Gore. Nakon velike pobjede u bitci na Grahovcu 1858. godine, razgraničenjem sa Osmanskim Carstvom trasira put kojim Crna Gora na Berlinskom kongresu 1878. godine dobija i bezuslovno međunarodno priznanje. Knjaz Danilo za vrijeme svoje kratkotrajne – osmogodišnje vladavine, objedinjuje crnogorska plemena i utjelovljuje kod Crnogoraca svijest o državi Crnoj Gori kao najvećem dobru i zajedničkom interesu. Odsustvo strateškog nacionalnog programa nakon Danilove vladavine će uz velikodržavnu i hegemonističku politiku pretendenta na crnogorsku državu, u više istorijskih navrata dovesti u pitanje njen opstanak, a 1918. godine je i srušiti. Pred sličnim izazovima se Crna Gora nalazi i danas, 16 godina nakon obnove državne nezavisnosti. Stoga su ciljevi knjaza Danila i za nas jednako aktuelni: izgradnja snažnih institucija, pravno uređenje sekularne države, definisanje nacionalnih interesa i zaokruživanje identitetskog pitanja. Sve ono za što smo vjerovali da će do početka treće decenije 21. vijeka, biti uspješno obavljeno. Svoje viđenje puteva Crne Gore, Matica crnogorska je definisala u svoja dva

programa *Crna Gora pred izazovima budućnosti* iz 1999. i *Crna Gora na evropskom putu* iz 2013. godine, koje je ponudila crnogorskom društvu.

I na primjeru knjaza Danila, Matica crnogorska demonstrira svoju posvećenost naučnom pristupu nacionalno-formativnim istorijskim i kulturnim međašima. U susret godišnjicama – 160 godina od ubistva Danila I Petrovića Njegoša 2020. godine i ovogodišnjoj – 170 godina od obnove knjaževine Crne Gore, Matica je objavila tri knjige koje rasvjetljavaju politički i državnički značaj ovog crnogorskog vladara, kojeg tendenciozni pretendenti na crnogorsku istoriju kontinuirano prikazuju u krajnje negativnom kontekstu. Riječ je o *Političkim spisima knjaza Danila Petrovića* koje je priredio Živko Andrijašević; zatim djelu Saše Brajović *Portreti knjaza Danila I Petrovića Njegoša* i knjizi Momčila Šaletića *Ubiše knjaza*.

Smatramo da crnogorski nacionalni identitet i samosvijest ne mogu opstati, hronološki gledano, bez utemeljenja u kultu Sv. Vladimira Dukljanskog; državničkih, duhovnih i kulturnih domašaja dinastije Crnojević – uspostavljanja Crnogorske pravoslavne crkve i osnivanja prve državne štamparije u Evropi; bez herojske borbe za slobodu Crnogoraca, konstituisanja i međunarodnog priznanja Crne Gore za vrijeme dinastije Petrović-Njegoš; kao ni bez antifašističkog oslobodilačkog pokreta i opštenarodnog ustanka crnogorskog naroda 13. jula 1941. godine. Zato su i naši najzapaženiji projekti, realizovani proteklih nekoliko godina, posvećeni upravo ovim samoprepoznavajućim biljezima bez kojih ne mogu opstati ni država Crna Gora, niti nacionalni Crnogorci.

Izostanak političke volje za definisanje i realizovanje nacionalnih interesa, ideologije, kulturnih, duhovnih i društvenih vrijednosti nakon 2006. godine, otvorili su prostor za društvenu i političku krizu. Njega su iskoristile snage čija ideologija i djelovanje ne priznaje crnogorsku naciju, jezik i kulturu. Posebno zabrinjava stanje crnogorskih institucija koje bi trebalo da brane multietničko crnogorsko društvo, njegov sklad i temeljne evropske vrijednosti, na kojima počiva, i na kojima bi morala ostati postreferendumska Crna Gora.

Zadovoljstvo nam je što od samog osnivanja Matice crnogorske jedan dio programa i izdanja realizujemo upravo u saradnji sa Nacionalnom zajednicom Crnogoraca Hrvatske. Vaše razumijevanje crnogorskog identiteta, njegovo objektivno naučno prezentovanje upravo korespondira sa načinom na koji djeluje i kojim se rukovodi Matica crnogorska. Intelektualni, ali prije svega čojski kapital koncentrisan u vašoj Zajednici, činio je našu saradnju lakom i uspješnom. Zato u kontinuitetu dijelimo razmišljanja i brigu o političkim i društvenim dešavanjima u Crnoj Gori, a činimo to i danas, kad se naša domovina suočava sa najvećim izazovima nakon obnove državne samostalnosti. Sigurni smo da će Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske i ovoga puta dati doprinos prevladavanju problema crnogorskog društva i da ćemo u vama imati pouzdanog partnera. Uostalom, ne preostaje nam drugo nego da zajednički učinimo što je do nas, kako bi Crna Gora započela novi ciklus obnove, suočavajući se sa sobom i svojim slabostima.

Najzad, crnogorsko društvo se, uprkos svemu, a zarad svoje budućnosti, mora uspostaviti na vrijednosnom sistemu i moralu koji su gradili naši preci, vraćajući se tako svojoj suštini. To će biti najbolji i najbrži način da se svrstamo uz napredne evropske i svjetske države i da od njih budemo poštovani i prihvaćeni. Klasična Crna Gora i crnogorski čovjek bili su poznati po jedinstvenom moralnom idealu, ali i osobenoj kulturnoj matrici. To su bili prvenstveni znaci njihovog prepoznavanja, samoprepoznavanja, ali i crnogorskog nacionalnog dostojanstva.

U savremenoj Crnoj Gori taj duh je najbolje razumijevao i prezentovao, istaknuti pjesnik i intelektualac, dugogodišnji predsjednik Matice crnogorske, nedavno preminuli Branko Banjević. Činio je to modernim poetskim i esejističkim izrazom ali podjednako svojom snažnom ličnošću i neprevaziđenim besjedničkim darom. Matica crnogorska je njegovom smrću izgubila dugogodišnjeg predsjednika i prije svega pouzdan oslonac na čiji je savjet uvijek mogla računati. Ovom prilikom se mora istaći da je neobično cijenio vašu Zajednicu, gajeći dugogodišnje iskreno prijateljsvo sa mnogima, od kojih neki, nažalost, više nijesu među živima.

Obaveza Matice crnogorske da okuplja iseljenike odane Crnoj Gori, nastaviće se gdje god je moguće. Konkretnim projektima sa vašom Zajednicom nastavićemo plodnu saradnju povezujući se, vjerujemo u to, zajedničkim programima sa nacionalnim institucijama kulture Republike Hrvatske, jačajući saradnju i produbljujući bliskost dvaju prijateljskih naroda i država.

Na samom kraju bih vas pozdravio riječima velikog vojvode Mirka Petrovića, brata knjaza Danila Petrovića i oca kralja Nikole I, predvodnika crnogorske vojske u bitci na Grahovcu 1858. godine. Zagrebački časopis *Naše gore list* u reportaži o njegovom susretu sa hrvatskom studentskom omladinom u Beču, krajem 1862. godine donosi njegov govor: „Vi ste rekli lipi moji Hrvati – što vam je na srcu ležalo. Milo mi je čuti, gdje tako govorite i tako dobro mislite za svoju braću Crnogorce. Tako i valja: ta mi smo jedan rod, jedna krv, jedan jezik, jedno ime, jedna nam je vjera hrišćanska. Hrvati su valjani ljudi i pošteni rodoljubi.... Imajte Crnogorce uvijek na srcu i ljubite ih kao što oni na srcu nose i ljube Hrvate“.

Saopštenje Matice crnogorske povodom kamenovanja prostorija Crnogorske pravoslavne crkve u Podgorici

Matica crnogorska najoštrije osuđuje ovaj besprizorni čin u Podgorici, i poziva sve nadležne institucije da djeluju u skladu sa zakonom i počinioce privedu odgovornosti.

Nakon parlamentarnih izbora 2020. građani Crne Gore se osvjedočavaju u nove oblike progona i diskriminacije, ovoga puta je riječ o politički motivisanom napadu na Crnogorsku pravoslavnu crkvu u Podgorici.

Kao što su svoju vladavinu Crnom Gorom septembra 2020. godine započeli šovinističkim prijetnjama pripadnicima manjinskih naroda „selite se Turci“, „polećela crna ptica, Pljevlja biće Srebrenica“ ili uriniranjem po spomeniku Ljubu Čupiću kao dokaz svoje pripadnosti ideologiji fašizma... tako srpski šovinisti nakon nedavno održanih lokalnih izbora nastavljaju svoju politiku zastrašivanja, samo ovoga puta otvoreno prema vjernicima i sveštenstvu Crnogorske pravoslavne crkve. Tim činom agresije šalje se politička poruka ne samo vjernicima i poštovaocima Crnogorske pravoslavne crkve nego svim slobodomislećim ljudima koji različito gledaju na budućnost Crne Gore. Ta poruka je sasvim jednostavna i svima razumljiva: da su u društvu nepoželjni ukoliko se ne odreknu svog političkog stava ili nacionalnog i kulturnog identiteta. Ostrašćeno iskazivanje neprijateljstva prema vjernicima i sveštenstvu CPC nije huliganski ispad grupe neodgovornih ljudi, već logičan nastavak politički pripremljene atmosfere progona neistomišljenika i pokušaj zaplašivanja Crnogoraca.

Matica crnogorska upozorava da ako vlast ne bude reagovala primjereno i pravovremeno na ovaj agresivni čin, otvoriće put definitivne fašizacije društva i biti odgovorna za posljedice koje mogu iz toga proizaći.

Nova politička većina mora biti svjesna da u politici ljudima nikada nije dobro činiti baš sve što se im može. Ako ičemu, bar tome nas je prošlost naučila.

Za Maticu crnogorsku
Dragan Radulović, predsjednik

Podgorica, 30. oktobar 2022.

NOVI ČLANOVI

Došljak Draško

Rođen 1966. godine u Beranama. Diplomirao je na Odsjeku za srpskohrvatski jezik i jugoslovensku književnost Filološkog fakulteta Univerziteta u Prištini. Doktor je filoloških nauka. U zvanje docenta izabran je na Filozofskom fakultetu Univerziteta Crne Gore 2011, a 2016. godine u zvanje vanrednog profesora.

Učestvovao je na preko trideset naučnih skupova u zemlji i inostranstvu. Objavio je oko 400 naučnih i stručnih radova, studija, ogleđa i prikaza u domaćim i inostranim časopisima.

Bio je odgovorni urednik časopisa *Tokovi*, član redakcije listova *Novi svet* i *Sloboda*, jedan od urednika opšte monografije Berana. Član je redakcija časopisa *Glasnik Bihora* i *Odzivi*. Bio je sekretar Saveza slavističkih društava SFRJ, član Uprave MSC-a, Društva za primijenjenu lingvistiku Crne Gore i Filološkog društva Internacionalnog univerziteta Novi Pazar. Recenzirao je i uredio pedesetak knjiga iz lingvistike i književnosti. Autor je scenarija za dokumentarni film *Vjetar vjekova*, povodom 100 godina od rođenja Mihaila Lalića. Autor je knjiga: *Lična imena Zaostra*, *Stara lična imena*, *Onomastika Budimlje*, *Antroponimija Police* i *Rječnik gornjobihorskog govora*.

Erjavšek Dragana

Rođena je 1980. godine u Baru. Diplomirala je na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Novinarka je i književna kritičarka u dnevnom listu *Pobjeda*. Devedesetih godina je objavila dvije zbirke poezije (*Horizontala preko bola* i *Vertikalna bola*) a 2008. godine roman *Otvorena knjiga*. Poeziju, prozu i eseje objavljuje u književnim časopisima. Na konkursu „Queer Montenegro 2021“ osvojila je treću nagradu za priču „Primabalerina“, a na konkursu „Zavičajne staze 2022“ u Petnjici prvu nagradu za priču „Gost“. Magistrandica je na Filološkome fakultetu u Nikšiću. Živi u Nikšiću, radi u Podgorici, piše u vozu.

Glomazić Sofija

Rođena 1992. u Nikšiću. Završila Fakultet političkih nauka Univerziteta Crne Gore u Podgorici, smjer Međunarodni odnosi. Na istom smjeru završila i postdiplomske master studije. Završila specijalističke studije na Pravnom fakultetu, smjer Ustavno-pravni. Radila kao asistent – demonstrator na Fakultetu političkih nauka, NVO Pro futuro, angažovana na projektima koje je organizovao Studentski parlament UCG. Polaznica brojnih seminara i škola, od kojih se izdvajaju Škola demokratije, Škola ljudskih prava osoba sa invaliditetom, Škola roda i reforma sektora bezbjednosti, Regionalna škola manjinskih prava itd. Dobitnica stipendije za najbolje studente od Ministarstva prosvjete, opštine Nikšić kao i nagrade za jednog od najboljih studenata Fakulteta političkih nauka.

Jelenić Marijana

Rođena u Podgorici 1985. godine. Osnovno i srednje muzičko obrazovanje stekla u školi „Andre Navarra“. Muzičku akademiju završila na Cetinju, u klasi Romana Simovića. Članica simfonijskog revijalnog orkestra od 2004. do 2007, članica prvog crnogorskog ženskog kvarteta „Unique“ i kamernog orkestra pod vođstvom Mirana Begića. Predstavljala Crnu Goru na festivalima u regionu i širom Evrope. Od 2007. godine radi kao nastavnica violine u školi za osnovno i srednje muzičko obrazovanje „Dara Čokorilo“ u Nikšiću, i rukovodilac je aktiva gudača. U radu sa učenicima ostvaruje značajne rezultate na domaćim i regionalnim takmičenjima.

Jovan Muhadinović

Rođen je 1983. godine na Cetinju. Diplomirao na Odsjeku za istoriju i geografiju Filozofskog fakulteta u Nikšiću 2009. godine. Na istom fakultetu 2018. godine završio i postdiplomske studije istorije. Doktorand je na studiju istorije Filozofskog fakulteta u Nikšiću. Objavio preko 30 naučnih tekstova u stručnim časopisima a objavljuvao i članke za novine. Bio učesnik više domaćih i stranih naučnih skupova. Tema istraživanja i interesovanja mu je istorija Crne Gore u XIX i XX vijeku, kao i istorija Jugoslavije od 1918. do 1992. godine. Živi na Cetinju i radi kao kustos u Muzeju novca Centralne banke Crne Gore.

Kuburović Nebojša

Rođen je 1973. godine u Dubrovniku. Pravni fakultet završio u Podgorici. Govori engleski i italijanski jezik, služi se francuskim i španskim. Po zanimanju novinar, zapošljen u TVCG od 2000. godine. Autor više emisija i mnoštva priloga iz doma- na civilnog sektora, društvenih tema, kulture i sporta. Autor je lirske trilogije *O boljima i sebi*, kao i filmskog auto-portreta *U slavu života*. Među osnivačima je Građanskog pokreta „21. maj“. U ranoj mladosti se bavio fudbalom. Svestrani sportista, te strastveni planinar. Oženjen, otac dvoje dece.

Pavićević Tanja

Rođena 1977. godine u Podgorici. Diplomirala 2001. godine na Fakultetu političkih nauka Univerziteta u Beogradu, smjer novinarsko-komunikološki. Magistrirala 2010. godine na istom fakultetu, smjer teorija kulture.

Završila Školu evropskih integracija u organizaciji NVO Centar za građansko obrazovanje, Školu demokratskog rukovođenja u organizaciji NVO Inicijativa mladih za ljudska prava i Ljetnju školu ljudskih prava u organizaciji Inicijative mladih za ljudska prava i Savjeta Evrope. Radila kao novinarka i urednica u dnevnim novinama *Pobjeda* i *Vijesti*. Osnivačica *Pobjedinog* mjesečnog časopisa *Agora*.

Bila angažovana kao saradnica u nastavi na Fakultetu vizuelnih umjetnosti Uni- verziteta Mediteran. Bila šefica Kabineta Ministra pravde i ljudskih prava u Vladi Crne Gore u periodu 2012–2015. Od 2013. do 2015. članica je Vladinog komu- nikacionog tima za NATO i članica Vladinog Savjeta za saradnju sa NVO. Radila kao savjetnica za medije u Pres službi Skupštine.

Urednica je dodatka za kulturu i društvo *Kult* u dnevnom listu *Pobjeda*. Članica Upravnog odbora Fondacije Blažo Sredanović. Saradnica Izdavačke kuće Beogradski krug. Autorka je knjige poezije *Mjesec na krevetu* i publikacije *Knjiga o Cvetku*. Udata, majka jednog Marka.

Popović Olivera

Diplomirala 2008. godine na Studiju za italijanski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, gdje je 2009. godine i magistrirala. Doktorirala 2017. godine na Filološkom fakultetu u Nikšiću. Na istom fakultetu angažovana je 2005. godine kao saradnik u nastavi. U zvanje docenta izabrana je 2019. godine. U naučnom radu bavi se putopisnom književnošću i interjadranskim kulturnim

vezama, s posebnim osvrtom na prisustvo crnogorskih tema u italijanskoj kulturi. Učestvovala je na više naučnih skupova u regionu i inostranstvu. Pored bavljenja naučnim radom afirmisala se kao prevoditeljka više arhivskih dokumenata, knjiga i studija iz oblasti italijansko-crnogorskih odnosa. Jedna je od urednica časopisa *Folia linguistica et litteraria*. Članica je upravnog odbora Udruženja nastavnika italijanskog jezika Crne Gore. Bavi se konsekvativnim i simultanim prevodjenjem. Tečno govori italijanski i engleski jezik.

Prekić Adnan

Završio je studije Istorije i Geografije, magistrirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, a doktorirao na Univerzitetu Crne Gore. Od 2009. godine radi na Odsjeku za istoriju Filozofskog fakulteta Univerziteta Crne Gore, gdje je 2021. godine biran u akademsko zvanje – docent. Osnovni predmet njegovog naučnog interesovanja je savremena istorija XX vijeka, a istraživački se bavio i odnosom države i vjerskih zajednica i kulturnim nasljeđem Crne Gore. Član je više međunarodnih strukovnih i istraživačkih udruženja, urednik naučnog časopisa *Montenegrin journal for social sciences* i član Nacionalne komisije UNESCO za Crnu Goru. Živi i radi u Podgorici.

Proročić Božidar

Rođen je 1979. godine na Cetinju. Saobraćajni fakultet završio je kao student generacije. Član je savjeta biblioteke „Njegoš“ sa Cetinja za međunarodnu kulturnu saradnju i razmjenu. Aktivno igra šah i ima zvanje majstorskog kandidata. Govori engleski, italijanski, ukrajinski i ruski jezik, prevodi s ukrajinskog. Aktivno promoviše i podržava kulturu i književnost Bošnjaka u Crnoj Gori i radi na povezivanju sjevera Crne Gore sa Prijestonicom Cetinje. Bio promoter mnogobrojnih kulturnih i šahovskih manifestacija za sjever Crne Gore i Cetinje. Specijalni je savjetnik u Kulturno-ekonomskom centru Azerbejdžana. Autor i koautor više knjiga. Pjesme su mu prevedene na azerbejdžanski, ukrajinski, španski, albanski, njemački. Nagrađen od Kulturno-ekonomskog centra Azerbejdžana priznanjem za kulturnu saradnju i povezivanje Azerbejdžana i Crne Gore. Dobitnik međunarodne nagrade Azerbejdžana „Nurengiz Gunj“ za poeziju iz zbirke *Jesen pjesnika*. Dobitnik nagrade ambasade Ukrajine u Crnoj Gori za jačanje bilateralnih i kulturnih odnosa Crne Gore i Ukrajine.

Savković-Vukčević Nela

Rođena je 1972. godine u Podgorici, gdje je završila Gimnaziju Slobodan Škerović i Umjetničku školu za muziku i balet Vasa Pavić, osnovno obrazovanje. Diplomirala je na Univerzitetu Crne Gore, Filozofski fakultet u Nikšiću, a magistrirala na Filološkom fakultetu, Univerzitet u Beogradu, Srbija.

Poslanica je u Skupštini Crne Gore.

Na poziciji direktorke JU Gradsko pozorište, Podgorica, radila je od decembra 2018. do jula 2019. godine.

Sekretarka Sekretarijata za kulturu i sport Glavnog grada-Podgorica bila je u periodu od januara 2015. godine do decembra 2018. godine.

Radila je u Televiziji Crne Gore sa zvanjem novinarkе i urednice u raznim programima.

Kao novinarka RTCG, 1999. usavršavala se u Velikoj Britaniji.

Bila je angažovana na Univerzitetu Crne Gore, kao saradnica.

Saradnica na Univerzitetu Donja Gorica.

Kao predavač Retorike dobila je stipendiju Američkog savjeta za međunarodno obrazovanje JFDP i usavršavala se u SAD, na Univerzitetu Kansas.

Učestvovala je na više naučnih skupova i okruglih stolova.

Članica je Crnogorskog P. E. N. centra. Saraduje sa Dukljanskom akademijom nauka umjetnosti i Fakultetom za crnogorski jezik i književnost sa Cetinja.

Nela Savković-Vukčević je u braku i ima dvoje dece.

Živi i radi u Podgorici.

Šofranac Ana

Rođena je 1989. godine na Cetinju. Diplomirala je na Fakultetu za turizam u Baru. Prvu samostalnu izložbu slika imala je 2022. godine u KIC-u „Budo Tomović“ u Podgorici. Živi i radi na Cetinju.

Vušović (Borislava) Olivera

Rođena u Nikšiću. Diplomirala 2010. na Studijskom programu za francuski jezik i književnost Filozofskog fakulteta u Nikšiću, gdje je u aprilu 2012. završila i magistarske studije iz oblasti nauke o jeziku. Kao stipendista Vlade Republike Francuske, naučni stepen doktora nauka stekla je 2016. na Univerzitetu u Strazburu. Docent je na Studijskom programu za francuski jezik i književnost Filozofskog / Filološkog fakulteta.

Za uspjeh u toku studija, dobitnik je stipendije Ambasade Republike Francuske. Studijske 2008/2009. godine, dobila je nagradu Univerziteta Crne Gore za najboljeg studenta Filozofskog fakulteta. Dobitnik je Studentske nagrade „18. septembar“ za najbolje studente Opštine Nikšić.

Osim na Univerzitetu u Strazburu, usavršavala se na Univerzitetu Pariz 8, kao i na Univerzitetu u Nici. Pohađala je preko 20 seminara u zemlji i inostranstvu. Autor je niza naučnih radova objavljenih u međunarodnim časopisima, a učestvovala je i na brojnim međunarodnim konferencijama. Član je *Udruženja profesora francuskog jezika Crne Gore*.

Član je užeg projekta tima Žan Mone modula *Multidisciplinarnе studije o migracijama i integracijama kroz interkulturalni dijalog*, Erasmus+ projekta Filološkog fakulteta (2022–2024), o okviru kojeg je kreirala i kurs *Jezički i prevodilački aspekti evropskih integracija* za studente Univerziteta Crne Gore.

KOMEMORACIJE

BRANKO BANJEVIĆ
(1933–2022)

**Komemoracija Matice crnogorske, Crnogorskog društva nezavisnih književnika,
Crnogorskog PEN centra i Fakulteta za crnogorski jezik i književnost**

Podgorica, 25. oktobar 2022. godine

Riječ Dragana Radulovića predsjednika Matice crnogorske

Okupili smo se danas da se još jednom, ali sigurno ne i posljednji put, sjetimo Branka Banjevića, svega što nam je značio i zbog čega će nam nedostajati, pogotovo ljudima koji su imali privilegiju ličnog poznanstva i prijateljevanja s njim. Njegovom smrću, na gubitku su sve organizacije i institucije kulture kojima je stalo do crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta, ostali smo bez čvrstog oslonca i pouzdanog prijatelja.

Branko Banjević je rođen 1933. u Pješivcima. Svoj radni vijek proveo je u Crnoj Gori i u njoj se kreativno ostvario. Osnovnu školu pohađao je na Bogetićima, a gimnaziju u Nikšiću i Cetinju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Nakon studija, po povratku u Crnu Goru, radio je kao novinar i profesor gimnazije u Nikšiću. Od 1964. godine živio je u Titogradu gdje je radio kao urednik, glavni i odgovorni urednik i direktor izdavačke djelatnosti u Grafičkom zavodu i Pobjedi. Jedan je od osnivača Crnogorskog PEN centra. Osnivač je i prvi predsjednik Crnogorskog društva nezavisnih književnika. Bio je predsjednik Savjeta za standardizaciju crnogorskog jezika, a značajan je njegov doprinos tokom obnove crnogorske državnosti radom u Inicijativnom odboru Pokreta za nezavisnu Crnu Goru. Jer, kako je često govorio: „narod bez jezika i države je narod

bez lica“. Bio je predsjednik Matice crnogorske u dva mandata, čiji je član od osnivanja. Preminuo je u svom domu, okružen ljubavlju i pažnjom svojih najmilijih, 2022. godine u Podgorici.

Branko Banjević je objavio sljedeće knjige poezije: *Napuklo sunce*, 1966. *Gavran hrani Crnu Goru*, 1972. *Tica ili jama*, 1978. *Glasovi*, poema, 1993. *Balšine pjesme*, 1998. *Glasovi*, dramska poema, 2018. *Glasovi*, izabrana poezija, 2002. godine. Za svoje književno stvaralaštvo i društveni angažman dobio je mnoge nagrade i priznanja, među kojima se posebno izdvajaju: Nagrada Oslobođenje Titograda „19. decembar“, Književna nagrada „Božo Bulatović“, 2020. Trinaestojulska nagrada za koncepciju i uređivanje Biblioteke „Luča“ 1970. i Orden crnogorske zastave prvog stepena 2021. godine.

U crnogorskoj književnosti je stekao svoje mjesto i neporecivi ugled, ne samo izuzetnom poezijom, nego i esejističkim radovima o književnim velikanima minulih vremena. Njegovi priređivački tekstovi, predgovori i uvodne studije primjer su valjanog razumijevanja i kritičkog odnosa prema tradiciji, snažan doprinos istoriji crnogorske književnosti i kulture. Istančanim osjećajem za bitno i preciznom pojmovnom artikulacijom, iz riznice crnogorske književne prošlosti izdvajao je ono što je nezaobilazno i što predstavlja kamen temeljac svakog savremenog pregalastva u toj oblasti duha.

Već u njegovoj prvoj knjizi „Napuklo sunce“ kritika i čitaoci su uočili da je riječ o pjesniku koji je u neprekidnom dijalogu kako sa tradicijom, tako i sa savremenim postignućima u poeziji. Tako je bilo do njegove posljednje objavljene knjige, dramske poeme „Glasovi“ u kojoj se polifono, iz različitih perspektiva, osvjetljava egzistencijalna avantura čovjeka i njegov napor da stvaralački razumije sebe i svijet. U toj knjizi će pažljiviji čitalac razabrati odjek ljudskog javljanja i usklik dobrodošlice, ali i pritajeni huk hajke i jezivi zvuk kamena pod nogama onih koji gone... Poema tka neugaslu priču o čovjeku i njegovoj sudbini, među ljudima u svijetu, ili u samoći kada sebe propituje, i svojim djelom odgovara.

U svojoj poeziji Banjević je ispisivao traganje za vrijednostima koje u jeziku i moralu, junaštvu i podvigu sačinjavaju život Crne Gore i crnogorskog čovjeka. Činio je to svjestan da su trenuci slave i nadahnuća rijetki, i da se rađaju u vremenu najtežih izazova, kada se svjetovi dijele, a duša bez straha posmatra ponore tame i ništavila, dok nasuprot toj tami ne postoji ništa drugo osim duha i moralne čvrstine. Njegova poezija čovjeka oslobađa lažnog sjaja i banalnosti epohe, lišava ga privida i samoobmane, i nastoji ga ohrabriti da izdrži na mjestu najčistije strave

i zvjezdanog obasjanja – a za Branka Banjevića to je mjesto gdje u jeziku, slobodi i moralu pjesnički stanuje čovjek.

Do kraja odan svojim najbližim uzorima: Petru I, Njegošu, Zogoviću, Mirku Banjeviću... jer bez iskustva njihove poezije, proživljenog, promišljenog i kritički ugrađenog u vlastiti stih, nemoguće je bilo pjesniku ostvariti autentičnost izraza i veličanstvenost poetske metafore. U toj borbi, u toj duhovnoj napetosti, koja često umije biti neizdrživa, samo je najdarovitijim pjesnicima dato da istrajavaju i postoje. To je istovremeno duhovna pozicija koja pročišćava, zbog toga je Banjevićev jezik čist, iskaz jasan, a saznanje obuhvatno i sažimajuće, često i nemilosrdno. Nije on pjesnik koji laska čitaocima, njegova poezija zahtijeva posvećenost i trud, neizvjestan je ishod čitalačke avanture, ali je autorova ruka podrške uvijek pružena.

Branko Banjević je bio čovjek bogate erudicije iz različitih oblasti duha, i čovjek nevjerovatnog pamćenja. Ko god je imao privilegiju da ga pobliže upozna mogao se osvjedočiti koliko je stihova znao i darivao svojim prijateljima. Znao ih je napamet i govorio ubjedljivo i izražajno, ali ih nije učio da bi ih znao napamet, hiljade i hiljade njih. Jednom pročitani, oni su postajali sastavni dio njegovog bića, najintimnije iskustvo pjesničkog postojanja. Zbog toga je čuvao sebe loše književnosti, slabih stihova i bijedne proze. On je znao da dobra književnost oplemenjuje i hrabri čovjeka u njegovoj slobodi i dostojanstvu, a loša ga truje i ponižava.

Između vjere u oplemenjujuću moć poezije i čvrstog pouzdanja da je čovjek u društvu sposoban da načini korak naprijed u pravom smjeru i da se odupre silama

rastakanja i ništavila – u životu Branka Banjevića nije bilo razlike. On je dosljedno živio ono što misli i stvara, za njega, između biti čovjek i biti pjesnik nije bilo nesaglasja. Upravo zbog toga, u poeziji i životu, pravio je jasnu i nepropusnu granicu koja dijeli ljude od fukare. Smatrao je to jedinom granicom do koje treba držati, jer kada se ona uruši, svijet ostaje bez uporišta i nestaje u ništavilu.

Nekoliko puta je svjedočio toj opasnosti, od ranog djetinjstva do zrelih godina. Vidio je s kojom lakoćom čovjek odustaje od sebe i podliježe mehanizmima moći koji ga pretvaraju u obezluđenu masu. A opet, vidio je ljude koji ostaju ljudi bez obzira na silinu i bahatost moći koja je naspram njih.

U tome iskustvu valja tragati za motivacijom njegovog društvenog angažmana. Pjesnički osjetljiv na nepravdu koja se čini čovjeku, uvijek je u javnosti hrabro reagovao sa visokih moralnih i političkih stajališta. Jasno je prepoznavao opasnosti koje se otvaraju pred društvom i bio glas upozorenja i otpora. Svojom intuicijom, iskustvom i obrazovanjem lako je prozirao političke podvale koje se nameću crnogorskom narodu i apelovao da nipošto ne nasijeda na njih, jer mnoge staze koje mu se nude kao sigurni putevi, u stvari su zasjede, kako glasi jedan njegov stih.

Za nas u Matici crnogorskoj, Branko Banjević je jedan od osnivača i dugogodišnji predsjednik, čovjek u čije smo znanje uvijek mogli imati povjerenja i čiji nam je savjet bio potreban i od koristi. Maticu crnogorsku je uvijek razumijevao kao aristokratsku zajednicu duha koja ispunjava svoj intelektualni zadatak na korist naroda kojemu pripada i za čije dobro radi, i bio je odlučno protiv svake vrste instrumentalizacije u banalne dnevno-političke svrhe. Njegovo enciklopedijsko poznavanje crnogorske prošlosti i odanost najsvjetlijim temeljima crnogorskog nacionalnog i kulturnog identiteta – za sve nas predstavlja nasljeđe koje je neizbrisivo utkano u način na koji razumijevamo stvarnost i procjenjujemo svoje djelovanje. Snažan je to zalag za budućnost i put kojim treba nastaviti. Njegovoj pjesničkoj i intelektualnoj zaostavštini Matica crnogorska će posvetiti dužnu pažnju daljim proučavanjem i publikovanjem neobjavljenih stihova, obaveza je to ne samo prema našem prijatelju, nego u prvom redu prema crnogorskoj kulturi i književnosti.

Dragi naš Branko, neka ti je laka crnogorska zemlja koju si uvijek s ljubavlju i časno branio, neka ti je vječna slava i hvala.

Riječ Nele Savković-Vukčević, kulturološkinje

Opraštamo se od velikana među ljudima, pjesnicima i rodoljubima.

„Beskrajna je Crna Gora i njena sloboda“, riječi su Branka Banjevića. Takva je Crna Gora jer ima kćeri i sinove kao što je Banjević sam bio.

Banjević je govorio i pisao o moralnim i intelektualnim stubovima na kojima je počivala Crna Gora, preko kojih se na nju i njeno biće nije moglo nasrtati; o onima čija hrabrost nije paradna, a istina nije potkupljiva. Birao je sebi slične – ljude sa osjećajem za čojstvo, dostojanstvene i mudre, odnjegovane u duhu porodičnog vaspitanja i klasičnih društvenih normi, sa kritičkim odnosom prema stvarnosti, a okrenute ka budućnosti.

Ako narodu oduzmete kulturu, njega više nema – neumorno je poručivao Banjević. A prvi put se Crna Gora našla u takvoj situaciji 1918. Do tada, preživjela je ona i ratove i glad i bolesti, ali za vrijeme bijeloga terora srpskih okupatora, koje, kako kaže, ništa ljudsko nije obavezivalo, našoj domovini razorene su sve

vrijednosti. I kada je izgledalo da nema spasa, opstanak je donijela crnogorska riječ, samo je crnogorski jezik ostao „izvan moći zla“. Progovorio je neuništivim bogatstvom i snagom kroz poeziju stvaralaca čije će pjesme odrediti modernu crnogorsku književnost. Djelo Branka Banjevića *Crnogorska moderna* moralo bi biti obavezna literatura u školama.

Uopšte, jezik je velika tema Branka Banjevića. Jezik je čuvao i prenosio sve što se događalo na našem istorijskom putu. To je živa povijest. Zato je i borba za crnogorski jezik bila velika.

Sasvim aktuelno zvuče davno kazane njegove misli i poruke: „Lijepo su nas bili zauzdali idejama opštosti i obesvijestili do stepena da ne znamo đe smo ni kuda ćemo. Naše kulturne i naučne institucije, ako ih je bilo, nijesu bile naše. One su bile tu da se preimenuje naša istorija, naša kultura, naša umjetnost, da nestanemo u drugo nacionalno biće.

Sve je bilo dobro smišljeno, tome smo i sami dobro služili. Najviše iz neznanja, a i iz interesa. A priznaćete da nije bilo lako prepoznati te vješto ispletene mreže, naročito u idejama za koje smo se sami borili, za koje smo strasno davali glave uvjereni da krčimo put u svijetlu budućnost.

Pravo je čudo da danas, kad se svijet izmijenio, kad su se pravci globalnih interesa preusmjerili, odnos nekih evropskih snaga prema Crnoj Gori se nije promijenio. Zato je naš put u prosperitet otežan i tim reliktom. Zato nama treba više pameti, više vještine, više pametne, a ne bezumne hrabrosti. Treba nam sloge koja podrazumijeva različitosti, a ne različitosti kao razlog za neslogu i razdor.“

Ovom prilikom dužna sam i imam čast da kao Crnogorka podšetim kako je Banjević govorio o pravu i položaju crnogorske žene. Boreći se protiv uvezenih stereotipa po kojima se Crnogorka nalazi u potčinjenom, ropskom položaju, navodio je argumente; činjenicama se branio od falsifikata. Glavni argument, opet, bili su umjetnost i jezik. Pripovijedajući o kultu smrti u Crnoj Gori, o patrijarhalnom društvu u kome se živi za trenutak što će nam se reći nad odrom, kada se sabiraju sve naše vrijednosti i nedostaci: što smo postigli, đe smo pogriješili, ostajemo li za uzor, kakvo nasljeđe dajemo potomcima – Branko Banjević pita: „Ko izriče taj sud, moralni i estetski? Žena! Kroz tužbalicu“. Banjević je tvrdio da je žena duša crnogorske porodice.

Ako zaboravimo Branka Banjevića, zaboravićemo i sebe.

Riječ Novice Samardžića, člana Savjeta Matice crnogorske

Čitav jedan svijet preselio se sa Brankom Banjevićem u prostore drugih dimenzija. Branko je bio svestrana i kompleksna ličnost čiji je um shvatao opšte zakone postojanja po kojima funkcioniše svijet, kako makrokosmos tako i ovozemaljske manifestacije u prirodi, životu i u istoriji. Vidio je sve tragedije, obmane i prevare kroz istoriju, ali je isticao uzlete duha i pobjede nad silama zla, kako u opštim procesima, tako i u pregnuću društava i pojedinaca. Govorio je da je put ka dobru moguć samo uz poštovanje moralnog principa, univerzalne zakonodavne niti koja čovjeka spaja i vodi u skladu sa stvaralačkim zakonom svijeta, božjim promislom. Na tom božanskom putu i iskušenjima realnog života u istorijskim okolnostima, isticao je povjesnicu klasične Crne Gore, neponovljiv primjer u znanoj nam istoriji da grupa ljudi objedinjena u ideji slobode i ljudske dužosti, boreći se pod devizom *neka bude što biti ne može* nepokolebljivo shvata da je *svrha ljudskog bitisanja biti čovjek*, da je to najveća nagrada i priznanje, jer sve drugo je pretvaranje sebe u *sredstvo* i poništavanje svoje božanske bití. Zato je u vrhove stvaralaštva stavljao crnogosku moralnu tradiciju, življenu u realnom vremenu i u konkretnom društvu, poslanice Petra I, narodne tužbalice, a Njegoševo djelo je vidio kao vrh ljudskog stvaralačkog duha.

Živi duh naroda i zapretanu iskrú života kao odgovor na crnogorske tragedije i zatiranja, samorazrušenje i djelovanja za tuđi interes, nalazi u crnogorskoj modernoj poeziji prve polovine XX vijeka, što je pokazao u svojoj antologiji koja bez sumnje stoji uz najreprezentativnije izbore evropske poezije tog doba.

Branko je bio čovjek ogromne erudicije, neko ko je imao dubinsku intuiciju koja mu je omogućavala da vidi iza horizonta ono što će drugi tek sa zakašnjenjem shvatiti; čovjek osjetljive i ranjive duše koji je saosjećao sa svakim živim stvorom

a koji je oko sebe za mnoge držao auru samoće. Samosvjestan čovjek i stvaralac nužno je sam, *ko izabere taj put mora biti svjestan da predstoji neprestalna borba za odbranu slobode*, govorio je. Zato čovjek mora biti oprezan u javnom djelovanju jer je u stalnoj opasnosti da bude iskorišten kao nečije sredstvo. S druge strane moralna obaveza čovjeka goni da uvijek na javnom mjestu bude na strani istine bez obzira na cijenu: to je ljudska obaveza i dug prema precima i potomcima. Sa istančanim osjećanjem, velikim životnim, porodičnim i iskustvom svoga naroda u istorijskim mijenama, on je imao svoj putokaz koji je slijedio.

Branko, obdaren fenomenalnim pamćenjem i izuzetnim zapažanjem, nosio je sa sobom sliku i bit više vremenā. Upamtio je još stogodišnjake iz klasične Crne Gore, prijatelje svoga đeda, njihove razgovore i otmenost u ponašanju. Rođen je u atmosveri terora džandarske čizme između dva svjetska rata, sjećao se progone strica Mirka i njegovih drugova koji su se sklanjali kod njih u Tomaševu kulu. Sa zapanjujuće živim opservacijama je opisivao rat, okupaciju, ustanak i paljenje porodične kuće.

Slike iz partizanskih i izbjegličkih zbjegov a od Budoša do Sutjeske, pogibije, glad i rđu koja ga je kao i drugu đecu spopadala izlagao je kao na filmskom platnu... Ali od svega toga najradije je spominjao ljudske postupke koje je upamtio i poštovao, bez obzira sa koje bande dolazili. Tako sam više puta slušao kako je neki talijanski vojnik iz kaznene ekspedicije iznio iz njihove kuće koju su palili đedovu sliku i ostavio je na međi van domašaja vatre; ili o talijanskom vojniku iz mjesnog garnizona koji je donosio dio sledovanja njemu, gladnom dječaku, i

riskirao da uzme cokule iz vojnog magazina da ga obuje. Ali nikad mi nije rekao ime plemenika koji je kaznenu ekspediciju doveo do njihove kuće, smatrao je da je neljudski čin za njega dovoljna kazna, a sramotom ne valja opterećivati potomstvo.

Nikad nije govorio ni o dojučerašnjim drugovima oca Blaža koji su poslije njegovog hapšenja kobne 48. po nečijoj denuncijaciji, izbacili njegovu porodicu iz iznajmljenog stana na голу ledinu. *Tu viđeh novoga čovjeka na djelu / to jutro sretoh se prvi put / sa svjetlom budućošću*, piše u pjesmi posvećenoj majci i sestrama. Tu sretnu budućnost iskusio je opet kao student koji je u aferi *Dilas* proveo dva mjeseca u samici Glavnjače, opet po anonimnoj prijavi. Da se lanac ne prekine: bio je jedan je od prvih Crnogoraca izbačenih sa posla u AB revoluciji 1989.

Odjeci Brankovog ogromnog životnog iskustva, spoznaje, razmišljanja, životnih principa i emocionalnih stanja zapisani su u njegovoj poezji, pa i o ovoj crnogorskoj unutrašnjoj okupaciji i razuru.

Postasmo obični, tuđi psi, / za tuđi interes se i gine i zebe / Uspješe! to više nijesmo mi / poslije svih borbi za slobodu ostasmo bez sebe!

Spas od takve stvarnosti vidi u poeziji, ona čuva smisao i tajnu života, ona je viša pravda, *vrijeme i prostori koji su ostali van nje ne postoje, kao da ih nikad nije bilo*. Poezija je manifestacija stvaralačkog duha svijeta, živa klica koja sadrži šifru vječnosti, kôd samoodržanja koji se iznova aktivira u novim pokoljenjima i uspostavlja komunikaciju s njima. Stvaralaštvo je rezultat duboko proživljenog ličnog iskustva i spoznaje, sloboda je temelj njegove egzistencije i uslov kreacije i on je kao malo ko istakao taj princip kao zastavu čovjeka i pjesnika. Zato je osjetio nadmoć dobrovoljnog izgnanstva, Dante prognan iz Firence koji pjeva: *Ako ne postoji put časti, / eto vam grada / ja mogu bilo đe / Gledati nebo i zvijezde*.

Snagu djelu daje ljudski integritet autora. Čovjek u svakoj prilici mora biti čovjek, *sa riječju u kojoj možeš da živiš i pogineš*, kaže. Čovjek nema izbora: ako je Čovjek mora ostati vjeran svojoj bití, djelovati po nalogu moralnog imperativa. Ko je posvećen traganju za ljudskošću ničega se nikad ne boji: laž, prevara i zlo strecaju od njega. Život i djelo Branka Banjevića su taj svjetionik za orijentaciju budućim generacijama.

Dugo sam se kolebao kako završiti ovo sjećanje na višedecenijsko druženje sa dragim prijateljem. I onda, prelistavajući njegov izbor iz vlastitog stvaralaštva zaustavio sam se na pjesmi *Paprati*: posveta rodnom kraju đe je čelom prvi put

dotakao zemlju početkom aprila 1933, udahnuo proljetni vazduh sa mirisom pitomih trava, kamena ugrijanog na suncu i zemlje koja je bujala novim ciklusom rađanja i rasta. Ali, ovo je pjesma o prolaznosti, elegičnog tona, pjesma mirnog sutona i svijesti o neumitnim mijenama, kao isticanje pješčanog sata koji najavljuje svemu kraj pa i našim ovozemaljskim životima.

Tišina kamen u nit prede
u jezik sam na sebe sveden
u struk trave u zuj ose
što iznad oka nadnio se
u mlado nebo u ulišta
u kućišta u pepelišta
u lišće loze u podzide
u put kojim se sad ne ide
u dan koji se nekud sprema
u njega kojeg više nema
u glas koji se i ne čuje
ali u meni odjekuje
u tanku struju prolaznosti
koja se evo nama gosti
jer mi smo na red mi smo sada
lišće što treba da opada.

Slava mu!

IN MEMORIAM

BRANKO BANJEVIĆ
(1933–2022)

Takav se neće skoro roditi

Pjesnik Branko Banjević je za života obezbijedio visoko mjesto u savremenoj crnogorskoj kulturi i književnosti. Lavovska gordost, uspravnost i ponositost kojom je hodio kroz život, pjesničko djelo koje je stvorio i erudicija koju je posjedovao čine ga jedinstvenim intelektualcem na našim prostorima duže od pola vijeka.

Pisati o umrlom prijatelju je kao da nastavljaš dijalog, tražiš oprostaj ili nastojiš da shvatiš njegovu veličinu. Gorostas golubijeg srca, kao da nije bio od ovoga svijeta. Znam da bi na ovo reagovao podsmijehom i rekao da sam ostao praktični političar koji je konačno priznao da je on po duhu državnik zagledan u budućnost.

Ovih dana se u javnosti ponavlja njegova sadržajna životna priča. Partizansko dijete iz zbjega, sin golootočanina, sinovac pjesnika Mirka, cetinjski gimnazijalac, student prijatelj profesora Miloša Đurića, hapšenik zbog Đilasa, profesor koga se sjećaju toliki đaci Nikšićke gimnazije, urednik „Luče“ u Grafičkom zavodu i intimus Milorada Stojovića, iznanik kod Čana Koprivice, domaćin u Matici crnogorskoj, Olgin muž, Sašin i Boškov otac, ded, drug, pjesnik, pjesnik, pjesnik...

Ekskluzivni Branko Banjević, kako ga je zvao Borislav Pekić, preselio se u sjećanje. Banjević je bio snažan i ranjiv u isto vrijeme. U nemoći da se odupre nepravdi on je stvorio poetske mehanizme samoodbrane.

Branko Banjević je pjesnik Crne Gore. Sedamdeset godina se od nje nije razdvajao. Opisao je njenu tugu i njene zore, njene jame, visove, rijeke i jezera, more, tice i litice, zmije i leleke, njenu vječitu zabrinutost. Hiljade stihova iz sudara svoje vizije i stvarnosti koja ga je okruživala, neprekidni razgovori o smislu ljudskog života, Dnevnik postojanja, šifrovan poetskim znakovima, sakriven od

banalnosti, gorak, neizvjestan i sudbonosan kao pletivo Parke. Za Banjevića poezija je smisao života jer *vrijeme i prostor koji su ostali van poezije ne postoje*.

Učenost ga nije odvela u akademizam, modu ili popularnost, već je stalno tragao za novim oblicima poetskog govora, glačao riječi i stihove, osluškivao muziku njihovih tonova i plivao u bogatstvu crnogorskog jezika koji je držao za trezor svekolikog crnogorskog bića.

Izbjegavao je svako podražavanje, pomodnost i dopadljivost. Služeći predano pjesničkom zanatu on je sačuvao izvornost i osobenost. Njegova poezija je gorka, sa dubokim smislom i asocijacijama. Bez obzira na relativnu zatvorenost njegovih pjesama, *Riječ... Svetoga Petra...* recituje se danas kao poziv Crnogorcima da budu složni, kako ne bi postali *tuđa metla i lopata*.

Poezija Branka Banjevića je lirski putopis iz carstva sjenki, nataloženo iskustvo bola, traganje za suncem, jer je *beskrajna Crna Gora i njena sloboda*. Jezik je za Branka bio svetište. On vraća riječima mitsko značenje i dovodi ih u sklad sa novim odnosima.

Doimao se kao čovjek sa glavom u oblacima. Govorio je da se ideje rađaju u dokolici. Nije volio obaveze, jer je smatrao da praktični poslovi *oslobađaju čovjeka moralne obaveze i time ga osiromašuju*.

Međutim, nije bio salonski pisac. Sa punim imenom i čelom. Uvijek je bio tamo gdje se branila Crna Gora, njena sloboda i nezavisnost. Smatrao je da je obaveza *stvaraoca da bude stalno na strani istine na svakom mjestu i u svakom trenutku*. Od studentskih dana do smrti javno je branio crnogorsku državnost, kulturu, jezik i književnost. Istupao je na protestnim mitinzima, osnovao Crnogorsko društvo nezavisnih književnika, bio član raznih antiratnih pokreta, uvijek kao stvaralac, sam. Konačno, kao član i predsjednik Matice crnogorske postaje dio kolektiva i svoje ogromno znanje i uvjerenje stavlja u funkciju zalaganja za emancipovanu evropsku Crnu Goru, srčano i bez ostatka. Bio je član Inicijativnog odbora Pokreta za nezavisnu Crnu Goru i nepokolebljivo vjerovao u nadmoć crnogorske istorijske pravde i slobode.

Umio je da se ljuti, ali ne i da mrzi. Znao je da ispolji prezir prema lažnim piscima, lažnim rodoljubima, lažnim političarima, lažnim prijateljima... Elitni Branko Banjević nikad se nije svrstavao u klanove i poštovao je samo talenat, znanje i poštenje. Za sebe i druge postavljao je visoke standarde u stvaralaštvu i moralu i bio nepotkupljiv.

Branko Banjević je svaki šednik sa ljudima znao da obogati pričom koja se pamti. Govorio glasom duboke muškosti i mudrosti. U duhu starih crnogorskih pametara držao je pažnju sadržajem, njegovanjem mjere i kulture govora.

Banjević je cijelog svog života gutao knjige i pretvarao ih u aktivno znanje. Bio je ljubitelj klasične muzike, a zvali smo ga „monstrum memorije“. Znao je napamet stotine hiljada stihova svojih omiljenih pjesnika. Bilo je zadržljivo slušati ga kako recituje cjelokupnog Tina Ujevića, Krležu na kajkavskom, Nazora na istrijanskoj čakavštini, Njegoša, Disa, Lazu Kostića, Bloka...

Kada jednom bude svestrano izučeno književno djelo Branka Banjević vidjeće se koliko je on bio senzibilan na pojave u društvu, koliko je bio u stvaralačkom dosluhu sa vremenom u kome je živio i koliko je doprinio zrenju crnogorske kulture.

Marko Špadijer

LJUBOMIR LJUBO ĐURKOVIĆ (1952–2022)

Prešao je na drugu obalu vječnosti jedan, jedini i neponovlji Ljubomir Ljubo Đurković. Postoje oni neumorni umjetnici koji svojim djelom, radom, stvaralaštvom, energijom pomijeraju granice umjetničkih pravaca i dimenzija. Vilijam Batler Jejts irski pjesnik i dramski pisac (1865–1939) jednom je zapisao: „Ovaj svijet je pun magičnih stvari, koje strpljivo čekaju naša čula da se izoštre“. I zaista magija djelā Ljubomira Ljuba Đurkovića, duboko su vezana za crnogorsku književnost. Sada, kada više nema Đurkovićevog gospodstva, estetsku čistotu i ljepotu djela jednog od najreprezentativnijih predstavnika crnogorske kulturne scene sagledavamo kroz njegov alter-ego. Umjetnik je u svim vidovima književnosti u kojima se okušao postigao punu i tačnu mjeru umjetničke realizacije. Dramski tekstovi i zbirke poezije uz svu modernost koja se uočava u svojevrsnom raslojavanju i ukrštanju značenja različitog porijekla, čuva u sebi i jednu rijetku karakteristiku, nesvojtvenu današnjici a to je originalnost izraza. Đurković je svojim djelima ispunio onaj stari, provjereni estetski ideal o umjetniku kao potpunim, renesansnom, mediteranskim, eruditnom, kosmopolitskim koji gradi svoj integralni stvaralački čin, podjednako estetički i etički. Umjetnikove drame su čista esencija melanholije savremenog društva. Proživjevši teško ratne devedesete i sve ono što su one nosile utkaće to u svojim djelima. Od Homera do Brehta, kroz nemirne puteve naših crnogorskih raskršća crpio je svoju inspiraciju. Umjetnik je u svojim dramama, predstavio sve probleme ljudskog društva koga prati politika, pohlepa, vlast, folozofija, paradigme istine i laži zato je njegove trilogija *Grci* ne samo primjer poznavanja helenske kulture već je to izraz opšte kulture iz koga su izrasle velike civilizacije. Autorove drame koje otpočinje helenskom tragedijom, koja predstavlja ispaštanje iskonskog grijeha, sukob junaka sa neizbježnošću faktičkog obračuna čovjeka i „bogova naše modernosti“ bez

mogućnosti da čovjek utiče na svoju sudbinu, završava tragedijom primjerenom našem, XXI vijeku – čehovljevim shvatanjem da moderna tragedija predstavlja sukob između čovjeka i sudbine, koja je u načelu izmjeniva.

Ljubomir Đurković će ostati upamćen po velikom doprinosu koji je dao u kulturi Crne Gore ali i van njenih granica. Njegov stvarni značaj i veličina tek će biti otkrivani u budućnosti, iako smo mi nažalost nacija koja odaje poštovanje tek kada ovako veliki umjetnici odu sa životne scene. Otišao je umjetnik koji je svojim stvaralačkim opusom i cjelokupnim intelektualnim i akademskim djelom obilježio čitavu jednu epohu razvoja slobodne crnogorske intelektualne misli. Dramaturg i pjesnik koji je svojim predanim radom u svakom pogledu preobrazio i modernizovao crnogorsku kulturnu scenu. Time se svrstao u red kulturnih pregalaca koji su uticali da se odnos, znanje, i rad u kulturi duboko poštuje. Kritikovao je javno politički elitizam i njegova oštrica je često bila usmjerena kritički. Kako to često biva kod nas to je i bio mač sa dvije oštrice za njega. Uticaj Ljubomira Ljuba Đurkovića, intelektualni i njegov autoritet, bio je izuzetan, dubok i dalekosežan. To se lako može uočiti i kada je riječ primjera radi o njegovom javnom i intelektualnom angažmanu i nastupu koji je imao u rijetkim medijima. Zahvaljujući svojim pregnućima i posvećenosti, znanju i visokoj intelektualnoj svijesti, umjetnik je, svojim dramama i poezijom bitno pomjerio granice a ima li granica za umjetnika? Plijenio je svojim izuzetnim, nezaboravnim šarmom i harizmom, svojim znanjem, intelektualnošću, razložnošću, erudicijom. Nažalost u savremenom crnogorskom društvu to su zaboravljene vrijednosti. Za sami kraj šta reći a ne biti patetičan i stereotipan. *On se nije trudio da bude, ON. ON je jednostavno bio jedan od najvećih i najznačajnijih umjetnika koje je Crna Gora dala.* Na kraju završiću citatom Pitera Šafera jednim od najvećih engleskih dramaturga koji bi išao uz umjetnikovo život i djelo a to je: „Sve što osjećamo je napravljeno od Vremena. Sve ljepote života su njime oblikovane“.

Ljubomir Đurković je rođen 13. novembra 1952. na Cetinju, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Odsjeku za komparativnu književnost i teatrologiju na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu. Bio je dramaturg Crnogorskog narodnog pozorišta u Podgorici i direktor Kraljevskog pozorišta Zetski dom na Cetinju. Ratne devedesete proveo je u Holandiji kao politički azilant. Napisao je dramske tekstove: *Pisac porodične istorije, Peti čin, Petronije ili metuzalemi uživaju vječito proljeće, Tobelija, Otpad, Presvlačenje, Kasandra. Klišeji, Tiresijina laž i Medeja*, koji su objavljeni i izvođeni u pozorištima, na

televiziji i radiju. Osim u Crnoj Gori njegove drame su izvođene i u pozorištima u Turskoj, Bugarskoj, Makedoniji, Srbiji, Hrvatskoj, Sloveniji, Francuskoj i Engleskoj. Knjige drame Ljubomira Đurkovića štampane su kao posebna izdanja u Turskoj, Makedniji i Sloveniji. Objavio je knjige pjesama *Polifemov plač* (1982), *Poslovi i dani* (1988), *Ipak, nešto se pomjera* (2008) i *Vseeno, nekaj se spreminja*, sabrane pjesme na slovenačkom (2012). Osim na slovenački pjesme su mu prevođene i na makedonski, rumunski, poljski, ruski i italijanski. Za dramsku trilogiju *Grci* dobio je Trinaestojulsku nagradu 2015. godine

Božidar Proročić